

**Lilleasiatiske monumentalgraver som uttrykk for sosial og
kulturell identitet
belyst gjennom Belevimausoleet**

Jone Røst Kile

Masteroppgave i arkeologi

IAKH

Det humanistiske fakultet

Universitetet i Oslo

2007

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	i
Liste over figurer	iii
Forord	v
Innledning	1
Rammeverk	3
Metode	3
Kulturell og sosial identitet i en arkeologisk kontekst	4
Identitetsbegrepet	4
Kulturell og sosial identitet	5
Kulturell og sosial identitet i tilknytning til materiell kultur	7
Materiell kultur i tid og rom	9
Historisk oversikt	10
Forskningshistorie	13
Forskning på monumentalgraver	13
Belevimausoleet	13
Belevimausoleet	15
Beliggenhet og omgivelser	15
Plassering	15
Belevitumulusen	17
Oppbygging og stilistisk utsmykning	17
Podiet / underetasjen	19
Gravkammeret	21
Overbygningen	25
Belevi i sammenheng	34
Persisk gravtradisjon	34
Kyros' grav	35
Lykisk gravtradisjon	36
Lykias historie	36
Utviklingen av lykisk gravtradisjon	37
Heroon G	42
Nereidemonumentet	43
Limyraheroonet	47
Ptolemaion i Limyra	49
Karisk gravtradisjon	50
Karisk historie	50
Karisk gravtradisjon	51
Mausoleet i Halikarnassos	51
Løvegraven i Knidos	59
Relevant gresk tradisjon	61
Samotrake	61
Makedonske fasadegraver	63
Annet relevant materiale	63
Manisarelieffene	64
Sidonsarkofagene	65
Oppsummering	66
Analyse	67
Datering	67

Attribusjon av mausoleet.....	70
Belevis forhold til ulike materielle og symbolske tradisjoner.....	71
Hvordan uttrykker Belevi-mausoleet sosial og kulturell identitet?.....	77
Avsluttende kommentarer	82
Kilder.....	84

Liste over figurer

1. Kart over den vestlige delen av dagens Tyrkia (Omarbeidet med utgangspunkt i Bean 1989, fig. 2 s. 9).....	11
2. Utsikt nordover fra toppen av Belevimausoleets podium.....	16
3. Belevimausoleet mot nordvest, med terrassemuren i forkant og tumulusen i bakgrunnen..	16
4. Belevitumulusen mot nordvest.....	16
5. Belevimausoleet <i>in situ</i> mot nordvest, inngangen til gravkammeret i sør.....	18
6a/b. Lesbisk kyma i varierende grad av fullendthet <i>in situ</i> på Belevimausoleets østside.	19
7. Krepis og fotprofil <i>in situ</i> på Belevimausoleets nordside.....	20
8. Triglyffer og metoper, ved Belevi.....	20
9. Gravkammeret på Belevimausoleet <i>in situ</i>	22
10. Belevisarkofagen, i Efesosmuseet i Selcuk.....	23
11. Sirener på klinen på Belevisarkofagen, i Efesosmuseet i Selcuk.....	23
12. Mannsstatuen funnet i gravkammeret på Belevimausoleet, i Izmir museum for historie og kunst.....	25
13a/b. Korintiske kapiteler ved Belevi.....	26
14. Arkitrav og lotuspalmettfrise ved Belevi.....	26
15. Sima med løvehode ved Belevi.....	27
16. Nordveggen av cellabygget på Belevi <i>in situ</i>	27
17. Belevimausoleets kalksteinskjerne <i>in situ</i> sett ovenfra mot nordøst.....	28
18a/b. Forslag til rekonstruksjoner av Belevimausoleet. (Rekonstruksjon etter M. Theuer og E. Fossel (a) hentet fra Praschniker og Thuer 1979, fig. 51 s. 72; rekonstruksjon etter W. Hoepfner (b) hentet fra Webb 1996, fig. 32).....	28
19. Rekonstruksjonstegning av palmebladkapitelet fra Belevi. (Omarbeidet fra tegning fra Praschniker og Theuer 1979, fig. 37 s. 51).....	29
20. Rekonstruksjonstegning av kassetaket fra Belevi sett nedenfra. (Hentet fra Praschniker og Theuer 1979, fig. 28 s. 39).....	30
21. Kassettfriksen med kroning av en seirende atlet fra Belevi, i Izmir museum for historie og kunst.....	30
22a/b. Kassettfriker med kentaurkamper fra Belevi, i Izmir Museum for historie og kunst....	31
23. Løvegriffhode fra Belevi, i Efesosmuseet i Selcuk.....	31
24. Løvegriffer atskilt av en marmorurne fra Belevi, i Izmir Museum for historie og kunst. .	32
25. Rekonstruksjonstegning av hest fra Belevi basert på bevart kroppsfragment. (Tegning av A. Kenner fra Praschniker og Theuer 1979, fig. 82 s. 91).....	33
26. Kyros II's grav i Pasargadae. (Hentet fra Dusinberre 2003, fig. 50 s. 137).....	36
27a/b. Eksempler på lykiske gravtyper. Harpygraven (a) og frittstående husgrav (b) i Xanthos.....	39
28. Pavajasarkofagen, rekonstruert i British Museum.....	40
29a/b. Relieffer fra Pavajasarkofagen, i British museum.....	40
30. Hovedscenen i bankettfrisen fra Nereidemonumentet, i British Museum.....	44
31. Nereidemonumentet, rekonstruert i British Museum.....	45
32. De gjenværende delene av Nereidemonumentet <i>in situ</i> i Xanthos.....	46
33. Limyraheroonet <i>in situ</i>	47
34. Rekonstruksjonstegning av Limyraheroonet. (Tegning etter Borchhardt 1976 fra Ridgway 1997, fig. 14 s. 95).....	48
35. Rekonstruksjonstegning av Ptolemaion i Limyra. (Rekonstruksjon etter Stanzl hentet fra Webb 1996, fig. 98).....	49

36. Triglyff og metope fra Ptolemaion dekorert med kentaurkamper. (Hentet fra Webb 1996, fig. 99)	50
37. Halikarnassosmausoleets gravkammer og trappen ned <i>in situ</i>	53
38a/b. Rekonstruksjonstegninger av Halikarnassosmausoleet. (Tegning av S. Bird etter G. Waywell (a), i British Museum; tegning av K. Jeppesen (b) hentet fra Ridgway 1997, fig. 18c s. 120)	55
39a/b. Scener fra amasonekampene fra Halikarnassosmausoleet, i British Museum.	56
40. Mamorløve fra Halikarnassosmausoleet, i British Museum.	57
41. Hest fra vogngruppen på Halikarnassosmausoleet, i British Museum.....	58
42. Løvegraven i Knidos <i>in situ</i>	60
43. Mamorløven fra Løvegraven i Knidos, i British Museum.	60
44. Rekonstruksjon av kentaur fra kassetaket i Hieron. (Hentet fra Lehmann 1969, fig. 187).....	62
45. Rekonstruksjonstegning av et korintisk kapitel fra propylon på Samotrake. (Hentet fra Frazer 1990, fig. 68 s. 90)	62
46. Makedonsk grav i Lefkadia. (Etter Kurtz og Boardman, hentet fra Fedak 1990, fig. 138 s. 356).....	63
47a/b. De Sørgende Kvinneres sarkofag (a) og detalj fra kampscenene på Alexandersarkofagen (b), i Arkeologisk museum i Istanbul.....	65

Forord

Min fascinasjon for tyrkisk arkeologi begynte sommeren 2005 da jeg for første gang deltok på Metropolisprosjektet, en tyrkiskledet utgravning av flere felt i et tidsspenn fra bronsealder til bysantinsk tid. Opplevelsene og erfaringene derfra ga meg innblikk i et land fylt av spenninger mellom fortid og nåtid, øst og vest. Et land hvor mange fortsatt anser jenter som altfor skjøre for hardt feltarbeid, men hvor man likevel kan oppnå respekt gjennom å motbevise fordommer. Et land med en herlig kombinasjon av legendarisk gjestfrihet, basarer, tepauser, stemningsfulle bønnerop fra nærmeste lille moskè, lange, hvite strender, turistflokker, fotballidioter, tungrodd byråkrati, kjøpesentre, ruiner og monumenter. Mine personlige *hocalar* (læremestere) den sommeren var først og fremst Håkon Ingvaldsen, Marina Prusac og Sermin Anadol. Uten deres hjelp og tillitt ville ikke denne oppgaven vært der den er i dag, om den i det hele tatt hadde eksistert. Jeg vil også rette en stor takk til resten av deltagerne ved Metropolisprosjektet, spesielt prof. Dr. Recep Meric og selvfølgelig min gode kollega Ole Christian Aslaksen.

Etter min første feltsesong i Tyrkia har jeg vært tilbake flere ganger, både i felt og forskningsøyemed. Til tross for byråkratiske barrierer, hanglende tyrkiskkunnskaper, og utilgjengelige fornminner, har det gått overraskende greit. Dette er takket være stor grad av hjelpsomhet og hyggelige mottagelser. Takk til Prof. Dr. Friedrich Krinzing, Djamel Zeniti og resten av det østerrikske teamet ved Efesos; Poul Pedersen og det danske teamet ved Bodrum; Cenker Attila for hjelp med kilder; og Norsk-Tyrkisk Vennskapssamband for lånet av *Norvec Evi* (det norske huset) i Izmir.

Underveis i prosjektet har jeg fått mye hjelp og støtte fra mine veiledere Prof. Dr. Rasmus Brandt og Dr. Håkon Ingvaldsen, samt min uformelle veileder og sjelesørger, Marina Prusac.

Takk til John Arild Berge for hjelp med scanning av bilder og til alle som har hjulpet meg med rettelser og gjennomlesninger; Paul Sunde, Lena J. Brune, Anja Kile-Oden og Maia R. Kile. En ekstra stor takk til Monica Knoff; sjåfør, korrekturleser, assistent og spirituell *hoca*. Til slutt vil jeg også takke familie og venner for all oppmuntring, støtte og utholdenhet!

Innledning

Lilleasias beliggenhet mellom tre verdensdeler har gjort det til et naturlig møtepunkt for impulser fra naboområdene. Dette har resultert i utviklingen av en del særegne arkitektoniske og kunstneriske former som kombinerer aspekter fra ulike tradisjoner. Jeg ønsker å bruke mausoleet i Belevi for å forsøke å belyse kulturell og sosial identitet i Lilleasia i den hellenistiske perioden. Gjennom skriftlige og arkeologiske kilder har vi ganske god kjennskap til den generelle historiske og stilistiske utviklingen i området, men det har i liten grad vært undersøkt hvordan dette har påvirket folks selvoppfatning og relasjoner til andre. Hvilken innvirkning hadde varierende politiske omstendigheter på materielle uttrykk, og hvordan har folk benyttet og blitt påvirket av de ulike tilgjengelige tradisjonene i konstruksjon og framstilling av sin identitet? Økt kunnskap om disse spørsmålene vil også øke vår forståelse av hellenistisk kultur.

Belevi ligger sørvest i dagens Tyrkia og befinner seg i en tradisjon av monumentalgraver som utviklet seg i områder preget av kulturell innflytelse fra spesielt Persia og Hellas. Med utgangspunkt i relevante gravmonumenter og de valg som er benyttet i konstruksjonen og utsmykningen av Belevimausoleet, vil jeg undersøke mausoleets betydning og hvordan monumentalgraver av denne typen har vokst fram. En del motstridende elementer i dekor og utforming vanskeliggjør en sikker datering av mausoleet, og det er heller ikke avklart hvem som sto bak byggeprosjektet. Den mest sannsynlige dateringen er på 200-tallet f. Kr., og jeg vil derfor konsentrere meg om deler av hellenistisk tid fra Alexander den stores død i 323 til midten av 200-tallet f. Kr. Geografisk sett legges hovedfokus på Lilleasiakysten med Jonia, Lydia, Karia og Lykia. I tillegg vil jeg trekke inn eksempler fra andre områder og eldre epoker der det synes relevant. Til tross for betydelige geografiske avstander og stor diversitet i bygningstradisjoner kan man skjelve sterk påvirkning og en del felles tendenser i monumentalgravens symbolske og arkitektoniske uttrykksform.

Et gravmonument markerer en overgang mellom liv og død, og har derfor funksjoner utover de rent praktiske som beskytter og oppbevarer av den dodes levninger. Graven er et sted hvor familie og venner kan sørge, minnes, utføre ofringer og hedre den avdøde. Gravens plassering, størrelse og utforming viser meningsbærende valg utført på bakgrunn av den avdødes sosiale og kulturelle identitet. Samtidig reflekterer dette samfunnet vedkommende og graven selv var en del av, et samfunn som var ment å se og tolke monumentet.¹

Gravsymbolikk omhandler ofte aspekter ved den avdødes liv og karakter, religiøs og mytisk

---

¹ Dusinberre 2003, 128-129.

beskyttelse, samt ideer om den avdødes nye posisjon i døden. Fra tidlig hellenistisk tid til overgangen til 100-tallet f. Kr. fokuserte byggeaktivitet mindre på offentlige religiøse bygg enn monumenter til ære for individer og/eller familier.² Hellenistisk tid var individets tid og individets tro på egen udødelighet ble fremhevet.³ De frittstående monumentalgravene hadde ofte fellestrekk med tempelbygg og *heroa*.⁴ Selv om dette ikke betyr at det nødvendigvis foregikk en opphøyelse av den avdøde, viser det et forsøk på å forme assosiasjoner og minner i tilknytning til den døde. Det bør presiseres at monumentalgraver som fenomen har en tendens til å representere høyere sosiale sjikt i samfunnet.

Det er vanskelig å bestemme hvilken overføringsverdi materielle uttrykk for en overklasse har for lavere klasser. Det eneste som kan sies med sikkerhet er at også vanlige folk må ha hatt et forhold til uttrykkene eliten benyttet seg av, da mange uttrykk med stor sannsynlighet var myntet nettopp på dem.

Et gravmonument har nødvendigvis en viss religiøs tilknytning. Religion gjennomsyret den antikke hverdagen på alle plan og er en aktiv del av kulturell identitet. Jeg har likevel valgt å unngå å fokusere på religiøs symbolisme i seg selv. Religion er et omfattende og komplisert tema som jeg ikke har mulighet til å diskutere nærmere i denne undersøkelsen. Det betyr ikke at jeg ignorerer religiøse allusjoner, men jeg behandler dem kun direkte der de kan sees i forbindelse med mer generelle uttrykk for identitet.

Jeg har valgt å legge vekt på Belevimausoleets rolle i kulturell og sosial identitet ved konstruksjonstidspunktet. Jeg vil derfor gjennomgå materialet både med tanke på datering og kulturelle og sosiale særtrekk. En sikker datering ville ha forenklet undersøkelsen gjennom bedre støtte fra andre kilder om samtidig kontekst, men en kvalifisert relativ datering er tilstrekkelig for en relevant tolkning.

---

² Webb 1996, 4.

³ Kurtz og Boardman 1971, 273.

⁴ Et heroon var en grav eller symbolsk struktur hvor det foregikk kult og rituell aktivitet til ære for en hero. En hero kan defineres som en skikkelse med overmenneskelig status, mellom guder og mennesker, som var sikret uforgjengelighet gjennom et liv etter døden. Se Kearns 1992, 66-68, 78; Webb 1996, 12; Ridgway 1999, 160; Cormack 2004, 97, 147-156.

Rammeverk

Før jeg beveger meg inn på materialbehandling og tolkninger er det nødvendig å plassere undersøkelsene i et bredere rammeverk; her inngår metodisk tilnærming, avklaring av en del teoretiske begreper og forskningshistorie. Den korte gjennomgangen av historiske hendelser i området fra det aktuelle tidsrommet er ment som en kontekstuell bakgrunn både for datering og spekteret av mulige identiteter.

Metode

Belevimausoleet inkorporerte arkitektoniske elementer, symboler og stiluttrykk i sin design som normalt forbindes med bestemte kulturkretser. Bruken av disse må regnes som et bevisst valg for å oppnå bestemte assosiasjoner. For å belyse mausoleet som et kulturelt og sosialt uttrykk vil jeg derfor vektlegge disse elementene og benytte komparativ metode for å klargjøre fellestrekk og mulig påvirkning fra andre monumentalbygg i området.

Sammenligningsmaterialet omfatter stort sett monumentalgraver, men i noen tilfeller utgjør også andre monumenttyper relevante paralleller. I tillegg til arkitektur, form, stil og symbolbruk kommer jeg også inn på plassering i landskapet med beliggenhet, synlighet og nærhet til andre strukturer.

Jeg har valgt å vektlegge alle aspektene jeg ser som mulig relevante for oppvisning av identiteter. For å kunne utvide materialgrunnlaget har jeg derfor prøvd å ikke gå for mye i detalj. Enkeltdelene må til en viss grad betraktes for seg for at de skal kunne analyseres, men samtidig kan de ikke tolkes uavhengig av sin kontekst. Jeg gjennomgår først de ulike elementene ved Belevimausoleet og gjennomfører så en kortere undersøkelse av eldre og samtidig arkitekturmateriale med aspekter relevante for tolkningen av Belevi.

Avslutningsmessig prøver jeg gjennom sammenligning å finne en sammenheng i monumentet som helhet, som igjen kan sees i relasjon til sosiale og kulturelle identiteter.

All materiell kultur skapes og tillegges mening ut fra sosiale og kulturelle strukturer. Billedlige uttrykk som skulptur og friser har en ekstra dimensjon utover stil, form og plassering, selv om også valg og tolkning av et motiv står i en sosial og kulturell kontekst.¹ Symbolsk kommunikasjon er dermed avhengig av betrakterens mottagelighet, basert på en viss grad av fellestrekk i kulturell identitet.² På bakgrunn av sammenligning og kontekst for

---

¹ Zahle 1983, 77-78; Fedak 1990, 23.

² Ridgway 1999, 76.

lignende bruk av symboler og stilarter, vil jeg forsøke å nærme meg en forståelse av mausoleets formidling av kulturell og sosial identitet.

Kulturell og sosial identitet i en arkeologisk kontekst

For å kunne trekke forbindelser mellom materielle levninger og sosiale forhold er det nødvendig å avklare en del begreper og bruksområder. Identitet er et omdiskutert og mangfoldig konsept og det finnes en mengde motstridende og overlappende tolkninger og definisjonsforsøk. I det følgende vil jeg kort diskutere ulike aspekter ved identitet for så å trekke ut relevante definisjoner som kan benyttes i en diskusjon av landskap og materiell kultur.

Identitetsbegrepet

Identitet handler om forståelse og oppfatning av seg selv i motsetning til andre i ulike kontekster. Det finnes mange former for identiteter knyttet til forskjellige roller og aspekter ved en person; disse kan vektlegges i varierende grad ut fra den aktuelle situasjonen.³ I tillegg til en unik personlig identitet kan et individ identifisere seg med et stort antall gjensidig påvirkende gruppeidentiteter.⁴ Identiteter realiseres gjennom relasjoner til objekter og personer i et rammeverk av tid og rom.⁵ Det må skilles mellom interne oppfatninger av identitet og eksterne observasjoner,⁶ der ekstern fortolkning danner grunnlaget for en opposisjon til egne identiteter. Ingen former for identitet er statisk, de utvikles og reforhandles kontinuerlig gjennom nye erfaringer. Likevel deler man identitet med sitt fortidige jeg gjennom minner.⁷ I det følgende vil jeg konsentrere meg om det jeg har valgt å kalle kulturell og sosial identitet.

Arkeologisk forskning på identitet tilknyttet kultur og sosiale relasjoner har siden slutten av 1800-tallet vært preget av den kulturhistoriske arkeologien. I denne tradisjonen ble det satt likhetstegn mellom arkeologiske kulturer og klart avgrensede folkeslag med felles normer og en homogen kultur.⁸ På 1960- og 70-tallet kom det et vendepunkt med blant andre Fredrik Barth, som fokuserte på det subjektive og dynamiske ved kulturell og etnisk

---

³ Hall 1997, 30; Huskinson 2000b, 10, 15.

⁴ Jones og Graves-Brown 1996, 7; Hall 1997, 30.

⁵ Thomas 1996, 78.

⁶ Hall 1997, 23-24.

⁷ Thomas 1996, 39-45.

⁸ Jones 1996, 63-66; 1997, 1-24, 106; Jones og Graves-Brown 1996, 4, 63-66; Hall 1997, 129-131.

identitet.⁹ “Ethnic groups are categories of ascription and identification by the actors themselves, and thus have the characteristic of organizing interaction between people.”¹⁰ Etnisk identitet er subjektivt selvdefinerende enheter som omfatter trekkene medlemmene selv finner relevante. De etniske grensene er sosialt og kulturelt basert uten at det utelukker en mulig territoriell tilknytning.¹¹

Sian Jones’ forskning står i den akademiske tradisjonen som etterfulgte Barth og er også påvirket av Bourdieus habitusteori.¹² Hun definerer etnisk identitet som ”that aspect of a person’s self-conceptualization which results from identification with a broader group in opposition to others on the basis of perceived cultural differentiation and/or common descent.”¹³ Etnisk identitet er ikke en passiv refleksjon av kulturelle likheter og forskjeller, men er subjektivt konstruert ut fra fellestrekk og gjenkjennelse av trekk i habitus. Habitus kan defineres som en persons tendenser mot visse oppfatninger og handlinger, som både former og formes av sosial praksis. Det er likevel ingen nødvendig sammenheng mellom likheter i habitus og etnisk identifisering.¹⁴

Kulturell og sosial identitet

Jeg vil benytte meg av Sian Jones’ definisjon av etnisk identitet, men velger å heller kalle det kulturell identitet. Dette er gjort hovedsakelig for å slippe problemene og de negative konnotasjonene til rasisme og etniske konflikter som fortsatt henger fast ved begrepet etnisitet.¹⁵

”Kultur er det som gjør kommunikasjon¹⁶ mulig; altså at kultur er de tankemønstrene, vanene og erfaringene som mennesker har felles og som gjør at vi forstår hverandre.”¹⁷ Kulturell mening kan forbindes med alt fra språk, slektskap og territoriell tilknytning til erfaringer, kunnskap, religion og verdier. Den er dynamisk og kan overføres og forandres gjennom erfaringer og sosiale relasjoner.¹⁸ “Det er ikke objektive kulturforskjeller som skaper

---

⁹ Barth 1969; Jones 1996, 66; Jones og Graves-Brown 1996, 5; Hall 1997, 15; Carstens 1999, 180-181

¹⁰ Barth 1969, 10

¹¹ Barth 1969, 14-15; Jones og Graves-Brown 1996, 6; Hall 1997, 19, 23-26, 185; Jones 1997, 60, 64, 84; Laurence 1998, 2.

¹² Jones 1996, se spesielt 68-69 for tolkning av Bourdieu.

¹³ Jones 1996, xiii.

¹⁴ Jones 1996, 67-70; 1997, 28, 88-100, 117.

¹⁵ Hall 1997, 15; Prusac 2007, 17-19.

¹⁶ Kommunikasjon er definert som en sosial interaksjon mellom to eller flere parter gjennom verbale eller ikke-verbale symboler, av Miles 2000, 29.

¹⁷ Eriksen 2001c, 60.

¹⁸ Thomas 1996, 19-20; Eriksen 2001b, 48-49; 2001c 61-62; Dougherty og Kurke 2003a, 1-2; Hall 2003, 23-25.

gruppeidentitet, men *forestillingen* om at slike forskjeller eksisterer og er viktige”.¹⁹ Dette innebærer at faktiske variasjoner i kulturelle og sosiale forhold ikke behøver å samsvare med opplevelse av identitet.

Etniske og kulturelle enheter ses altså ikke som produktet av sosial og fysisk isolasjon som tidligere antatt, men noe som oppstår og endres nettopp gjennom pågående sosial interaksjon med andre.²⁰ ”Ethnicity is not primarily constituted by a subliminal recognition of similarities, but is *essentially a consciousness of difference*”.²¹ I møtet med noe fremmedartet oppstår bevisstheten om reelle eller antatte kulturelle forskjeller og interne fellestrekk.²²

Kulturell identitet er dynamisk. Subjektiv selvbevissthet og hvordan denne uttrykkes er ikke fiksert, men varierer med kontekst og kontrasterende grupperinger. Variasjonene kan være bevisste og skyldes streben etter økonomiske eller politiske interesser, men kan også være tilsynelatende irrasjonelle.²³ Historiske forutsetninger er essensielle i konstruksjon og opprettholdelse av kulturell identitet, blant annet for å legitimere plasseringer i makthierarkier.²⁴ Antatt felles opprinnelse har også en plass i kulturell identitet. Her må det trekkes et skille mellom syn på fødsel som bestemmende for identitet og rettferdiggjøring av identitet gjennom avstamning.²⁵

Kulturell identitet blir ofte mer synlig i situasjoner med sosiale og politiske endringer eller hos undertrykte grupper. Forandringer av maktstruktur og kulturelle mønstre og møter med nye kulturelle enheter kan forsterke eller transformere identitetsfølelsen, gruppesamhold og materielle uttrykk for identitet.²⁶ Dette samsvarer med en tendens til nedgang i gravgods i stabile samfunn og at forseggjorte monumentalgraver ofte sammenfaller med politisk ustabile situasjoner.²⁷

Kulturell identitet påvirkes av sosiale roller, men overskrider de sosiale grensene og befatter seg hovedsakelig med kulturelle grupper i opposisjon til andre kulturelle grupper.²⁸

---

¹⁹ Eriksen 2001b, 49.

²⁰ Barth 1969, 12-13; Jones 1996, 69-71; Jones og Graves-Brown 1996, 9-12.

²¹ Jones 1997, 94.

²² Giovannini 1993, 265; Jones 1996, 66, 71; Eriksen 2001b, 48-49.

²³ Friedman 1992, 837; Jones 1996, 69; 1997, 40-41, 74-82, 90-92, 100, 117; Jones og Graves-Brown 1996, 19; Hall 1997, 16, 31-32.

²⁴ Pearson 1982, 101; Jones og Graves-Brown 1996, 1-3; Huskinson 2000b, 11-12; Eriksen 2001b, 38-40.

²⁵ Hall 1997, 16, 25-28; Huskinson 2000b, 11-12; Eriksen 2001b, 38-40; Sørensen 2001, 119-120.

²⁶ Morris 1992, 28; Jones og Graves-Brown 1996, 1-3; Hall 1997, 32; Jones 1997, 124, 132-134; Eriksen 2001b, 46.

²⁷ Pearson 1982, 112; 1999, 87.

²⁸ Jones 1996, 70; Grahame 1998, 159-161.

For differensiering ut fra sosiale forskjeller, vil jeg bruke begrepet sosial identitet.²⁹ Dette omfatter hovedsakelig ulike former for status basert på ressursfordeling og makt. Sosial identitet påvirker både interne og mellomkulturelle forhold. Ofte er elitegrupper med makt og rikdom overrepresentert i det arkeologiske materialet. Makt spiller inn på alt fra produksjonen av et objekt til hvor og hvordan det plasseres og hvilke assosiasjoner og verdier som knyttes til det. Objektene kommunikasjon kan dermed igjen legitimere makten.³⁰ Konstruksjon av hierarki gjennom materielle symboler følger først og fremst utmerkelse i forhold til normalen, så både overdådige og beskjedne uttrykk kan karakterisere et samfunns øvre sosiale sjikt.³¹

Kulturell og sosial identitet i tilknytning til materiell kultur

Fra 1970-tallet har det dukket opp nye tilnæringer til materiell kultur som en form for kommunikasjon og sosial markering, ikke bare som et passivt produkt av et kulturelt miljø.³² Dette innebærer at variasjoner i det arkeologiske materialet ikke lenger bare kan tolkes passivt på bakgrunn av fysisk eller sosial avstand mellom grupper.³³ Sosial praksis leves gjennom den materielle verden, som derfor er en aktiv del av kulturell samhandling. Materiell kultur fungerer strukturerende samtidig som det struktureres av sosial og kulturell praksis. Meningsinnhold og betydning varierer ut fra funksjon og den aktuelle sosiale konteksten.³⁴

Monumenter og gjenstandsmateriale har ingen mening i seg selv; for å nærme oss meningen de ble tillagt av fortidige betraktere må de forstås innenfor et rammeverk av forskjellige og ofte motstridende identiteter.³⁵ En slik bakgrunn danner mest sannsynlig et komplekst og overlappende distribusjonsmønster i det arkeologiske materialet. Materialet bør derfor tolkes på bakgrunn av kontekstuell kunnskap om den aktuelle fortid heller enn typologisk klassifisering.³⁶

Materiell kultur kan avspeile sosiale og kulturelle forhold gjennom form, stil og motivvalg, både ubevisst og som bevisst signalisering av identitetstilknytning.³⁷ Det kan være

---

²⁹ Sosial identitet er et omdiskutert begrep, som har blitt tillagt ulike meningsinnhold. Jeg har valgt å ikke gå nærmere inn på dette da det ikke er direkte relevant for min undersøkelse. Se blant annet Saxe 1960; Hall 1997; Jones 1997.

³⁰ Huskinson 2000b, 15, 18; Miles 2000, 30-36.

³¹ Morris 1992, 147.

³² Hides 1996, 26; Hall 1997, 132; Jones 1997, 113-116; Shanks 1999, 6; Antonaccio 2003, 60-65.

³³ Jones 1996, 71; 1997, 125-126, 130-131, 134-135; Hall 1997, 129-131.

³⁴ Jones 1997, 113, 118-126, 129, 134; Shanks 1999, 18-19; Miles 2000, 30-36; Alcock 2002, 28-30.

³⁵ Bourdieu 1984, 100; Thomas 1996, 61-63; Jones 1997, 140; Shanks 1999, 10, 14-15; Huskinson 2000b, 8-9; Alcock 2002, 30.

³⁶ Jones 1996, 72-73; 1997, 130-131; Jones og Graves-Brown 1996, 17; Carstens 1999, 150-152.

³⁷ Hall 1997, 132, 135; Jones 1997, 124; Grahame 1998, 160-161; Laurence 1998, 3; Shanks 1999, 15-17; Huskinson 2000b, 5; Antonaccio 2003, 64-65.

vanskelig å skille aktive signaler fra passiv atferd i det arkeologiske materialet. Bevisst formidling vil trolig synliggjøres gjennom avvik fra forventet praksis; tolkning må derfor baseres på god kjennskap til konteksttilknytning for lignende fenomener.³⁸ ”The way in which particular styles of material culture are meaningfully involved in the articulation of ethnicity may be arbitrary across cultures, *but it is not random within particular sociohistorical contexts.*”³⁹ Arkeologi har derfor mulighet til å si noe om kultur og sosiale forhold, selv om forholdet mellom spesifikke stiler og fortidige identiteter er dynamisk og variabelt.⁴⁰

Alle former for materiell kultur er en form for kommunikasjon, men antagelig har enkelte typer monumenter, gjenstander og dekor hatt spesielt framtrepende roller i konstruksjon, endring og formidling av sosial og kulturell identitet innen visse identitetsgrupper.⁴¹ Generelt er det vanskelig å bestemme hvilke materielle levninger som spesielt ble benyttet i aktiv sosial og kulturell formidling, men gravmateriale har en spesiell plass som arkeologisk informasjonskilde til sosiale fenomener. En grav representerer til en viss grad et bevisst uttrykk fra et bestemt punkt i tiden.⁴² Uttrykket avhenger av religion og personlig tro, men viser også et ufullstendig og idealisert bilde av en realitet. Graven er ikke en passiv refleksjon av sosiale og kulturelle relasjoner, den viser utvalgte aspekter av den avdødes identitet(er). Gravstrukturer viser generelt større individualisme og variasjon enn andre bygningstyper. Det valgte uttrykket kan ha fungert som en slags kulturell og sosial propaganda,⁴³ manipulert av vedkommende som sto bak planleggingen av graven og beregnet på visse kulturelle og sosiale grupper. Det trenger imidlertid ikke nødvendigvis være samsvar mellom presentasjonen av identiteten og hvordan den ble tolket og tillagt mening ut fra ulik kulturell og sosial bakgrunn.⁴⁴

Materiale fra gravkontekster tolkes som rituell kommunikasjon, der ritualer forstås som gjentagende mønstre symbolsk forbundet med samfunnets fundamentale sosiale verdier.⁴⁵ Gravmateriale, fra gravgaver til gravmonumenter, er restene etter et omfattende rituell apparat tilknyttet døden. Døden er en ubønnhørlig del av livet, men ble i antikken ansett som noe forurensende og urent. Gravriter er et forsøk på å takle og ufarliggjøre denne

---

³⁸ Hall 1997, 136; Jones 1997, 134-135; Carstens 1999, 152.

³⁹ Jones 1997, 125.

⁴⁰ Jones 1997, 134-135; Carstens 1999, 152.

⁴¹ Hall 1997, 135; Jones 1997, 113, 120; Carstens 1999, 214; Huskinson 2000b, 7; Miles 2000, 29.

⁴² Hall 1997, 111; Dusingberre 2003, 128; Ravn 2003, 14.

⁴³ Pearson 1982, 101, 110-111; 1999, 84-85; Fedak 1990, 15, 160; Morris 1992, 15-16, 23, 201-202; Hope 1998, 179-180, 192-193; David og Kramer 2001, 384-385; Ravn 2003, 12-14.

⁴⁴ Laurence 1998, 7-8; Huskinson 2000b, 10-12.

⁴⁵ Pearson 1982, 100; 1999, 194-195; Morris 1992, 1, 8-9; Ravn 2003, 14-15.

overgangen til noe ukjent og fremmed og forene dette med livet gjennom en form for kontinuitet.⁴⁶ Graver befinner seg imidlertid i en bestemt sosial og kulturell kontekst og konstrueres ofte med arkitektur og symboler fra de levendes sfære. Disse påvirker graven samtidig som gravkonteksten virker inn på senere forståelse og bruk av de samme elementene. Dette skaper en tilknytning mellom den avdødes nye status og livet, både den avdødes fortidige liv og de gjenlevendes framtid. Gjennom de levendes fortsatte anerkjennelse av den avdødes betydning med monumenter, ofringer og banketter forble vedkommende en aktiv del av samfunnet.⁴⁷ Begravelser og monumenter ga høytstående elitefamilier en mulighet til å vise fram sin posisjon og sine røtter og dermed legitimere sin maktbasis. Grunnlaget for at dette skulle fungere var at betrakterne av monumentet forsto dets underforståtte metaforer og gjenkjente assosiasjoner til byggverk, tradisjoner, guder og helter.⁴⁸ Betoning av den avdødes status og makt ville også ha innvirkning på andre medlemmer av den samme identitetssfære. Et gravmonument var ikke bare et monument for å minnes og udødeliggjøre aspekter ved den avdøde, det var også en vesentlig del av de gjenlevendes identitet.⁴⁹

Materiell kultur i tid og rom

Alle former for forståelse, mening, erfaring og vitenskap er avhengig av plassering i kontekst, tid og rom både i fortiden og i dagens samfunn.⁵⁰ Rom og tid er også konsepter som formes og forstås ut fra samtidens identitet; fortiden som påvirker samtiden er altså en fortid konstruert i samtiden. På samme måte er sosiale minner ikke refleksjoner av hendelser, men selektive konstruksjoner av felles forestillinger om fortiden, i stadig endring gjennom hvordan den huskes og glemmes.⁵¹

Spor etter fortiden har gjennom hele historien blitt brukt, utnyttet og manipulert for å tjene samtidens interesser og behov, blant annet som legitimerende for autoritet og identitet. Kontroll over tiden, både gjennom forbindelser til fortiden og krav om evig liv, er en effektiv

---

⁴⁶ Pearson 1982, 110-111; 1999, 24-25, 142-143; Kearns 1992, 65-66, 74; Ravn 2003, 14-15; Cole 2004, 33-36, 105-106.

⁴⁷ Pearson 1982, 101; Bourdieu 1984, 72; Cormack 2004, 120, 158-159.

⁴⁸ Carstens 1999, 207; Pearson 1999, 193; Ridgway 1999, 76; Alcock 2002, 4; Cormack 2004, 158-159.

⁴⁹ Alcock 1991, 456-458.

⁵⁰ Jones og Graves-Brown 1996, 5; Kristiansen 1996, 138; Jones 1997, 11-14; Huskinson 2000b, 4.

⁵¹ Friedman 1992, 853-856; 1994, 141-142; Shack 1994, 114-117; Alcock 2002, 1, 15-16; Bradley 2003, 223-226; Van Dyke og Alcock 2003, 2-3.

markering av makt og overlegen sosial identitet.⁵² Et gravmonument rommer nettopp denne evighetssymbolikken, som et mer varig minnesmerke over en person og/eller higen etter faktisk udødelighet. En grav markerer dermed et motsetningsforhold til tiden gjennom sin markering av et livs avslutning gjennom et forsøk på å udødeliggjøre den avdødes minne.⁵³

Sosialt minne kan konstrueres og observeres gjennom alle former for sanseintrykk i ritualer, beretninger, steder, objekter og representasjoner.⁵⁴ Steder og landskap er rom tilegnet mening på bakgrunn av sosiale og kulturelle assosiasjoner. Disse kan være knyttet til historisk aktivitet, erfaringer, menneskeskapt konstruksjoner og naturlige egenskaper.⁵⁵ Hvordan man forholder seg til et landskap avhenger av kontekst og identitet og bidrar til opprettholdelse og endring av denne identiteten. Mennesket kan engasjere seg bevisst i landskapet, eller det kan fungere som en nesten ubevisst del av vaner og rutiner, på samme måte som vi blir konseptuelt mindre klar over en gjenstand vi er tett involvert med. Landskapet vil uvergelig påvirke alt som plasseres i det, men samtidig vil ethvert tilskudd sette sitt preg på landskapet.⁵⁶ Benyttelse av steder ladet med mening fra tidligere tider kan være et forsøk på å skape en forbindelse til fortiden, slik bruk av eldre stiluttrykk kan gi en tilknytning til en annen tidsalder.⁵⁷

Historisk oversikt

De tidligste spor etter bosetninger funnet i dagens Tyrkia er fra neolittisk tid, ca 7000 f. Kr.,⁵⁸ og området har siden vært utsatt for stadig innvandring, invasjon og kulturell påvirkning fra områdene rundt.

De første greske bosetninger ble anlagt langs Lilleasia kysten rundt 1000 f. Kr. Disse joniske byene begynte sin kulturelle ekspansjon på 700-tallet f. Kr., parallelt med frygisk makt i midtre Anatolia. Ved overgangen til 600-tallet f. Kr. overtok lydiene frygernes

---

⁵² Pearson 1982, 101; 1999, 87; Bourdieu 1984, 70-72; Shack 1994, 114-117; David og Kramer 2001, 384-385; Alcock 2002, 1, 7, 15-16; Dusinger 2003, 5-6; Van Dyke og Alcock 2003, 1-3; Cormack 2004, 158-159; Lifton og Olson 2004; 32-34, 38-39.

⁵³ Cormack 2004, 47, 158-159; Pearson 1999, 142-143.

⁵⁴ Morris 1992, 13; Van Dyke og Alcock 2003, 4, 6.

⁵⁵ Thomas 1996, 83-91; Petts 1998, 83; Pearson 1999, 139-141; Alcock 2002, 30-31; Van Dyke og Alcock 2003, 4-6.

⁵⁶ Morris 1992, 17-18; Bender 1993, 1-2, 9; Thomas 1996, 67-68, 86; Petts 1998, 85, 89.

⁵⁷ Hall 1997, 137; Blake 2003, 204-205, 215-219; Van Dyke og Alcock 2003, 1.

⁵⁸ Howard 2001, 24.

maktposisjon, og fikk også herredømme over de greske kystbyene fram til persernes erobring av Sardis i 546 f. Kr.⁵⁹

1. Kart over den vestlige delen av dagens Tyrkia.

Persere og medere var begge innvandrende indoasiatiske folkeslag som nevnes i assyriske kilder fra midten av 800-tallet f. Kr. Mederne ble de dominerende, helt til Kyros II fikk samlet de persiske klanene og reverserte maktposisjonene på midten av 500-tallet f. Kr.⁶⁰

Perserriket ekspanderte kraftig i alle retninger og ble administrert gjennom en enhetlig politisk struktur med inndeling i såkalte satrapier, som vanligvis ble ledet av høytstående persere eller medere. Perserne ble også de første til å bygge permanente veier gjennom Anatolia. Dette fremmet handel og kontakt mellom øst og vest.⁶¹ Persernes invasjon av Hellas kom i etterkant av et større opprør, som ble støttet fra Athen, blant de greske kystbyene i 499 f. Kr. Med grekernes seier over perserne, ble det Deliske forbund opprettet og så godt som alle de frigjorte kystbyene i Lilleasia ble inkludert i dette forbundet. Etter Peloponneserkrigen ble forbundets makt svekket og fra 386 f. Kr. var hele Lilleasia igjen under perserne.⁶²

⁵⁹ Cook 1965, 49-50; Bean 1971, 21-22; 1989, 4-5; Mellaart 1978, 104-106; Root 1979, 37; Akurgal 1980, 24, 43-44; Colledge 1987, 135; Kuhrt 1995, 562-567.

⁶⁰ Root 1979, 29-31, 34; Kuhrt 1995, 652-659.

⁶¹ Akurgal 1980, 43; Stucky 1993, 265; Dusinger 2003, 3; Kuhrt 1995, 689-693.

⁶² Cook 1965, 121-122; Serdaroglu 1982, 349; Bean 1989, 5-6, 130.

Alexander den stores østlige felttog startet i 334 f. Kr.⁶³ og han frigjorde de greske byene i Lilleasia før han fortsatte østover. Perserrikets kollaps og Alexanders død førte til enorme omveltninger i området. Alexanders generaler fordelte riket mellom seg, men det tok 40-50 år med konflikter før de nye kongedømmene var noenlunde konsolidert. De vestlige områdene av Lilleasia lå utenfor de klare grensene og forble et urolig område over lengre tid.⁶⁴

Antigonus hadde kontroll over det meste av Lilleasia etter 323 f. Kr., men fikk etterhvert konkurranse da de andre generalene allierte seg mot han.⁶⁵ Antigonus ble til slutt slått i slaget ved Ipsus i 301 f. Kr., og landområdene hans ble hovedsakelig fordelt mellom Syrias Seleukos i øst og Thrakias Lysimakos i vest.⁶⁶

Lysimakos utvidet sitt territorium sterkt på begynnelsen av 200-tallet f. Kr. og kontrollerte en stund området fra Makedonia langs hele den joniske kyst. Han giftet seg for annen gang i 299 f. Kr. med Arsinoe, datter av Ptolemaios i Egypt, men familiekonflikter svekket hans maktposisjon, og han ble drept av selevkidene i slaget ved Korupedion i 281 f. Kr.⁶⁷

Lilleasiakysten kom inn under selevkideriket etter Lysimakos' død, men skiftet eier flere ganger i løpet av krigene mellom Syria og Egypt fra midten av 200-tallet f. Kr. og utover.⁶⁸ Antiochus II Theos prøvde å stanse krigføringen gjennom et ekteskap nummer to med Berenice, datter av Ptolemaios II, men han endte med å forlate Berenice for å være sammen med sin første kone. Han døde brått i Efesos i 246 f. Kr., og arvefølgekonflikter satte i gang den tredje syriske krig, da en del landområder, deriblant de joniske byer, ble erobret av Ptolemaios III.⁶⁹

I 241 f. Kr. etablerte Pergamon seg som en selvstendig stat under Attalus og ble snart en deltaker i maktkampene i samarbeid med Roma. Det joniske området var selevkidisk under Antiochus III, men kom under Eumenes av Pergamon etter at Antiochus ble slått ved Magnesia ca 190 f. Kr.⁷⁰ Attalus III testamenterte Pergamonriket til Roma, noe som trådte i kraft ved hans død i 133 f. Kr.,⁷¹ og den romerske provinsen Asia ble opprettet.

---

⁶³ Cook 1965, 154; Akurgal 1980, 44-45; Shipley 2000, 36.

⁶⁴ Bean 1971, 24-25; 1989, 11; Lessing og Oberleitner 1978, 32.

⁶⁵ Davis og Kraay 1973, 137-140, 181-183; Chamoux 1981, 42-44, 49; Shipley 2000, 42-44.

⁶⁶ Davis og Kraay 1973, 182-185; Chamoux 1981, 54, 57; Bean 1989, 11; Lund 1992, 65-80; Shipley 2000, 44.

⁶⁷ Davis og Kraay 1973, 188; Chamoux 1981, 58-63; Lund 1992, 88-105, 186-206; Shipley 2000, 49-50, 287.

⁶⁸ Lessing og Oberleitner 1978, 32-42; Alzinger 1979, 166; Chamoux 1981, 70.

⁶⁹ Davis og Kraay 1973, 191-192; Chamoux 1981, 70-73; Shipley 2000, 203, 289-290; Krinzinger et al. 2001, 166.

⁷⁰ Cook 1965, 163; Alzinger 1972, 166; Davis og Kraay 1973, 202-203; Bean 1989, 11, 131; Shipley 2000, 291.

⁷¹ Cook 1965, 200; Davis og Kraay 1973, 256-257; Shipley 2000, 318-319.

Forskningshistorie

Forskning på monumentalgraver

Interessen for tyrkiske kulturminner begynte i moderne tid med reisende fra vesten på 16-1700-tallet. Fra denne tiden er det bevart flere reiseskildringer som blant annet inneholder sporadiske beskrivelser og tegninger av skulptur og monumenter.⁷²

Den første vitenskapelige aktiviteten kom med britene på 1800-tallet. Først ute var Sir Charles Fellows. Han besøkte Lykia første gang i 1838 og fikk kort tid senere fraktet en del kunstverk fra Xanthos til British museum.⁷³ Ikke lenge etter ble en del relieffer fra mausoleet fjernet fra St. Peters borgen i dagens Bodrum og sendt til London under overoppsyn av den britiske ambassadøren Sir Stratford Canning.⁷⁴

Charles Newton startet de første utgravningene i Tyrkia 1856-1858 for å lokalisere Mausollos' berømte mausoleum.⁷⁵ Lite av selve strukturen var bevart, men det ble funnet store mengder fragmenter av skulptur og arkitektoniske elementer som ble fraktet til London. Newton foretok også undersøkelser på flere andre lokaliteter i Karia, blant annet i Knidos, hvor han tok med seg den kolossale løven fra løvegraven.⁷⁶

I Lykia ble det utført noen mindre undersøkelser utover 1800-tallet, men først fra 1950- og 60-tallet begynte større surveyer og organiserte utgravninger. Disse ble som regel ledet av utenlandske forskere.⁷⁷ Mausoleet i Halikarnassos ble undersøkt av et dansk team fra 1966 til 1977 og er nå grundig publisert.⁷⁸

Belevimausoleet

De eldste beskrivelsene og litografiene som er bevart av mausoleet ved Belevi er fra begynnelsen av 1800-tallet. Den første utgravningen i Ephesosområdet begynte i 1863 under

---

⁷² Carstens 1999, 9-10; Jenkins 1992, 168-169; Bern 1996, 2-3; Cook 2005, 4.

⁷³ Akurgal 1970, 258; Bean 1978, 49; Zahle 1980, 71; Keen 1998, 3-4.

⁷⁴ Jeppesen 1980, 79; Jenkins 1992, 168-170; Cook 2005, 5-6.

⁷⁵ Newton 1862, 72-121; Jeppesen 1980, 79; 1993, 22; Jenkins 1992, 175-180; Pedersen 1992, 3; Cook 1997, 12-13; 2005, 9-14; Carstens 1999, 10-11.

⁷⁶ Waywell 1988, 109-114; Jenkins 1992, 181-189; Cook 1997, 12-13; 2005, 15-16; Zahle og Kjeldsen 2004, 12-18.

⁷⁷ Akurgal 1970, 258; Zahle og Kjeldsen 1975, 313; Bean 1978, 5-6; Zahle 1980, 72; 1983, 4; Keen 1995, 221; 1998, 3-4.

⁷⁸ Waywell 1988, 115-119; Pedersen 1991a, 25; Jeppesen 1993, 22; 1997, 42; 2002, 9; Carstens 1999, 12-13.

John Turtle Wood for British museum.⁷⁹ I 1889 overtok arkeologer fra Østerrike, som har foretatt undersøkelser ved Belevi som en forlengelse av sitt arbeid i Ephesos.

Mausoleumsutgravningene foregikk fra 1931 til 1935 under Josef Keil, Camillo Praschniker og Max Theuer. Publikasjonen ble først fullført i 1979 på grunn av 2. verdenskrig og deretter Preaschnikers og Theuers dødsfall i 1949. Det ble gjennomført flere små etterundersøkelser i forkant av publiseringen.⁸⁰

Like ved mausoleet ligger en arkaisk gravhaug. Denne *tumulusen* ble undersøkt av østerrikerne i 1933 og deretter av Sandor Kasper på 1960- og 70-tallet.⁸¹

Fra 1998 til 2005 har det vært utført mindre undersøkelser på mausoleumslokaliteten i et forsøk på å klargjøre noen av monumentets omdiskuterte aspekter. Det har vært fokusert på opprensing og dokumentasjon av strukturen, gravkammeret og arkitekturfragmentene, og i tillegg har det blitt utført noen mindre arkeologiske gravinger.⁸² Arbeidet har vært ledet av Friedrich Krinzinger, og den offisielle publikasjonen er ventet i løpet av 2007.

---

⁷⁹ Cook 1997, 15; Kasper 1975, 223-224; Krinzinger *et al.* 2001, 145-146.

⁸⁰ Veters 1979, 5; Lessing og Oberleitner 1978, 188; Webb 1996, 79 n. 1; Krinzinger *et al.* 2001, 144-146.

⁸¹ Kasper 1975, 223-224; Knibbe 1978/79, 214; Krinzinger *et al.* 2001, 147.

⁸² Heinz og Ruggendorfer 2002, Krinzinger 2000a, 17; 2000b; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; Krinzinger *et al.* 2001, 147, 156-159; Heinz 2005, 99.

Belevimausoleet

Beliggenhet og omgivelser

Plassering

Belevimausoleet ligger i bunnen av en bratt åsside ca 14 km inn i landet nordøst for Efesos.¹ Landskapet som omgir monumentet bærer fortsatt preg av den fortidige virkeligheten det ble bygget inn i. Åsen bak mausoleet domineres av Belevitumulusen (fig. 2 og 4), og rett over dalen ligger marmorbruddet hvor det blant annet ble hentet byggematerialer til Artemisionhelligdommen i Efesos.² Den antikke hovedveien mellom Efesos og Sardis passerte over den store, fruktbare sletten nordøst for monumentet (fig. 3).³

Mausoleet ligger på en uregelmessig, ca 49 m dyp terrasse, avgrenset i øst av en 75 m lang og seks m høy støttemur (fig. 4) av store steinblokker.⁴ Gjennom konstruksjonen av denne terrassen ble det skaffet byggemateriale til mausoleet. Flere steder er det funnet rester etter mindre steinbrudd med spor etter steinhugging og halvveis løsnede blokker fortsatt liggende *in situ*. Mausoleet selv er bygget opp rundt en kjerne skåret ut av klippen ved hjelp av opp til elleve m dype grøfter. Det ser ut til at det var planlagt å forme området rundt mausoleet til et jevnt platå, men dette ble aldri fullført.⁵

Trolig har monumentet blitt brukt som steinbrudd for senere bygningsvirksomhet allerede i antikken. Det er blant annet funnet spor etter en senantikk kalkovn øst for mausoleet.⁶ Langs sør- og vestsiden av mausoleet ligger restene etter en kanal fra romersk keisertid som førte vann fra Kaya Pinar området til Efesos. Den ble konstruert delvis ved hjelp av blokker fra mausoleet og siden dekket med et jordlag som beskyttet den mot ytterligere nedfallsmateriale. Over dette er det funnet store mengder fragmenter av skulptur og arkitekturblokker spesielt fra overbygningen.⁷

---

¹ Theuer 1979, 11; Fedak 1990, 79; Webb 1996, 12, 76; Krinzinger *et al.* 2001, 143.

² Kasper 1975, 223; Alzinger 1979, 167-170.

³ Theuer 1979, 11; Ridgway 1990, 188; Hoepfner 1993, 122; Krinzinger *et al.* 2001, 148.

⁴ Theuer 1979, 11; Hoepfner 1993, 112; Krinzinger *et al.* 2001, 148.

⁵ Theuer 1979, 11; Krinzinger 2001, 264; 2002, 371; Krinzinger *et al.* 2001, 148; Heinz og Ruggendorfer 2002, 149-152, 163; Krinzinger 2002, 371; 2005, 343; Heinz 2005, 99.

⁶ Fleischer 1979, 160; Krinzinger 2001, 264; 2002, 371; 2003, 315; Krinzinger *et al.* 2001, 148.

⁷ Theuer 1979, 11; Krinzinger 2003, 315; 2004, 364, 366; Ruggendorfer 2005, 289-290.

2. Belevitumulusen mot nordvest.

3. Utsikt nordover fra toppen av Belevimausoleets podium.

4. Belevimausoleet mot nordvest, med terrassemuren i forkant og tumulusen i bakgrunnen.

Belevitumulusen

Belevitumulusen ligger litt vest for mausoleet. Den har en iøynefallende plassering på toppen av en ås forbundet med et større fjellmassiv. Tumulusen er bygget delvis av klippen den står på og har en slags korridor hugget ut av fjellet i vest. Denne korridoren skaffet byggemateriale til andre elementer av gravhaugen som er bygget av store kvadersteinblokker og dekket av et tynt jordlag. Haugen er omgitt av en fin *krepis* mur, delvis formet direkte fra klippen, med diameter på ca 65 m. Opprinnelig besto krepis av to kvaderlag rundt hele gravhaugen, men den er blitt påbygget senere i hellenistisk tid slik at den opprinnelige høyden nå bare er bevart på vestsiden.⁸

En *dromos* leder fra haugens sørside nordover mot det sentrale kammeranlegget. Dette består av to kamre og en avlastningsetasje over. Dromos utvider seg litt og danner et slags forkammer før de to gravkamrene, hvor det innerste ligger midt i haugen. Inngangen var ikke synlig fra utsiden og trolig var hele kammeranlegget bygget ut av klippen ovenfra og til slutt dekket med store steinblokker.⁹ Åpningen inn til det innerste gravkammeret, hvor selve begravelsen trolig foregikk, var dekket av en steinblokk. Denne ble satt inn ovenfra før den ble dekket av en flere tonn tung kvaderblokk. Kammeret må dermed ha blitt stengt før tumulusen var ferdig bygd, noe som kan bety at den døde ble begravd mens konstruksjonen pågikk, eller at det dreier seg om en kenotaf.¹⁰

Et libasjonssystem av sammenføyde keramikkrør går fra toppen av haugen og munner ut i et marmorkar ved enden av dromos. Her ble det funnet store mengder dyrebein og brukskeramikk fra midten av 500-tallet f. Kr. til slutten av 300-tallet e.Kr. Ofringenes lange tidsspenn tyder på en herograv og det er antatt at den kan ha tilhørt Pixodarus Euangelos, som skal ha oppdaget marmorbruddet ved Belevi.¹¹ Tumulusen ble opprinnelig konstruert i arkaisk tid, mens påbyggingene trolig skjedde på 300-tallet eller tidlig på 200-tallet f. Kr.¹²

Oppbygging og stilistisk utsmykning

I dag ligger restene av mausoleet som en stor kalksteinskloss langs motorveien mellom Izmir og Aydin. I tillegg til selve kjernen, befinner det seg en del materiale *in situ*, både langs sokkelprofilen og på oversiden av kalksteinskjernen. Det meste av arkitekturblokkene er

---

⁸ Kasper 1975, 224-227; Fedak 1990, 60, 195-196 n. 179; Hoepfner 1993, 122; Carstens 1999, 79; 2002, 405.

⁹ Kasper 1975, 227; Alzinger 1979, 170; Carstens 1999, 79.

¹⁰ Kasper 1975, 229; Alzinger 1979, 171-172.

¹¹ Kasper 1975, 227, 230-231; Alzinger 1979, 170-171; Carstens 1999, 79; 2002; Krinzing *et al.* 2001, 147.

¹² Kasper 1975, 229-231; Alzinger 1979, 171-172; Waelkens 1980, 5; Carstens 1999, 79.

sortert og lagt systematisk utover innenfor det inngjerdete området rundt bygningen i løpet av de nyere utgravningene. Store deler av den skulpturelle utsmykningen befinner seg tilgjengelig for publikum i *Izmir Tarih ve Sanat Müzesi* (museum for historie og kunst) og Efesomuseet i Selcuk, mens det resterende fortsatt er i depoter i Efesos.

Mausoleet var hovedsakelig inndelt i en lukket dorisk underetasje oppbygd med kvaderstein rundt en kalksteinskjerne og en tempelaktig overetasje med korintisk *peristyl*. Omkranset av søylene sto et slags åpent *cellabygg*. Kassetaket over peristylet var dekorert med relieffer av kentaurkamper og idrettsleker, og på taket var det plassert store takskulpturer i form av hester, løvegriffer og marmorurner. På sørsiden av klippekjernen er inngangen til gravkammeret, som inneholdt blant annet en stor marmorsarkofag og en mannsstatue. I tillegg til kalkstein ble det benyttet marmor fra steinbruddet over dalen, og i noen få tilfeller importert blåsvart marmor fra Kos Pinar området.¹³

2. Belevimausoleet *in situ* mot nordvest, inngangen til gravkammeret i sør.

Et iøynefallende faktum i studiet av Belevimausoleet er at flere arkitektoniske og skulpturelle detaljer aldri ble fullført. Ved utgravningene på 1930-tallet ble det observert rester etter bemaling på de fleste av byggets elementer,¹⁴ og noen detaljer kan antas å ha vært malt på. Dette er likevel ikke forklaring god nok da de manglende detaljene i mange tilfeller eksisterer på tilsvarende enheter. For eksempel viser fotprofilblokkene *in situ* langs østsiden

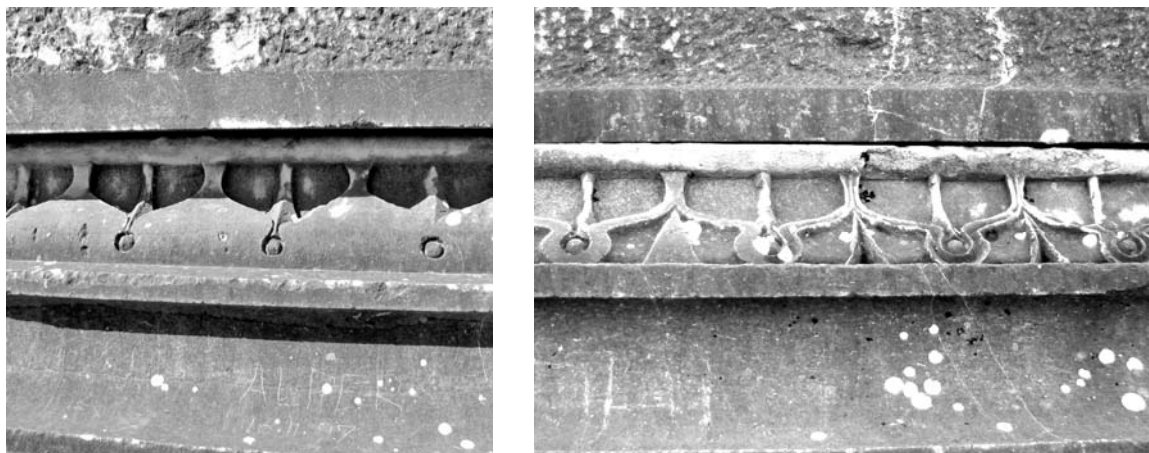
---

¹³ Theuer 1979, 65.

¹⁴ Praschniker 1979a, 87-88; Theuer 1979, 61-64; Webb 1996, 77; Krinzing *et al.* 2001, 150.

en lesbisk *kyma* i de ulike stadiene av bearbeidingen, fra glatt stein til ferdig utskåret frise (fig. 6a/b). Byggets ufullstendighet har muliggjort god innsikt i konstruksjonsteknikk.¹⁵

3a/b. Lesbisk *kyma* i varierende grad av fullendthet *in situ* på Belevimausoleets østside.

Podiet / underetasjen

Belevimausoleet har et prismeformet underbygg med kvadratisk grunnflate hvor sidelengden er 26,8 – 29,7 m. Ved bruk av den korte attiske foten på 29,6 cm, utgjør dette ca 100 fot pr. side.¹⁶ Kalksteinkjernen dekket av marmorblokker utgjorde podiet. Dette står på en *euthyteria* med *krepidoma* (fig. 7) bestående av tre trinn delvis plassert direkte på klippen. Over trinnene var det utformet en profillist (fig. 7) bestående av sokkel, *torus*, *echinus* og en plastisk *kyma reversa*.¹⁷ Store deler av trinn- og profilblokkene befinner seg fortsatt *in situ*. Dette, i tillegg til den godt bevarte kalksteinskjernen forenkler rekonstruksjonsarbeidet av underetasjen.

Selve podiet var dekket med store jevnlange kvadersteinsblokker i forband, dvs. med loddrette fuger plassert jevnt forskjøvet i forhold til fugene i sjiktet under.¹⁸ Disse kvadersteinsblokkene var festet delvis til selve klippekjernen. Der kjernen trengte litt utjevning var det benyttet kalksteinsblokker, mindre steinfragmenter og mørtelblanding for å

¹⁵ Theuer 1979, 65.

¹⁶ Theuer 1979, 13, 69; Fedak 1990, 79; Hoepfner 1993, 120-121; Webb 1996, 76; Krinzinger *et al.* 2001, 149; Heinz og Ruggendorfer 2002, 174-176.

¹⁷ Alzinger 1979, 173; Theuer 1979, 13-15; Fedak 1990, 79; Krinzinger *et al.* 2001, 149; Krinzinger 2004, 364; 2005, 342.

¹⁸ Heinz og Ruggendorfer 2002, 168; Heinz 2005, 109 .

fylle mellomrommet mellom marmorblokkene og kjernen.¹⁹ Blokkene og fragmentene brukt til å jevne ut og fylle hulrom er uregelmessig formet og av dårlig kvalitet. Bak

4. Krepis og fotprofil *in situ* på Belevimausoleets nordside.

kledningsoverflaten på hele monumentet er det benyttet restmateriale fra steinarbeidet, blant annet i form av mørtel blandet med steinsplinter. I kontrast var kvadersteinsblokkene av marmor glattet i skjøtene slik at de passet sammen i en jevn *anathyrose*.²⁰ Mørtelen stabiliserte strukturen, men hadde liten bærende funksjon. Derfor var blokkene i tillegg festet sammen og til kjernen med metallklammer. Fordypninger for klammer og steinene selv er synlig flere steder på klippekjernen, og det har vært mulig å rekonstruere sikhøyden over hele sokkelen. Blokkene var plassert i jevne sjikt som varierer mellom høye og lave med en generell avtagende størrelse nedenfra og oppover.²¹ Sokkelhøyden ble under de siste årenes utgravninger beregnet til 10,7 m.²²

Podiet ble avsluttet øverst med et dorisk bjelkeverk bestående av en *arkitrav*, en *triglyff*- og *metopefrise* (fig. 8), samt kransgesims. Triglyffene har en uvanlig utforming som virker litt gammeldags, hvor innsnittene mellom glyffene ender i en bue i stedet for en rett kant og

5. Triglyffer og metoper, ved Belevi.

¹⁹ Krinzinger 2000b, 377; Krinzinger *et al.* 2001, 163; Heinz og Ruggendorfer 2002, 150-151.

²⁰ Theuer 1979, 65; Krinzinger *et al.* 2001, 163; Heinz og Ruggendorfer 2002, 151, 164-167.

²¹ Theuer 1979, 13, 65; Krinzinger *et al.* 2001, 161; Heinz og Ruggendorfer 2002, 166; Heinz 2005, 109.

²² Krinzinger 2001, 264; Krinzinger *et al.* 2001, 161.

halvinnsnittene på sidene har tapper som henger ned.²³

På nordsiden, dvs. monumentets forside, var det utformet en falsk dør på podiet. Den var innarbeidet i klippen, som her bare er bevart opp til 3,9 m, slik at dørens opprinnelige størrelse ikke kan bestemmes. Deler av innramming og terskel er funnet, og terskelen sto på høyde med sokkelprofilen og videreførte deler av profilens dekorelementer.²⁴

Gravkammeret

På sørsiden av podiet, ca 2,3 m øst for midtaksen, ligger inngangen til gravkammeret (fig. 9). Kammeret er trolig formet gjennom utvidelse av en naturlig sprekk i klippekjernen. Veggene i øst og vest skråner mot hverandre og var opprinnelig dekket av store kalksteinsblokker under overetasjens *peristasis*-nivå.²⁵

Gulv og vegger var kledd med nøyaktig fugete marmorblokker, hvorav store deler av gulvplatene og noen større veggblokker ble funnet *in situ*. Marmorblokkene viser en glatt overflate, mens baksiden er godt tilpasset klippens uregelmessige overflate. Stedvis er klippen selv bearbeidet for å passe sammen med marmorblokkene og kombinert med funn av mørtelrester har dette muliggjort en god bestemmelse av blokkenes plassering. Gulv- og veggplatene har, på samme måte som kvadersteinene som dekket podiet, et 10-16 cm finslepent anathyrosefelt som sikret en jevn fugeflate.²⁶

Et tønnehvelv bestående av kileformete steinblokker utgjorde taket i kammeret. Hvelvet kan delvis avgrenses på bakgrunn av merker i nord- og østveggen, og det ble funnet store mengder nedrast kilestein i gravkammeret.²⁷ Gravkammeret var skjult fra utsiden, men det fantes likevel en adgang til kammeret selv etter at monumentet var fullført. I den nederste raden av kvadersteinsblokker foran åpningen manglet det en stein, som etterlot en åpning på ca 1 x 0,8 m. Profilblokken på oversiden av hullet var omtrent dobbelt så lang som normalt for å tåle det ekstra presset og åpningen var lukket fra utsiden av tre trinnblokker.²⁸ Det ble funnet en del keramikkskår fra romersk keisertid inne i gravkammeret. Disse kan stamme fra en sekundær begravelse eller gravrøvere som kan ha benyttet denne åpningen for å få adgang til kammeret.²⁹

---

²³ Alzinger 1979, 181; Theuer 1979, 15-17; Fedak 1990, 79; Krinzinger *et al.* 2001, 150.

²⁴ Theuer 1979, 17-20.

²⁵ Alzinger 1979, 173; Theuer 1979, 13, 55; Heinz og Ruggendorfer 2002, 164; Heinz 2005, 99.

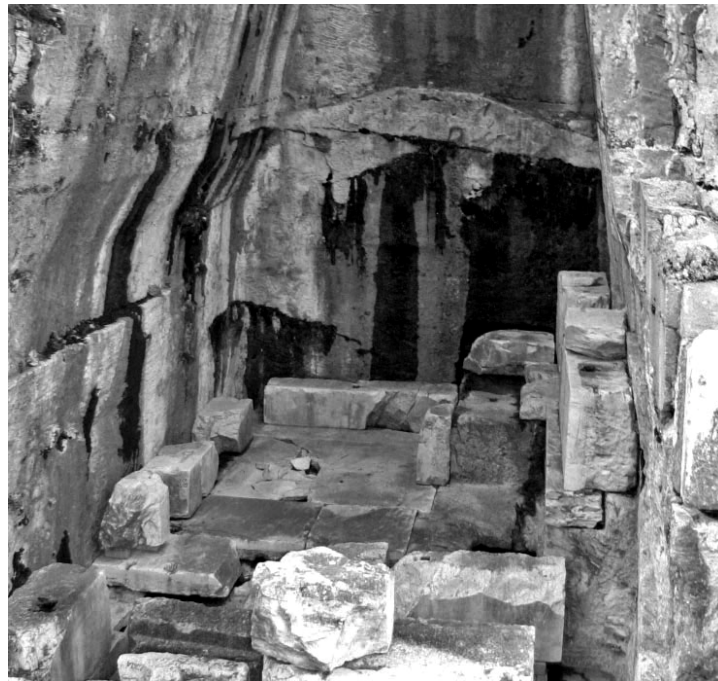
²⁶ Heinz 2005, 99-101, 104, 109-110.

²⁷ Theuer 1979, 55, 61; Heinz 2005, 109.

²⁸ Theuer 1979, 55-56; Krinzinger *et al.* 2001, 150; Borchhardt 2004, 50; Heinz 2005, 99; Polat 2005, 64.

²⁹ Mitsopoulos-Leon 1979, 161; Praschniker 1979a, 103; 1979b 105-106; Theuer 1979, 56-58; Ridgway 1990, 189; Krinzinger *et al.* 2001, 150; Ruggendorfer 2005, 292.

Gravkammeret var inndelt i to rom. Disse var atskilt av en skillevegg, og to trinn førte fra forkammeret (3,4 x 2,3 m) opp til døren inn til selve gravkammeret (3,4 x 4,2 m). Den massive marmordøren svingte innover på en metallist i gulvet. Dørens forside, som vendte ut mot forkammeret, var dekorert, i motsetning til siden som vendte inn mot gravkammeret når døren var lukket.³⁰

6. Gravkammeret *in situ* sett fra åpningen, mot nord.

Retten inn til høyre i hovedkammeret sto sarkofagen (fig. 10), som ble funnet *in situ* under utgravningene på 1930-tallet. Sarkofagen var plassert i et innsnitt i klippen nøyaktig tilpasset dens størrelse (ca 2,58 x 1,30 m).³¹ Den sto inntil et klippeutspring langs østveggen, en større klippebenk langs nordveggen og skilleveggen i sør. Sarkofagen sto på et uregelmessig podium utskåret i klippen. Kisten dekket opprinnelig skjøten mellom forhøyningen og de jevnhøye golvplatene.³²

Sarkofagen består av selve kisten, plastisk dekorert på siden som vendte ut mot kammeret, og lokket, som er ca ti cm lengre og 18 cm bredere enn kisten.³³ Frisen på sarkofagkisten viser en *kline* med en polstret benk og en fotskammel under. Fotskammelenes føtter er formet som løvepoter og over disse er det plassert sfinkslignende kvinneskikkelser i orientaliserende stil med sigdformede vinger. Også den polstrete benken har føtter med

³⁰ Theuer 1979, 59-60; Krinzinger *et al.* 2001, 149.

³¹ Fleischer 1979, 148; Krinzinger *et al.* 2001, 152; Ruggendorfer 2005, 287.

³² Heinz og Ruggendorfer 2002, 154-155.

³³ Praschniker 1979a, 99.

løvepoter, her plassert på en klokkeformet sokkel, mens klinens ben har enkle former og volutter.³⁴

7. Bevisarkofagen, i Efesosmuseet i Selcuk.

Klinen er også utstyrt med en frise med opprinnelig elleve musiserende kvinneskikkelser (fig. 11) iført lange gevanter og utstyrt med store vinger, fuglehale og klør. Disse beskrives som sirener og kan inndeles i fire typer ut fra hvilken vei de vender og om de synger, spiller fløyte eller spiller *kithara*. Halvannen figur mangler på grunn av et hull gjennom siden av sarkofagkisten. De fire sirenene lengst mot høyre mangler detaljbearbeidning av vingene; disse kan ha vært malt på, men dette virker usannsynlig

8. Sirener på klinen, noen med uferdige detaljer, i Efesosmuseet i Selcuk.

³⁴ Bammer *et al.* 1974, 134; Fleischer 1979, 152; Praschniker 1979a, 100-101, 104.

når resten av figurene er plastisk utformet. De ubearbeidete vingene er også større enn de andre, noe som trolig ville ha blitt utjevnet gjennom utskjæringen. Det er funnet fargerester andre steder på sarkofagen så bemaling kan likevel ikke utelukkes.³⁵

Lokket er dekorert med en mannsfigur som ligger støttet på den venstre albuen mot to puter og med en siste pute under føttene. Mannen er kledd i en *khiton* med vide, lange ermer og et kortermet plagg over. Bena er inntullet i en kappe og i høyre hånd holder han en skål. At sarkofagen trolig aldri ble helt ferdig støttes av en del ubearbeidete detaljer, blant annet på lokkfigurens høyre fot, skålen og hodet. Hodet er i tillegg sterkt skadet. På tross av skaden kan det fastslås at han er uten skjegg. I tillegg vitner en grov innarbeidning rundt issen om en form for bånd eller krans. Alt i alt virker lokkets utforming og overflatstruktur grovere og mindre gjennomført enn kistens.³⁶

Lokket er todelt og dette har trolig vært med på å muliggjøre en begravelse uten avanserte mekaniske innretninger. Klippebenken nord for sarkofagen har omtrent samme høyde og bredde som sarkofagkisten.³⁷ Trolig har nedre del av lokket vært plassert på denne, for så å bli skjøvet over kisten og festet til den øvre delen av lokket etter begravelsen.³⁸

I bunnen av sarkofagen ble det funnet rester etter et skjelett med to bevarte tenner, som har tilhørt en person på 40-50 år. Selv om gravkammeret beviselig har vært åpnet i romertid og sarkofagen må ha blitt forstyrret på grunn av hullet i siden, er det ingenting som tyder på at den har blitt brukt til en sekundær begravelse.³⁹

På grunn av ulikheter mellom sarkofagkisten og lokket både i størrelse, teknikk, materiale og kvalitet, ble det tidligere argumentert sterkt for at disse to tilhørte ulike epoker.⁴⁰ Nærmere undersøkelser har siden vist at det tilsynelatende for store lokket kan forklares ved hjelp av gravkammerets utforming. Ved at sarkofaglokket ble skjøvet helt inn over klippeutspringet på østveggen, ville dette oppveie størrelsesdifferansen og skape en jevn overgang på framsiden av sarkofagen. Gravkammerets utforming var altså tilsynelatende tilpasset sarkofagen, og mye tyder på at kisten må ha blitt satt inn før skilleturen mellom for- og hovedkammer. Dette har ført til konklusjonen om at de ulike elementene passer sammen

---

³⁵ Schmaltz 1968-71, 64-65; Bammer *et al.* 1974, 133-135; Fleischer 1979, 150-151; Praschniker 1979a, 100; Ridgway 1990, 194; Polat 2005, 66.

³⁶ Alzinger 1979, 175; Fleischer 1979, 154; Praschniker 1979a, 101-103; Ridgway 1990, 195; Sturgeon 2000, 62-63; Krinzinger *et al.* 2001, 153.

³⁷ Theuer 1979, 61; Krinzinger *et al.* 2001, 150; Heinz og Ruggendorfer 2002, 155; Krinzinger 2002, 372.

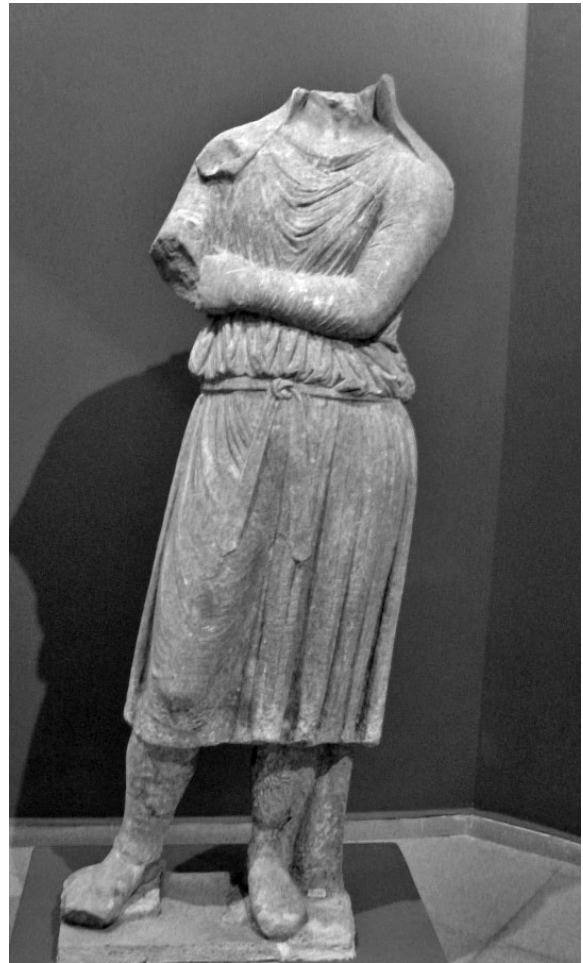
³⁸ Heinz og Ruggendorfer 2002, 162-163; Krinzinger 2002, 372; Ruggendorfer 2005, 287.

³⁹ Fleischer 1979, 155-156; Praschniker 1979b, 105; Reuer 1979, 201-202; Krinzinger *et al.* 2001, 152.

⁴⁰ Schmaltz 1968, 71, 63-67; Fleischer 1979, 150; Martini 1981, 74; Heinz og Ruggendorfer 2002, 152-153, 155.

både kunstnerisk og konstruksjonsteknisk; både kiste og lokk må tilhøre samme tidsrom som selve mausoleet.⁴¹

I nærheten av sarkofagen ble det funnet en del skulpturfragmenter, deriblant en nesten komplett statue (fig. 12). Det er diskutert om denne kan ha falt ned i kammeret fra taket, men selv om det er funnet andre fragmenter av takskulptur i gravkammeret, tyder funnsted og bevaringsgrad på at statuens opprinnelige plass var i nærheten av sarkofagen.⁴² Statuen forestiller en mannsfigur i naturlig størrelse. Han er kledd i tettsittende persisk klesdrakt, lange ettersittende bukser (*anaxyrides*) og knelang langermet tunika (*sarapis*) knyttet sammen med et bånd i livet. Selv om hodet mangler har han trolig hatt en slags tiara (myk orientalsk lue) på hodet med klaffer som henger ned på skuldrene. Det er funnet fargespor flere steder på statuen.⁴³ Etter analyser av spor i gulvbelegget har statuens plassering blitt bestemt til vestsiden av klippebenken nord for sarkofagen.⁴⁴ Sporene indikerer også at det kan ha stått et bord foran statuen. Statuens bakside er bare grovt bearbeidet. Dette gjelder også for flere andre flater i gravkammeret som ikke ville vært synlige under selve begravelsesseremonien, blant annet deler av sarkofagen og veggplatene.⁴⁵

9. Mannsstatuen funnet i gravkammeret, i Izmir museum for historie og kunst.

Overbygningen

Mausoleets overetasje besto av et korintisk *peristyl* med 8 x 8 søyler⁴⁶ rundt en form for sentral bygning. Søylene var plassert på attiske

baser som sto på en tretrinns *stereobat* over sokkelbygget. Det er spor etter to typer baser,

⁴¹ Heinz og Ruggendorfer 2002, 154-155, 161-163; Krinzinger 2002, 371-372; Heinz 2005, 107-109; Ruggendorfer 2005, 287.

⁴² Praschniker 1979a, 94; Webb 1996, 78; Krinzinger *et al.* 2001, 154; Ruggendorfer 2005, 287-293.

⁴³ Fleischer 1979, 146-147; Praschniker 1979a, 94; Ridgway 1990, 193; Webb 1996, 78; Polat 2005, 61, 64; Ruggendorfer 2005, 287.

⁴⁴ Krinzinger 2005, 344; Ruggendorfer 2005, 294.

⁴⁵ Schmaltz 1968-71, 63-64; Praschniker 1979a, 99; Heinz og Ruggendorfer 2002, 155-157; Heinz 2005, 112.

⁴⁶ Theuer 1979, 20; Fedak 1990, 80; Webb 1996, 76.

plassert på sokler av hard, blåsvart marmor.⁴⁷ Tromlene har 24 joniske *kanelurer*, og søylehøyden er anslått til omtrent 7,5 m på bakgrunn av bevarte fragmenter.⁴⁸ De korintiske kapitelenes (fig. 13a/b) er ca 1,1 m høye og har en ukanonisk form dekorert med to rader åtte *akantus*-blader og et uvanlig langt blad på toppen som utgjør 1/5 av totalhøyden. *Heliksene* er høye uten å berøre *abakus*-platen, mens abakusblomsten delvis overlapper abakus.⁴⁹ Det er bevart fem eller seks kapiteler,⁵⁰ hvorav én har flere uferdige detaljer.

10a/b. Korintiske kapiteler ved Belevi. Til venstre (a) det uferdige kapitelet; til høyre (b) et av de fullførte eksemplarene.

Kapitelene støttet et bjelkeverk (fig. 14) bestående av arkitrav, frise og kransgesims. Arkitraven har tre faser på utsiden, avsluttet av en ionisk kymation med plastisk utformet *astragal*. Frisen er usedvanlig med sin s-formete profil; konkav oppe og konveks nede. Den har ranker av vekslende lotusblomster og palmetter i sterkt relieff. Kransgesimsen over frisen besto av *dentiler* og en plastisk lesbisk kymation. Denne

11. Arkitrav og lotuspalmettfrise, ved Belevi.

⁴⁷ Williams 1974, 408; Alzinger 1979, 175; Theuer 1979, 20, 24; Fedak 1990, 80, 205 n. 63; Hoepfner 1993, 120; Webb 1996, 76; Krinzinger *et al.* 2001, 150.

⁴⁸ Merkelig nok har en av tromlene bare 20 kanelurer. Alzinger 1979, 175; Theuer 1979, 24; Fedak 1990, 204 n. 62; Heinz og Ruggendorfer 2002, 172; Krinzinger 2002, 372.

⁴⁹ Bauer 1973, 120-121; Williams 1974, 408; Alzinger 1979, 176; Theuer 1979, 25-26; Fedak 1990, 204 n. 62; Heinz og Ruggendorfer 2002, 172.

⁵⁰ Alzinger 1979, 177 (6 stk); Theuer 1979, 24 (6 stk); Heinz og Ruggendorfer 2002, 172 (5 stk).

var delvis dekket av en overhengende blokk, avsluttet av *sima* (fig. 15). Løvehoder uten gjennomhulling dekorerte *sima* med jevne mellomrom. Langs takranden over *sima* sto sokler for takskulptur.⁵¹

Deler av mausoleets overbygning har vært sterkt omdiskutert. Det ble lenge antatt å huse en slags cellabygning med en indre arkitrav og søylerekke, kronet med en mer eller mindre storslått takkonstruksjon.⁵² De senere års undersøkelser har derimot fastslått at det dreier seg om et åpent rom, (ca 14,5 x 13,5 m)⁵³ formet som en *hypetral*, et udekket kultrom. Over mausoleets kalksteinskjerne, finnes fortsatt en del elementer *in situ* sammen med mye

12. *Sima* med løvehode, ved Belevi.

nedrast materiale, blant annet takstein. Dette muliggjør tolkninger av hvordan overetasjens kjernebygg kan ha vært konstruert. De nedre blokkene av veggen mot nord (fig. 16 og 17) står fortsatt og her kan det på innsiden sees et bredt anathyrosefelt for et overdekkende lag av gulvplater. Profilen viser en sterk helling mot sørvest, muligens for å drenere fuktighet vekk fra gravkammeret.⁵⁴ På innsiden av veggen er det bevart flere store utstikkende blokker, disse har vært tolket som støttepilarer eller støtter til et øvre, rettere gulvsjikt. Nye analyser har svekket den siste hypotesen.⁵⁵

13. Nordveggen av cellabygget *in situ* med det tydelige anathyrosefeltet.

⁵¹ Alzinger 1979, 176; Theuer 1979, 25-27; Pinkwart 1983, 765; Fedak 1990, 80; Ridgway 1990, 188; Hoepfner 1993, 120; Krinzinger 2003, 315.

⁵² Theuer 1979, 20; Krinzinger *et al.* 2001, 155.

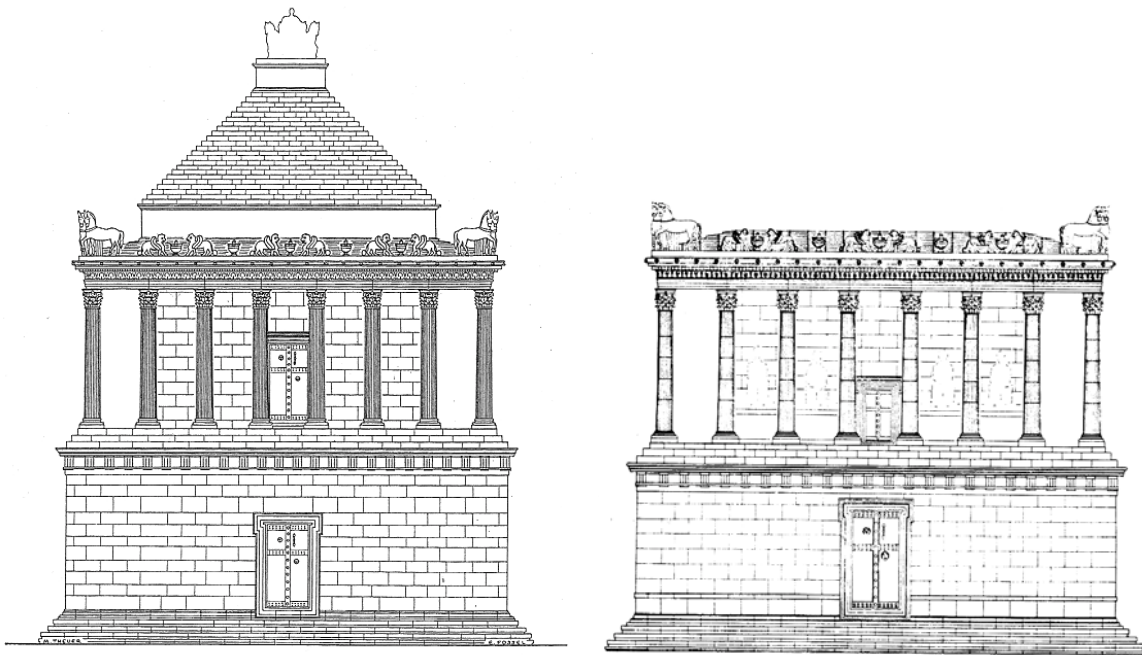
⁵³ Hoepfner 1993, 114.

⁵⁴ Theuer 1979, 43-44; Martini 1982, 73; Pinkwart 1983, 765; Ridgway 1990, 188; Hoepfner 1993, 114; Heinz og Ruggendorfer 2002, 167.

⁵⁵ Theuer 1979, 44; Hoepfner 1993, 114; Heinz og Ruggendorfer 2002, 167.

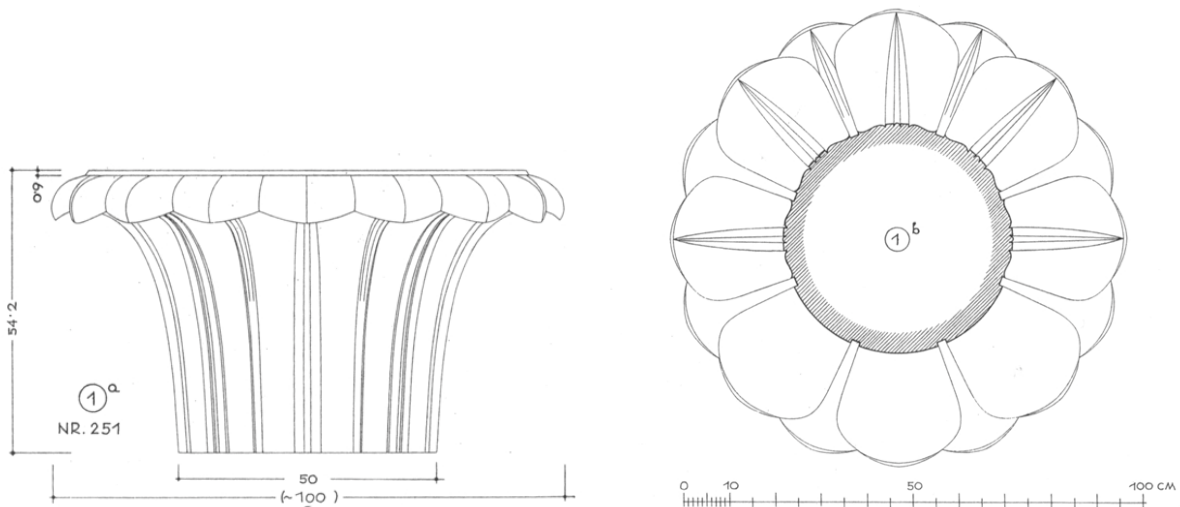
14. Kalksteinskjernen *in situ* sett ovenfra mot nordøst. Viser nedrast materiale fra overbygget, de bevarte delene av nordveggen og motorveien mellom Izmir og Aydin på sletten i bakgrunnen.

15a/b. Forslag til rekonstruksjoner av Belevimausoleet. Til venstre (a) med pyramidetak, etter Max Theuer (E. Fossel); til høyre (b) med mer begrenset takkonstruksjon, etter Wolfram Hoepfner.

Plassering og tykkelse på de resterende veggene er også i stor grad bestemt på bakgrunn av merker i den bevarte gulvflaten. Merkene viser at nordveggen var plassert slik at avsatsen for søylene, som omga kjernebygget, var større her enn på de tre andre sidene av bygget. Det er funnet et eksemplar av et palmekapitel (fig. 19) som har kronet slankere og mindre søyler enn de korintiske. Disse søylene har bare kanelering rundt 2/3 av tromlene og

har derfor sannsynligvis stått inntil en vegg. Plasseringen er ikke sikker, men de kan ha dannet en ekstra søylerekke på nordsiden av monumentet.⁵⁶

16. Rekonstruksjonstegning av palmebladkapitelet.

Veggen innenfor peristasis var dekorert med en *arkitrav* med to faser. Blant blokkene fra denne er det funnet rester etter en innskrift, hvor det er tydet noen enkeltbokstaver og ordet *ΗΛΙΑΔΕΣ* (*heliades*). Det er også funnet rester av enda en dør, som trolig var plassert på nordveggen.⁵⁷

Takkonstruksjonen strakte seg altså over peristasis og endte ved veggen til det åpne kjernebygget. Analyser av taksteinene viser at taket var uvanlig konstruert til å helle innover. Dette forklarer både gulvets utpregete helning og at løvehodene på *sima* ikke var gjennomboret og ergo ikke kan ha hatt funksjon som vannspyere.⁵⁸

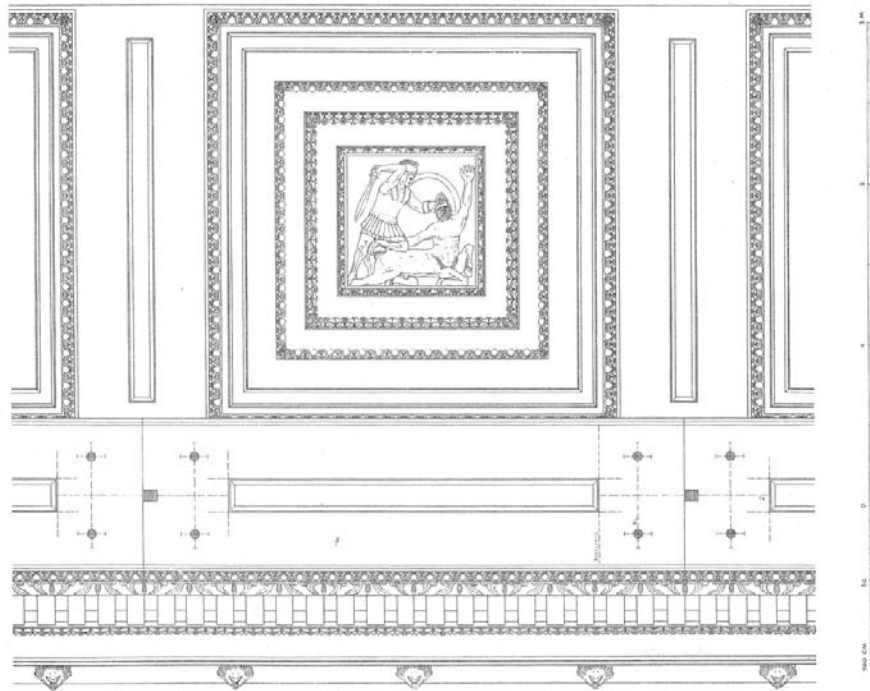
Undersiden av taket innenfor peristylet var utformet med kassetinnsnitt (fig. 20) for relieffer; disse var forbundet gjennom kryssende takstein. Kassettene var kvadratiske og hver spente over et søylemellomrom. Opprinnelig var det 24 kassetter plassert i en enkelt rekke rundt hele monumentet; syv i nord og sør og fem i øst og vest. Kassettrelieffene var plassert innenfor fire smalnende avsats i rammen, hvor de to ytterste var dekorert med eggstavfriser og de innerste med en lesbisk kyma *rekta* og et *antheme*-bånd.⁵⁹

⁵⁶ Martini 1981, 73; Hoepfner 1993, 115; Praschniker 1979a, 76; Krinzing *et al.* 2001, 150; Krinzing 2002, 365; 2005, 344.

⁵⁷ Fleischer 1979, 148; Theuer 1979, 17-20, 44-45; Pinkwart 1983, 765; Cahill 1988, 497; Fedak 1990, 80; Hoepfner 1993, 114-115; Webb 1996, 76; Krinzing *et al.* 2001, 150; Krinzing 2005, 344; Polat 2005, 64.

⁵⁸ Krinzing 2003, 316; 2004, 364.

⁵⁹ Alzinger 1979, 176; Praschniker 1979a, 73; Theuer 1979, 33; Hoepfner 1993, 120; Webb 1996, 23, 77.

17. Rekonstruksjonstegning av Beleviz kassettak sett nedenfra.

Fragmenter av 21 kassettrelieffer er funnet, og deres opprinnelige plassering er forsøkt rekonstruert ut fra funnsted, motiv og komposisjon.⁶⁰ Sannsynligvis viste kassettene kentaurkamper (fig. 22a/b) på tre sider, mens nordsiden skilte seg ut med idrettsscener (fig. 21), trolig fra begravellesleker. Bare tre av nordsidens syv relieffer er godt nok bevart til å si noe om motivet. Disse viser en brytescene, kroning av en vinner og et hestehode som muligens indikerer hestevaddeløp eller lignende. Scenene fra nordsiden er trolig en reell eller tenkt framstilling fra det virkelige liv, og det er foreslått av de kan inneholde en avbildning av gravherren selv.⁶¹

Scenene med kentaurkamper er komponert av to figurer mot en blank bakgrunn. En av de overleverte kassettene utgjør unntaket og det er mulig å skjelne

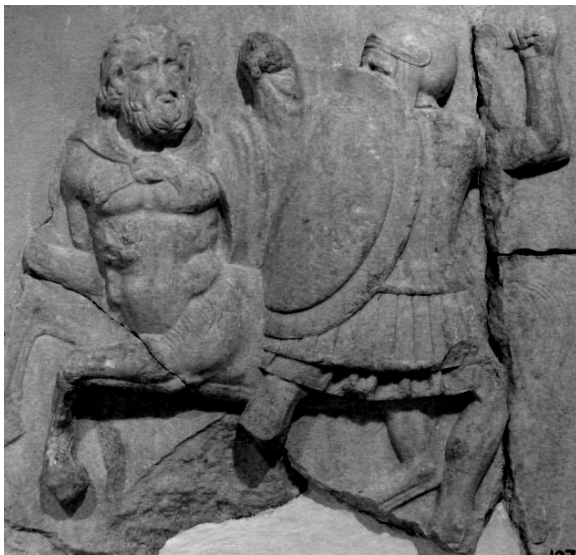

18. Kassettfriksen med kroning av en seirende atlet, i Izmir museum for historie og kunst.

⁶⁰ Praschniker 1979a, 73, 88; Webb 1996, 77.

⁶¹ Fleischer 1979, 128-130, 138; Praschniker 1979a, 74-76; Webb 1996, 23, 77; Krinzing *et al.* 2001, 127.

antydningen av en trestamme. Det er omtrent jevn fordeling mellom scenene hvor grekerne vinner i forhold til de med seirende kentaurer eller ennå uavgjorte kamper. Grekerne er vist enten i full rustning, nakne eller i kort khiton, med ulike hjelmtyper og vanligvis bevæpnet med bredsverd og runde skjold. Kentaurene er framstilt med brede, flate ansikter, skrå, buskete øyenbryn og lange spisse dyreører. Hår og skjegg er langt og flokete og hårlokker markerer overgangen mellom den menneskelige overkroppen og hestekroppen. De fleste har et dyreskinn knyttet rundt nakken.⁶²

19a/b. Kassetfriser med kentaurkamper fra Belevi, i Izmir Museum for historie og kunst.

Store mengder malingsspor var bevart på kassetrelieffene ved avdekningen på 1930-tallet. Dette har muliggjort en god oversikt over hvordan det opprinnelige uttrykket kan ha vært. Scenene har sterkt varierende relieffhøyde og kan sammen med sterk bemaling kan ha bidratt til å gi et livlig uttrykk. Dette selv fra kassetrelieffenes lite synlige posisjon.⁶³

Takskulpturens plassering har kunnet bestemmes ganske nøyaktig ut fra funnsted og innfellinger i *geison*-blokkene. Langs sidene av bygget sto det totalt 24 løvegriffer (fig. 23 og 24), som var plassert i par. Disse var atskilt av opprinnelig 20 store,

20. Løvegriffhode fra Belevi, i Efesosmuseet i Selcuk.

⁶² Fleischer 1979, 130-142; Praschniker 1979a, 79-88; Ridgway 1990, 196; Webb 1996, 77, 145.

⁶³ Fleischer 1979, 128, 137; Praschniker 1979a, 87-88; Webb 1996, 77; Ridgway 1999, 77.

monolittiske marmorurner. Løvegriffene sto to og to vendt mot hverandre med hodet snudd svakt utover. Baksiden har en mindre gjennomført bearbeidning enn forsiden. I tillegg til en del mindre fragmenter er det funnet fire ganske komplette løvegriffer, ca 2,18 m lange og 1,4 m høye.⁶⁴ Kroppen er massiv, men de store buete vingene er festet for seg. Ansiktet er sterkt animert med markerte trekk og åpen munn. Korte horn stikker opp foran de lange griffeørene. En kort man med spirallokker omkranser ansiktet og står stritt over pannen og videre nedover mot nakken og skuldrene. Den lange løvehalen buer seg i en sirkel ved tuppen og vingene er utsmykket med store dekkfjær.⁶⁵ På flere av figurene mangler en del av detaljbearbeidningen.

21. Løvegriffer atskilt av en marmorurne, i Izmir Museum for historie og kunst.

På takets fire hjørner sto det to og to hester (fig. 25) sammen. Det er funnet fragmenter av alle de åtte hestene, selv om alle hodene mangler. Kroppen var laget i to deler, og hode og hale var utarbeidet for seg. Dyrene var støttet under magen; på tre av eksemplarene er det også funnet rester etter en grime rundt nakken. Hestene er litt under naturlig størrelse, og dette kan ha inngitt en illusjon om at monumentet var enda større enn det faktisk var.⁶⁶ Bevarte takblokker viser en innfelling mellom hestene, ca 50 cm i diameter. Dette tyder på at det sto eller skulle ha stått en figur eller gjenstand mellom hestene; av mange antatt å være en dyrepasser.⁶⁷ Statuen funnet i gravkammeret ble en stund antatt å tilhøre denne plasseringen,

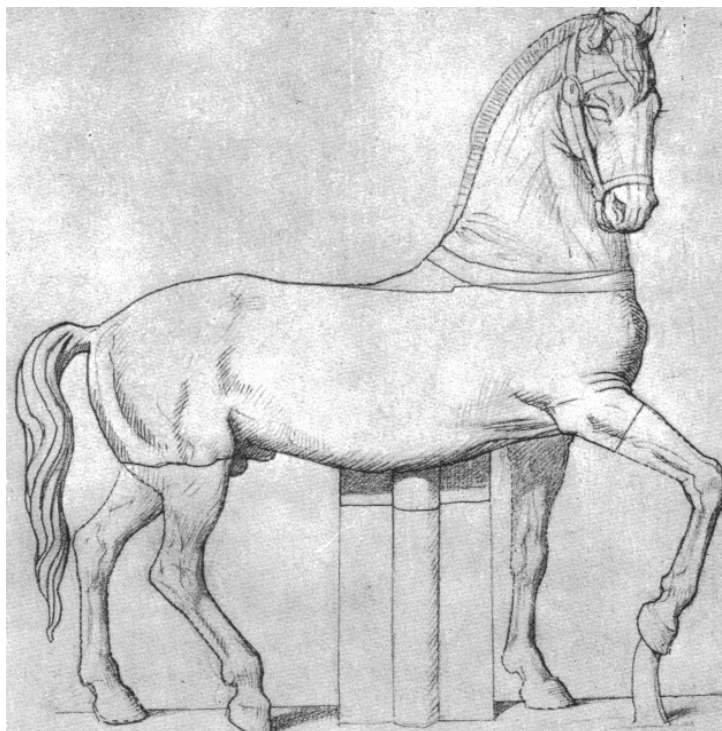
⁶⁴ Praschniker 1979a, 89-90; Fedak 1990, 80; Webb 1996, 78.

⁶⁵ Fleischer 1979, 142-143; Praschniker 1979a, 90; Webb 1996, 78.

⁶⁶ Praschniker 1979a, 92-93; Webb 1996, 25-26, 78.

⁶⁷ Ridgway 1990, 188; Hoepfner 1993, 120; Webb 1996, 25-26, 78; Sturgeon 2000, 62-63.

men på grunn av størrelsen på basen og statuens ikonografi og funnsted, er dette nå utelukket.⁶⁸

22. Rekonstruksjonstegning av hest fra Belevi basert på bevart kroppsfragment.

Under utgravningene ble det også funnet fragmenter av flere menneskelige figurer. Deler av et menneskeansikt i naturlig størrelse ble avdekket ved byggets nordøsthjørne og i gravkammeret og ved sørøsthjørnet ble det funnet to fragmenterte underarmer i 1,5 x legemsstørrelse. Hvor disse opprinnelig hørte hjemme er vanskelig å fastslå, men de kan ha vært del av takskulpturen eller stått mellom søylene i peristasis. Det er foreslått at ansiktsfragmentene kan ha tilhørt hodet til statuen funnet i gravkammeret, da disse er av samme størrelse.⁶⁹

---

⁶⁸ Praschniker 1979a, 94; Ruggendorfer 2005, 292.

⁶⁹ Fleischer 1979, 148; Praschniker 1979a, 95; Pinkwart 1983, 766; Webb 1996, 25, 78-79; Sturgeon 2000, 62-63.

Belevi i sammenheng

Det kan skilles mellom to hovedkategorier av anatoliske gravmonumenter. De går begge tilbake til bronsealder og har påvirket hverandre og forgrenet seg gjennom tiden. Den ene var muligens influert av de mykenske *tholos*-gravene og er overlevd gjennom diverse former for tumuli og kammergraver, ofte med særegne lokale trekk. Den andre tradisjonen var basert på ideen om graven som et hus for de døde.¹ Dette dukket opp blant hattifyrstene på 2000-tallet f. Kr., men ideen fikk først stor utbredelse under frygerne med dødehus i form av både tumuli og klippegraver. Hussymbolikken var i begynnelsen konsentrert i gravens indre med utforming av kammeret, taket og av og til møbler. Under perserne spredte ideen om dødehus seg over hele Anatolia, og fokuset skiftet fra gravens indre til det ytre.² Klippekluttete graver med et enkelt grovhugd kammer bak en arkitektonisk formet fasade ble et utbredt fenomen i store deler av Anatolias fjellrike regioner. Utformingen av fasaden på klippegraver fulgte ofte utviklingen av frittstående gravstrukturer.³ Ytre etterligning av boligarkitektur er spesielt åpenbar i den lykiske gravtradisjonen, som viser en stor grad av lokal selvstendighet, selv om det ikke er utelukket at symbolikken kan være en frygisk påvirkning og en naturlig følge av utviklingen i resten av middelhavsområdet.⁴

Persisk gravtradisjon

Den tradisjonelle iranske arkitekturen fra 700-tallet til midten av 500-tallet f. Kr. er lite kjent fordi den hovedsakelig var konstruert i forgjengelig materiale. Tre ble vanligvis brukt i arkitektoniske detaljer og søyler, mens leire og teglstein dannet hovedkonstruksjonen. Konstruksjonen ble plassert på et lavt steinfundament.⁵

Kyros II, den store, var den som introduserte monumental steinarkitektur i Perserriket på 500-tallet f. Kr. Perserne blandet tradisjonene fra områdene de erobret med sine lokale skikker og oppnådde dermed et eklektisk arkitektonisk uttrykk som likevel var spesifikt persisk.⁶ Denne tidlige persiske monumentalarkitekturen var sentrert rundt Kyros II's maktsenter i Pasargadae, men ble drastisk endret da Persepolis ble hovedstad under Darius I

---

¹ Waelkens 1980, 3; 1982, 421; Cormack 2004, 17.

² Waelkens 1980, 4-5, 7; 1982, 423, 430, 435; Fedak 1990, 48-49.

³ Kurtz og Boardman 1971, 288; Fedak 1990, 163.

⁴ Zahle og Kjeldsen 1975, 349; Waelkens 1980, 6; 1982, 433; Fedak 1990, 47-50; Colvin 1991, 21-22.

⁵ Nylander 1970, 47; Stronach 1978, 11.

⁶ Nylander 1970, 2-14, 99; Stronach 1978, 11, 43; Colledge 1987, 136; Fedak 1990, 30; L'Vov-Basirov 2001, 101-102.

på slutten av 500-tallet f. Kr. Darius skapte en ny standardisert kunstform, som ble videreført at hans etterfølgere.⁷ De arkitektoniske tradisjonene under Kyros II og Darius I bygget på hver sin måte på assyriske og babylonske paralleller, men disse ble omformet på ulike måter i møtet med fremmede stiler og symbolikk til mer verdslige og dekorative uttrykk.⁸ Greske trekk er tydelige og kan delvis skyldes at perserkongene trolig benyttet seg av østgreske håndverkere i sine byggeprosjekter.⁹

Darius' nye arkitektur omfattet en overgang til klippegraver; en gravform som nesten ble enerådende fram til Achaemenidedynastiets fall. Det finnes derfor få frittstående monumentalgraver fra persisk kjerneområde, selv om mange av de okkuperte regionenes monumentaltradisjoner utviklet seg nettopp under persisk styre og inspirasjon. Perserne fulgte en tolerant linje overfor lokale systemer og tradisjoner, men det skjedde uvergelig en viss grad av påvirkning som etter hvert trengte inn i alle deler av samfunnet.¹⁰

Kyros' grav

Gravmonumentet til Kyros II (fig. 26) er omtalt i flere antikke kilder og skal ha vært omgitt av en slags innhegnet park. Strukturen som i dag er identifisert som Kyros' grav stemmer overens med de fleste beskrivelsene, selv om det refereres til en innskrift fra graven som det ikke er funnet spor etter.¹¹

Gravbygningen er plassert i en iøynefallende posisjon på en stor steinplattform som dominerer inngangen til dalen ved Pasargadae. Monumentet består av to hoveddeler: en høy base med seks trinn og en enkel cellabygning med sterkt skrånende tak. Basens grunnflate er ca 13,4 x 12,3 m, og opprinnelig høyde var omtrent elleve m.¹² Både trinnene, kvadersteinssjiktene i cellaveggene og takblokkene viser en avtagende høyde nedefra og oppover. En liten dør fører inn til gravkammeret i cellabygningen. Gravkammeret er et enkelt rom på ca 3,2 x 2,1 m. Det fortelles at kammeret opprinnelig huset forgylte møbler, deriblant en benk og en kiste.¹³ Monumentets massive steinflater var oppbygd av store kvadersteinsblokker sammenføydd med jevn anathyrosis. De er nesten uten dekorative detaljer, bortsett fra en rosettform over celladøren og tre lite utviklede joniske kymalister.¹⁴

⁷ Nylander 1970, 16; Farkas 1974, 1-4, 29, 54; Colledge 1987, 136.

⁸ Farkas 1974, 7-28, 55-57, 106-107.

⁹ Farkas 1974, 26-28, 83-111; Colledge 1987, 136.

¹⁰ Fedak 1990, 31, 48-49; Dusinberre 2003, 1-7, 10, 86-88.

¹¹ Stronach 1978, 24-26; Fedak 1990, 32; Kuhrt 1995, 684-685.

¹² Nylander 1970, 98; Stronach 1978, 11, 26-27.

¹³ Stronach 1978, 24, 31; Dusinberre 2003, 137.

¹⁴ Stronach 1978, 26, 32, 35-36, 42.

23. Kyros II's grav i Pasargadae.

Gravens arkitektoniske bakgrunn er omdiskutert. Trinnbasen kan ha vært en påvirkning fra de mesopotamiske *ziggurat*-bygningene, og den ble kombinert med en cella som muligens var utformet som et tradisjonelt iransk gravhus.¹⁵ Den lydiske pyramidegraven i Sardis er datert på omtrent samme tid, men forholdet mellom disse to er usikkert. Begge bruker pyramideformen som grunnstruktur og de har en del likheter i steinarbeidet. Strukturelle likheter kan skyldes bruk av lydiske arbeidere ved Kyros' større byggeprosjekter.¹⁶ Kyros' gravkonstruksjon viser også en tydelig gresk påvirkning, både i kvaderteknikken, skjøtene, krampene og de joniske detaljene. Gravkammerets utforming har likheter med gravkamre i en del lydiske og frygiske tumuli. Det fullførte monumentet har dermed inkorporert inspirasjon fra ulike regioner i perserkongens mangfoldige og utstrakte rike og fungerte trolig legitimerende for den nye maktsituasjonen.¹⁷

Kyros' gravkonstruksjon var så vidt vi vet et fullstendig nytt konsept i Iran. Det må regnes som et essensielt persisk uttrykk til tross for mye ytre påvirkning,¹⁸ og var en tydelig inspirasjon for mange senere monumenter.

Lykisk gravtradisjon

Lykias historie

Lykia var navnet på kystdistriktet mellom Karia og Pamphylia, sørvest i dagens Tyrkia. Området var befolket av lykierne, som av Homer nevnes som allierte av trojanerne under

¹⁵ Nylander 1970, 98-99, 105-107; Stronach 1978, 39-40.

¹⁶ Hanfmann 1961, 31; Hanfmann og Waldbaum 1970, 38; Ramage *et al.* 1983, 42; Dusinberre 2003, 25, 139-141.

¹⁷ Nylander 1970, 2-3, 73-74, 99-101, 107-109; Stronach 1978, 40-43; Colledge 1987, 136.

¹⁸ Nylander 1970, 3-4, 107; Dusinberre 2003, 140-141.

Trojanerkrigen. Likevel dukker de først opp for alvor i det arkeologiske materialet på 500-tallet, og vi vet veldig lite om dem fram til området ble erobret av perserne rundt 545 f. Kr.¹⁹

Lykia forble lenge ganske selvstendig, som et forbund av byer styrt av et lite utvalg aristokratiske slekter, under persisk overherredømme. Området ble underlagt ulike satrapier gjennom tidene, styrt fra Lydia og senere Karia. Trolig fungerte byen Xanthos som et bindeledd mellom de mindre lykiske bylederne og den persiske sentralmakt.²⁰ Etter Perserkrigene kom Lykia inn under Athens dominansesfære og er registrert som tributtbetalende til det deliske forbund noen år på midten av 400-tallet. De forlot forbundet i 442 f. Kr. og ble snart underlagt Persia igjen.²¹ Herskerne i Xanthos ser ut til å ha hatt stadig mindre makt fra denne tiden og utover, med Erbbina som den siste store ”konge”. Etter hans død hadde herskeren Perikle i Limyra, lenger øst i Lykia, en kort glanstid, ca 380-360 f. Kr. Han ledet da et opprør mot Persia. Etter Perikles fall ble Lykia satt under strengere kontroll; først under den lydiske satrapen Autophradates, så under Mausolos i Karia.²² Området forble under persisk styre fram til Alexander den stores erobring i 334/3 f. Kr., da det ble trukket inn i kampene mellom Alexanders generaler på grunn av sin strategiske beliggenhet. Lykia oppnådde en ny periode med relativ stabilitet da de kom under ptolemeisk overherredømme i 294 f. Kr.²³

Utviklingen av lykisk gravtradisjon

Lykias beliggenhet førte til at området ofte fungerte som et slags mellomledd mellom øst og vest og spilte en viss rolle i de fleste større begivenheter i det østlige Middelhav.²⁴

På grunn av manglende kilder til det førpersiske Lykia, er det umulig å fastslå med sikkerhet i hvilken grad den lykiske kulturen var basert på lokale tradisjoner i forhold til påvirkning utenfra. Perserinvasjonen og økt gresk innflytelse ga tydeligvis støtet til store endringer, men det kan likevel antas å ha eksistert lokale forløpere; både til det politiske styresettet, kunst og arkitektur.²⁵ De mest åpenbare forandringene var myntpreging, begynnende bruk av skrift, samt bruk av stein som byggemateriale. De nye steinmonumentene

---

¹⁹ Akurgal 1970, 255; 1980, 25; Bean 1978, 24; Zahle 1983, 107; Bryce 1986, 24-25, 99; Fedak 1990, 41; Coulton 1993, 81; Keen 1998, 58, 71, 222.

²⁰ Childs 1978, 3; Zahle 1980, 73; 1983, 2; Keen 1998, 43-52, 56, 82-84.

²¹ Hanfmann 1975, 33; Bean 1978, 25; Childs 1978, 4; 1981, 56, 62; Zahle 1983, 2, 111; Bryce 1986, 103-105; Keen 1998, 119-124.

²² Hanfmann 1975, 33; Childs 1981, 73-78; Zahle 1983, 2; Bryce 1986, 111-114; Keen 1998, 68, 155-167, 171-174.

²³ Zahle 1983, 2; Keen 1998, 175.

²⁴ Childs 1981, 55, 80; Zahle 1983, 2.

²⁵ Keen 1998, 39, 79-82.

har imidlertid en del arkitektoniske elementer som enklest kan forklares ved at de bygger på en eldre tradisjon med trekonstruksjoner.²⁶

Selv om de fleste av gravene var tømt av gravrøvere lenge før de ble gjenopplaget av vestlige arkeologer, har gravene i stor grad kunnet dateres på bakgrunn av innskrifter, stilistiske trekk, småfunn og kontekst.²⁷ Etter Lykias tap av sin selvstendighet i 360 f. Kr. begynte det aristokratiske grunnlaget for konstruksjon av gravmonumenter å bryte sammen. Gravformene endret seg og de typisk lykiske typene forsvant helt ved slutten av 300-tallet.²⁸

Innskriftene kan fortelle om hvem som bygde monumentet og hvem som ble, eller kunne bli, begravd der. Samtidig advarer de ofte mot å krenke graven og nevner guddommelige voktere av gravfreden.²⁹ Relieffene var utført i en sterkt greskpreget stil og omfattet en rekke motiver; de vanligste var scener i tilknytning til den avdødes liv og status: Familieliv, krig, jakt og religiøse sammenhenger. I tillegg til disse fortellende scenene var det vanlig å framstille gravvoktere som løver, sfinkser og griffer. Det finnes også noen få eksempler på framstillinger hentet fra gresk mytologi.³⁰ Dette gjelder spesielt heroonet i Trysa stilistisk datert til ca 380 f. Kr. Dette er en ikke-gresk arkitektonisk form som omfatter minst én sarkofag omgitt av en *temenos*-mur rikt dekorert med greskinspirerte mytologiske friser deriblant amasonekamper og kentaurkamper.³¹

Det har vært gjort mange forsøk på å systematisere de lykiske gravtypene med vekt på forskjellige kriterier. Den mest aksepterte inndelingen i dag baserer seg på gravens form og det skilles mellom fire typer: Pilargraver, husgraver, sarkofager og tempelgraver.³² Det er store forskjeller innenfor de ulike kategoriene ut fra grad av kostbarhet, som uttrykkes gjennom størrelse, utforming og dekor. Alle bør likevel regnes som monumenter oppsatt for det øvre sjikt av det lykiske samfunn.

Den eldste gravtypen er pilargravene (fig. 27a) som dukket opp rundt 540 f. Kr. De besto av en monolittisk glatt steinpilar tidvis plassert på en form for base. Pilaren var som regel kronet av et gravkammer dekket av et tak som ofte var formet som en steinplate. Totalhøyden kunne komme opp mot ti m.³³

---

²⁶ Zahle og Kjeldsen 1975, 320-321, 329-332; Zahle 1980, 74; Fedak 1990, 41; Keen 1998, 76, 184.

²⁷ Zahle og Kjeldsen 1975, 347-348; Zahle 1983, 12; Keen 1995, 222.

²⁸ Zahle 1983, 21, 109-110, 117.

²⁹ Zahle 1983, 25; Bryce 1986, 116-125; 1996, 42; Cormack 2004, 110.

³⁰ Zahle 1980, 77; 1983, 36-38, 95-96, 100-104, 117.

³¹ Borchhardt 1976, 141-143; Childs 1978, 13-14; Zahle 1983, 14, 51; Fedak 1990, 88-96; Ridgway 1997, 89-94; Sturgeon 2000, 63-64.

³² Zahle 1983.

³³ Waelkens 1980, 6; Zahle 1983, 10-11, 108; Keen 1995, 221; 1998, 42.

24a/b. Eksempler på lykiske gravtyper. Til venstre (a) den såkalte Harpygraven, pilargrav i Xanthos; til høyre (b) frittstående husgrav i Xanthos.

Husgraver (fig. 27b) og sarkofager (fig. 28) dukket opp midt på 400-tallet f. Kr. Husgravene var karakterisert av et flatt tak og har en del spesielle trekk som kan være rester etter en opprinnelig trekonstruksjon; blant annet bjelkeverk og kassettnisjer. Konstruksjonens utside var trolig en etterligning av lykisk husarkitektur med symbolske konnotasjoner som en bolig for den avdøde.³⁴ Omlag 95 % av de kjente husgravene er klippegraver hvor bare fasaden var utformet. De resterende er enten bygd frittstående eller helt eller delvis hugget fri fra klippen. Gravkamrene er relativt store og inneholder ofte flere benker. Sett i sammenheng med indikasjoner fra innskrifter tyder dette på at disse gravene fungerte som familiegraver.³⁵

Sarkofagene var stort sett frittstående strukturer og besto av en sarkofag med spissbuetak plassert på et underbygg med trinnpodium, *hyposorion* og en massiv helle. Et monument kunne ha opptil tre atskilte gravkamre, og innskrifter forteller at sarkofagene også ofte ble brukt som familiegravsted.³⁶ Det finnes noen eksemplarer som er helt eller delvis klippegraver og dermed billigere varianter av de frittstående. Den frittstående Pavajasarkofagen fra Xanthos (fig. 28), bygd for den lykiske feltherren Pavaja ca 370-350 f.

³⁴ Zahle og Kjeldsen 1975, 321-328, 339-340; Waelkens 1980, 6; 1982, 433-434; Zahle 1983, 15-17, 21, 108; Fedak 1990, 42; Colvin 1991, 21-22; Keen 1995, 221.

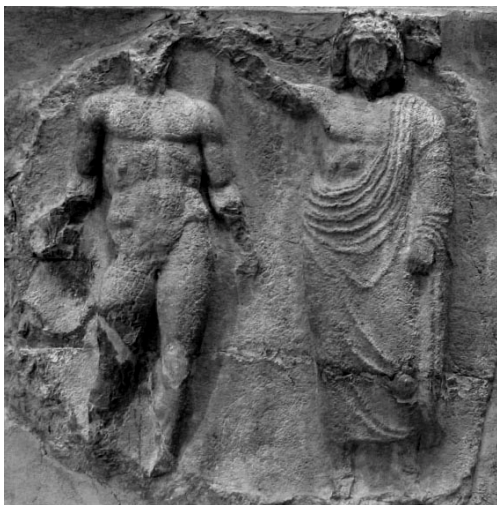
³⁵ Waelkens 1982, 433; Zahle 1983, 17-18, 109; Keen 1995, 223; 1998, 184-185.

³⁶ Zahle og Kjeldsen 1975, 332-336; Waelkens 1980, 7; 1982, 435; Zahle 1983, 15, 109.

Kr.,³⁷ er dekorert med både relieffer og innskrifter. Et av relieffene viser en mann, trolig Pavaja selv, som kroner en seirende atlet (fig. 29a). Det er også framstilt en audiensscene (fig. 29b) sentrert rundt en sittende mann i persisk klesdrakt. Mannen har en tjenerfigur stående bak seg.

25. Pavajasarkofagen, rekonstruert i British Museum.

26a/b. Relieffer fra Pavajasarkofagen. Til venstre (a) bekransning av en seierherre; til høyre (b) audiensscene med en tjener som står bak en sittende høytstående perser.

³⁷ Fleischer 1979, 140, Praschniker 1979a, 88.

Sarkofagenes oppbygning viser et fokus på beskyttelse og bevaring. Dette står i kontrast til husgravene.³⁸ På den annen side finnes det også likheter mellom sarkofagene og husgravene. Vegger og tak i begge typene viser mange av de samme arkitektoniske elementene som trolig er arvet fra trekonstruksjoner, spesielt de særegne kassettnisjene. Zahle foreslår at disse kan være hentet fra den lykiske tempelkonstruksjonen og dermed være et religiøst uttrykk. Kassettene kan i så fall anses som et symbol på gudenes beskyttelse av gravens ukrenkelighet.³⁹

Tempelgravene skiller seg fra de andre gravtypene, spesielt gjennom utsmykning og størrelse. De besto av en form for overbygning plassert på et forholdsvis stort podium, ofte med et gravkammer. Overbygget har en tendens til kraftig hellenisering og har i sitt typiske uttrykk form av et gresk tempel med cella og søylegang. Dette kan være en symbolikk videreført fra kassettnisjene på sarkofagene og husgravene og for betraktere av graven ansett som et uttrykk for gravens sakrale betydning, eventuelt den avdødes heroisering.⁴⁰ Tempelgravene finnes i bare seks kjente eksemplarer. Bygning G i Xanthos og en lignende bygning i Apollonia er datert til midten av 400-tallet f. Kr. og de fire andre mellom 390 og 360 f. Kr.⁴¹ Keen har foreslått at det egentlig kan dreie seg om to forskjellige tradisjoner fra ulike epoker, hvor den eldste typen var sentre for herokult, mens den yngre var gravmonumenter.⁴² Den eldre tempelgravtypen var egentlig bare en husgrav plassert på et persiskinspirert podium, trolig med påvirkning fra pilargravene. Den nyere typen hadde en grunnform basert på andre lykiske gravtyper; både de eldre tempelgravene og pilargraven, men i kombinasjon med utpreget greske elementer.⁴³ Denne formen ble av avgjørende betydning for den videre utviklingen av monumental gravarkitektur i Lilleasia.

En del studier har forsøkt å tolke gravenes refleksjon av de sosiale forholdene i Lykia i den aktuelle perioden,⁴⁴ men antallet variabler i type, størrelse, plassering og utsmykning vanskeliggjør prosessen med å bestemme hvilke elementer som var av sosialt avgjørende betydning. En analyse av de ulike byenes betydning ut fra de eksisterende gravene i området viser god overensstemmelse mellom arkeologi og skriftlige kilder, ved vektlegging av gravtype, størrelse og dekor på lik linje med antall.⁴⁵

---

³⁸ Zahle og Kjeldsen 1975, 339-340.

³⁹ Zahle 1983, 17, 115-117.

⁴⁰ Zahle 1983, 114.

⁴¹ Keen 1995, 223; 1998, 182.

⁴² Keen 1996, 232-236; 1998, 182.

⁴³ Fedak 1990, 42; Keen 1995, 224; 1998, 183-184.

⁴⁴ Zahle 1983; Keen 1998.

⁴⁵ Det er bevart ca 1000 kjente husgraver mot ca 60 sarkofager og 35 pilargraver. Alle typene har eksemplarer med dekor og/eller innskrifter, men den prosentmessige fordelingen viser en klar differensiering med bare 6 %

Både størrelse, antall og utsmykning indikerer at tempelgravtypen hadde en eksklusiv posisjon og var sannsynligvis forbeholdt den øverste elite av velstående lykiere.⁴⁶

Husgravenes antall og relative enkelhet har trolig gjort denne til en oppnåelig gravtype for mer alminnelig lykisk overklasse. Det er stort sett enighet om at pilargraven med sin særegne utforming og små gravkamre, må ha vært for spesielle individer. Muligens hadde pilargravene en høyere status enn sarkofagmonumentene. Det er foreslått at pilargraven var en tidlig form for herskergrav, en funksjon som senere ble overtatt av tempelgraven, hvorpå pilartypen gradvis forsvant.⁴⁷ Sarkofagen regnes generelt som høyere på rangstigen enn husgravene, men kanskje skillene likevel ikke var så fastspikret. Det eksisterer eksempler der gravtypene er blandet og innskrifter viser at familieenheter krysset skillet mellom sarkofager og husgraver.⁴⁸

Til tross for utpreget påvirkning fra gresk og persisk bygningstradisjon og symbolbruk, forble lykisk arkitektur og kunst likevel i essens lykisk.⁴⁹ De persiske elementene omfatter noe stilistisk ved siden av en del glorifiserende motiver i billedkunsten, audiensscener, bankettscener og prosesjoner, ofte med dynasten selv i sentrum.⁵⁰ Også de hevede podiene som kjennetegner en del av de lykiske heroa minner om orientalsk gravarkitektur, for eksempel Kyros grav.⁵¹ Det er funnet gresk keramikk i Xanthos allerede fra ca 700 f. Kr., men kontakten økte sterkt etter persernes erobring, da Lykia og øst Hellas ble del av samme rike. Trolig var greske håndverkere også involvert i en del lykiske bygningsprosjekter.⁵²

Heroon G

Heroon G er det mest kjente av de to tidlige tempelgravene. Det er imponerende plassert ytterst på Xanthos' akropolis med utsikt ut over Xanthoselva. Monumentet ble totalødelagt i bysantinsk tid, så rekonstruksjonen er noe usikker. Trolig besto det av et høyt podium med sidelengde på over ti m, toppet av en husgravlignende konstruksjon som kunne nås via en rampe. Formen og størrelsen minner veldig om heroonet i Apollonia fra omtrent samme tid,

---

av husgravene mot 83 % av tempelgravene utsmykket med relieff eller skulptur. Se Zahle 1980, 75; 1983, 13-21, 39; Keen 1995, 221; 1998, 58-59, 182

⁴⁶ Zahle 1983, 39, 61; Keen 1995, 224.

⁴⁷ Waelkens 1982, 433; Zahle 1983, 108-109; Keen 1995, 222-224; 1998, 36-37.

⁴⁸ Zahle 1983, 7, 62; Keen 1995, 223-224.

⁴⁹ Akurgal 1970, 255; Zahle 1980, 73; Fedak 1990, 45; Keen 1995, 221; 1998, 69, 182; Ridgway 1997, 89-94.

⁵⁰ Childs 1978, 9; Borchhardt 1992, 103-104; Keen 1998, 65, 173; Dusingberre 2003, 26, 86-88.

⁵¹ Fedak 1990, 161; Keen 1998, 65; Cormack 2004, 18.

⁵² Zahle 1980, 77; Bryce 1996, 44; Keen 1998, 66.

hvor det er funnet et gravkammer i podiet. Flere antar derfor at det samme kan ha eksistert i heroon G.⁵³ Det er også foreslått at bygningen kan ha fungert som kultsted for en hero, framfor som gravmonument. I samme område på akropolisen ligger to mindre forseggjorte monumenter kalt F og H. Disse har lignende konstruksjon som bygning G og må trolig sees som del av samme bygningsprogram. Utgraverne på 1950-60-tallet mente det var utført ofringer ved bygning F, hvilket øker sannsynligheten for at bygningene hadde en kultisk funksjon.⁵⁴ Det er foreslått at heroon G faktisk kan ha vært Sarpedion; kultbygning og eventuelt også påstått grav for den kjente lykiske helten Sarpedon. Sarpedion er nevnt i skriftlige kilder med beliggenhet og beskrivelse som passer på heroon G, og var med stor sannsynlighet lokalisert i Xanthos.⁵⁵ Heroon G er datert til ca 460 f. Kr., men kan være en modernisering av et eldre kultbygg. Bygning F og H kan da enten ha fungert som sekundærbygninger til G eller som tilknyttede kultsentre for andre heroer.⁵⁶

Det ble funnet en god del fragmenter av skulptur og relieffdekor i området rundt strukturene. De fleste har utvilsomt tilhørt heroon G, men noen kan også stamme fra bygning F eller H, blant annet pedimentrelieffer. En prosesjonsfrise, en frise med dyr og satyrer, samt tre peploskorer er med sikkerhet tilegnet heroon G. Korene er rekonstruert til bevarte avsatser uthugget på oversiden av ornamentblokkene som kronet podiet.⁵⁷ Monumentet viser en tydelig blanding av greske og orientalske elementer med typisk lykiske tradisjoner. Dette videreutvikles i de etterfølgende monumentene med lignende stil. Cellabygningen var fortsatt av lykisk type, men motivvalg og den opphøyde utformingen var persiskpreget med en del greskinspirerte tekniske og utsmykkende detaljer.⁵⁸

Nereidemonumentet

Nereidemonumentet (fig. 31 og 32) regnes som det tidligste eksemplaret av den yngre tempelgravstypen. Typen har likheter med den gamle tempelgravstypen, men har videreutviklet en del trekk som tidligere bare var antydnet. De greskinspirerte elementene er forsterket, selv om både det lykiske og persiske fortsatt spiller en vesentlig rolle.⁵⁹

---

⁵³ Ridgway 1964, 313; Zahle 1983, 13; Keen 1996, 237; 1998, 189-190.

⁵⁴ Ridgway 1964, 313; Keen 1996, 236; 1998, 187-190, 208-209.

⁵⁵ Keen 1996, 230-241; 1998, 186-190.

⁵⁶ Zahle og Kjeldsen 1975, 347-348; Zahle 1983, 13, 21; Keen 1996, 234-237; 1998, 187-190.

⁵⁷ Ridgway 1964, 313; Zahle 1983, 85; Keen 1996, 237-240; 1998, 189-190.

⁵⁸ Fedak 1990, 44; Keen 1996, 240-241; 1998, 191.

⁵⁹ Childs 1978, 12-13; 1981, 71; Fedak 1990, 66; Keen 1998, 142-147.

Monumentet besto av et rektangulært kalksteins- og marmorpodium, 6,8 x 10,17 m og ca 13,5 m høyt, toppet av en cella i form av et jonisk gresk tempel med 4 x 6 søyler i peristylet. Podiet kan ha inneholdt et gravkammer, men dette er omdiskutert.⁶⁰

Øverst var podiet dekorert med to friser og en dobbel eggstav. Den store nederste frisen viser kamper mellom persere og grekere. Frisen er oppdelt i små uavhengige kampgrupper etter gresk mønster heller enn den typisk lykiske sammenhengende framstillingen. En del av de kjempende er nakne, noe som gir frisen et heroisk aspekt.⁶¹ Den lille podiumsfrisen avbilder bybeleiringer og inneholder trolig en eller flere framstillinger av gravherren selv.⁶²

Cellaen var utstyrt med to dører og det er funnet fragmenter etter marmorkliner.⁶³ Cellaen kan ha fungert som gravkammer eller et kultrom for ofringer og hedring av den avdøde.⁶⁴ Rundt bygningen løp en persiskpreget frise som forestilte en offerprosesjon og begravellesbankett (fig. 30). Den sentrale figuren i bankettscenen, trolig gravherren, har langt skjegg og ligger på en kline. Skjegg var et tegn på høy avstamning og status i persisk kultur.⁶⁵ Kassetene i taket var malt og fortsatt tydbare da de ble oppdaget. Maling var også bevart flere steder på frisene og skulpturene.⁶⁶

27. Hovedscenen i bankettfrisen fra Nereidemonumentet, i British Museum.

⁶⁰ Childs 1978, 12-13; Zahle 1983, 14; Fedak 1990, 66-67; Ridgway 1997, 79, 103 n. 4; Cormack 2004, 21.

⁶¹ Borchhardt 1976, 128; Zahle 1983, 51; Fedak 1990, 67; Sturgeon 2000, 60; Polat 2001, 124-125.

⁶² Borchhardt 1976, 129; Fedak 1990, 67; Ridgway 1997, 81; Sturgeon 2000, 59.

⁶³ Fedak 1990, 67; Ridgway 1997, 103 n. 4.

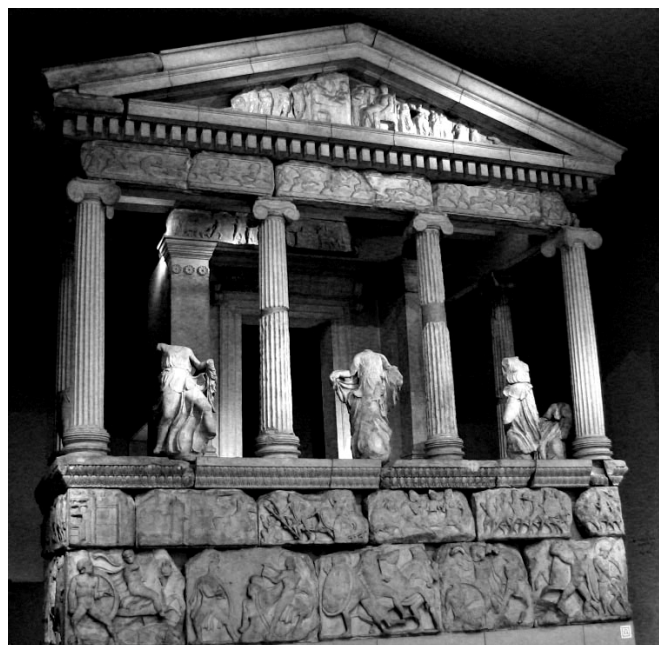
⁶⁴ Zahle 1983, 85; Fedak 1990, 70; Cormack 2004, 21.

⁶⁵ Borchhardt 1976, 132-137; Fedak 1990, 67; Ridgway 1997, 82-83; Polat 2005, 59.

⁶⁶ Ridgway 1997, 79-81; 1999, 120.

Joniske søyler omga cellaen på alle fire sider og disse var toppet av en arkitrav utsmykket med en frise hvor ulike dynastiske tidsfordriv var framstilt: Jakt, kamp, prosesjoner med ofringer og forberedelse til banketten. Arkitraven ble fulgt av tannsnitt og til slutt en sima med løvehoder i overgangen til taket. *Pedimentene* var dekorert med kamper med den seirende gravherren i vest og herskerparet omgitt av familie og tjenere i øst. Avbildning av gravherren i pedimentet har heroiske konnotasjoner, da denne plassen som regel var dekorert med gude- og heltebilder.⁶⁷

I tilknytning til graven ble det også funnet noe frittstående skulptur; løvefigurer i arkaisk/arkaiserende stil, samt kvinnelige figurer framstilt i sterk grad av bevegelse med flagrende gevanter. Disse er omdiskutert, men er av mange identifisert som nereider på bakgrunn av sjødyrene som er bevart ved føttene til flere av figurene.⁶⁸ Løvefigurenes plassering er usikker, men sto muligens på hjørnene av podiet. Det er funnet innhugg for statuer mellom søylene i peristylet på tre av monumentets sider hvor de opprinnelig elleve kvinnefigurene er rekonstruert. Nereidene er litt under legemsstørrelse og bidro til å gi inntrykk av at hele monumentet var større enn det virkelig var.⁶⁹ Gavlene var kronet med store *akroteria*, men hva de forestilte er debattert. Det er foreslått ulike mytiske scener som kan ha framhevet dynastens heroiske udødelighet.⁷⁰

28. Nereidemonumentet, rekonstruert i British Museum.

⁶⁷ Borchhardt 1976, 130-132; Zahle 1983, 51; Fedak 1990, 67; Ridgway 1997, 82-84; Sturgeon 2000, 60.

⁶⁸ Zahle 1983, 86, 94; Ridgway 1997, 85.

⁶⁹ Fedak 1990, 67; Ridgway 1997, 79, 84-86, 103 n. 5.

⁷⁰ Ridgway 1997, 70; Sturgeon 2000, 60.

Cellabygningen er rent gresk i konsept, i motsetning til det høye podiet, men tempelformen gjennomgikk en del endringer i møtet med gravkontektsten og lykiske tradisjoner.⁷¹ Mens arkitrav-frisen og cellafrisen viser hovedsakelig lokale og orientalske trekk, har podiumsfrisene mange greske stilelementer. Likevel ser alle de stilistiske trekkene ut til å tilhøre samme stilforståelse. Mange detaljer viser stor likhet med spesifikke greske bygninger, spesielt Erechtheion i Athen, noe som tyder på mer enn annenhånds inspirasjon fra Hellas.⁷²

Kort tid etter at Nereidemonumentet ble bygd dukket det opp tre andre tempelgraver. Alle disse viderefører mange av de samme elementene som først ble introdusert for alvor i Nereidemonumentet. Disse tempelgravene kan dermed sees som en direkte respons til Nereidemonumentet fra herskere i andre byer som en utfordring av Xanthos' overherredømme.⁷³

Nereidemonumentet er antatt bygd av Xanthosherskeren Erbbina mellom 390 og 380 f. Kr. som et gravbygg og propagandamonument for å legitimere hans status. Bygget var plassert i en dominerende posisjon som var synlig over Xanthosdalen og må ha vært et overveldende syn med sin rike dekor.

29. De gjenværende delene av Nereidemonumentet *in situ* i Xanthos.

---

⁷¹ Fedak 1990, 68.

⁷² Hanfmann 1975, 34-35; Fedak 1990, 66-67; Ridgway 1997, 87-88.

⁷³ Keen 1995, 223; 1998, 183.

Monumentet har en utpreget bruk av symbolikk tilknyttet den heroiske og religiøse sfære, i tillegg til tydelige likhetstrekk med heroon G. Dette var trolig et forsøk på å glorifisere Erbbinas både i dette livet og det neste og å trekke paralleller til de store lykiske heroer.⁷⁴ At han i det hele tatt følte behovet for en slik legitimering, i kombinasjon med historiske hentydninger til at Erbbina måtte ty til militærmakt for å kue flere opprørske byer i vest Lykia, sannsynliggjør at hans reelle makt ikke var så sterk som han ville gi inntrykk av.⁷⁵

Nereidemonumentets blandingsstil fikk stor innflytelse og ble imitert i mange senere anatoliske monumenter.

Limyraheroonet

Heroonet i Limyra (fig. 33 og 34) var en av tempelgravene som ble bygd i respons til Nereidemonumentet i Xanthos. Det sto på en terrasse spektakulært plassert høyt oppe i åssiden over Limyra. Monumentet ble bygget for Perikle, hersker i Limyra, ca 370 f. Kr. Perikle viste gjennom et slikt gravbygg at han likestilte seg selv med Xanthosherskerne og så seg selv som arvtager etter Erbbina med rett til å herske over hele Lykia.⁷⁶

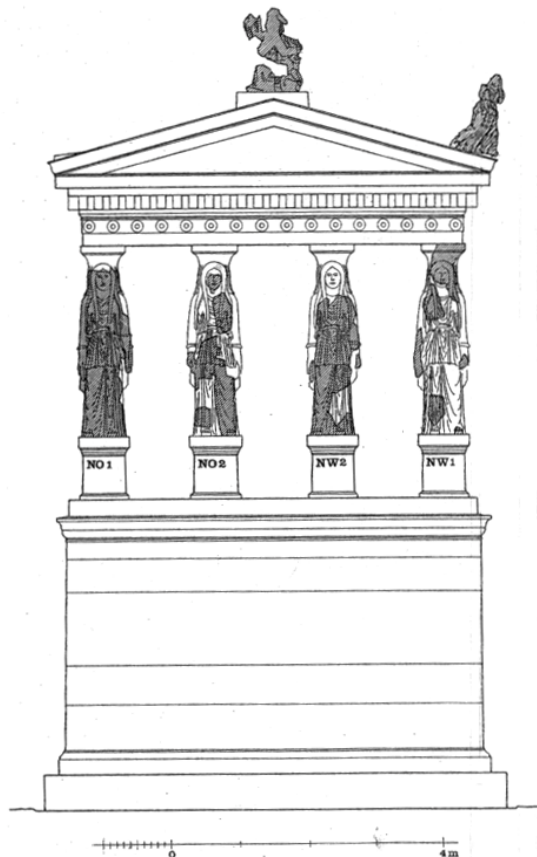
30. Limyraheroonet *in situ*.

⁷⁴ Childs 1978, 12-13; 1981, 69; Zahle 1983, 14; Fedak 1990, 168; Keen 1996, 235-236; 1998, 142-147; Ridgway 1997, 78-81; Sturgeon 2000, 59.

⁷⁵ Bryce 1986, 110; Keen 1995, 223; 1996, 135-136; 1998, 142-147.

⁷⁶ Borchhardt 1976, 22; Childs 1977, 399-400; Bean 1978, 145; Fedak 1990, 70; Ridgway 1997, 94; Keen 1998, 156-159, 167; Sturgeon 2000, 64-65.

Heroonet's podium, 3,8 m høyt med omtrent samme grunnflate som Nereidemonumentet, hadde et gravkammer og støttet en tempelformet overetasje. I stedet for søyler var taket støttet av *karyatider*, fire på hver kortside. Figurene er tydelig influert av karyatidene fra Erechtheion, men har en del lokale og persiske detaljer i klesdrakt og attributter.⁷⁷ Cellabygningen inneholdt trolig enda et gravkammer.⁷⁸ To friser langs cellaveggene viser prosesjoner av ryttere og fotsoldater. Arkitraven var dekorert med rosetter under dentiler, og sima hadde vannspyere i form av løvehoder på langsidene. Pedimentene ser ut til å ha vært udekorert. Akroteriaene viste helter assosiert med lykierne: Perseus i kamp med gorgonen i nord og trolig Bellerophon i sør.⁷⁹

31. Rekonstruksjonstegning av Limyraheroonet.

I tillegg til tydelig gresk innflytelse er mye av ikonografien persiskinspirert. Dette kan tolkes som at heroonet ble bygget som en utfordring mot Xanthos heller enn perserkongen og at Perikle først senere brøt med perserne.⁸⁰ På samme måte som på Nereidemonumentet antyder motivvalg og framstillingsform en opphøyelse og guddommeliggjøring av den avdøde. I nærheten av monumentet ble det funnet et alter og en del keramikk hvilket tyder på kontinuerlige ofringer inn i hellenistisk tid. Det skal også ha gått en prosesjonsvei fra byen opp til terrassen hvor heroonet lå. Perikle kan ha blitt hedret gjennom en slags herokult, kanskje som Limyras grunnlegger.⁸¹

Til tross for direkte avhengighet av Nereidemonumentet, viser Limyraheroonet og de andre anatoliske tempelgravene en selvstendig bruk av både stil og symbolisme.

⁷⁷ Hanfmann 1975, 35; Borchhardt 1976, 27-48; Childs 1977, 400; Zahle 1983, 87; Fedak 1990, 68-69.

⁷⁸ Fedak 1990, 70.

⁷⁹ Borchhardt 1976, 49-75, 81-92; 1992, 99-101; Childs 1977, 400; Fedak 1990, 69-70; Ridgway 1997, 94-96; Keen 1998, 158-159; Sturgeon 2000, 64-65.

⁸⁰ Bean 1978, 145; Fedak 1990, 70; Ridgway 1997, 96; Keen 1998, 155-158, 167.

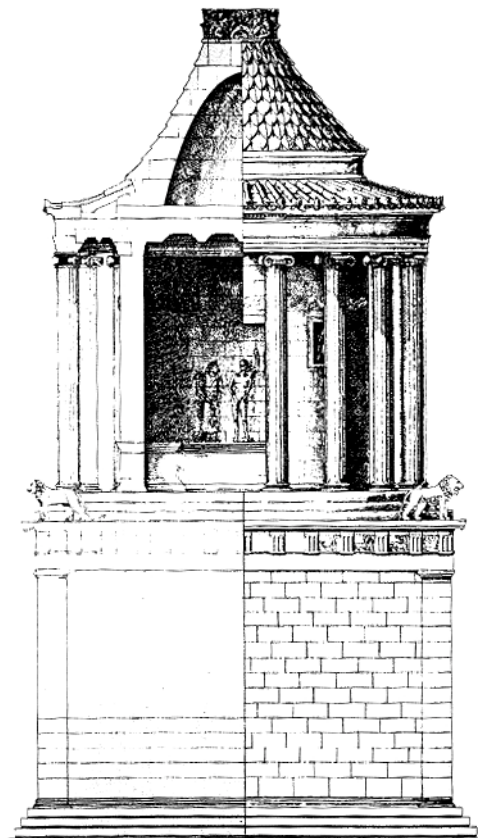
⁸¹ Borchhardt 1976, 127; 1992, 99-101, 112; Sturgeon 2000, 65.

Tempelgravene dannet også utgangspunktet for den senere mausoleumstypen med mausoleet i Halikarnassos som første representant.

Ptolemaion i Limyra

Ptolemaion (fig. 35) ligger i en av nekropolene ved Limyra og stammer fra første halvdel av 200-tallet. Monumentet har blitt identifisert som en kultbygning for Ptolemaios II og Arsinoe II.⁸² Det er utformet med store likheter til tempelgravkonseptet og har et podium på en tretrinns krepidoma og en rund cellabygning omgitt av 16 joniske søyler på attisk-joniske baser. Arkitraven var toppet av sima med løvehoder, og taket hadde delvis malte kassetter. Den kvadratiske grunnflaten hadde sidelengde på 14,8 m, og kalksteinspodiet var over ti m høyt, kronet av en dorisk frise med tolv metoper (fig. 36) på hver side.⁸³ Metopene var plastisk dekorert med kentaurkamper i en stil ikke ulik kentaurkampene fra Belevimausoleet. Hver metope viser to figurer; grekerne avbildet i heroisk nakenhet. Figurene er dramatisk framstilt med overdrevent utformet anatomi og fokus på bevegelse med lys og skyggeeffekter i relieffet.⁸⁴

Det er ikke funnet noe gravkammer, og kammeret i tholos er antatt å ha inneholdt kultstatuer av Ptolemaios og Arsinoe.⁸⁵ Det er funnet fragmenter av flere marmorstatuer i tillegg til deler av en hest, flere løver, en sentral akroterion med blant annet to slanger, samt rester etter en frise på tholos. Denne forestiller et vognløp og har en helt annen stil enn den nesten barokke kentaurkampen. Hestens plassering er ikke bestemt, men de kolossale løvene kan ha stått på podiumskanten som voktere over monumentet.⁸⁶

32. Rekonstruksjonstegning av Ptolemaion i Limyra.

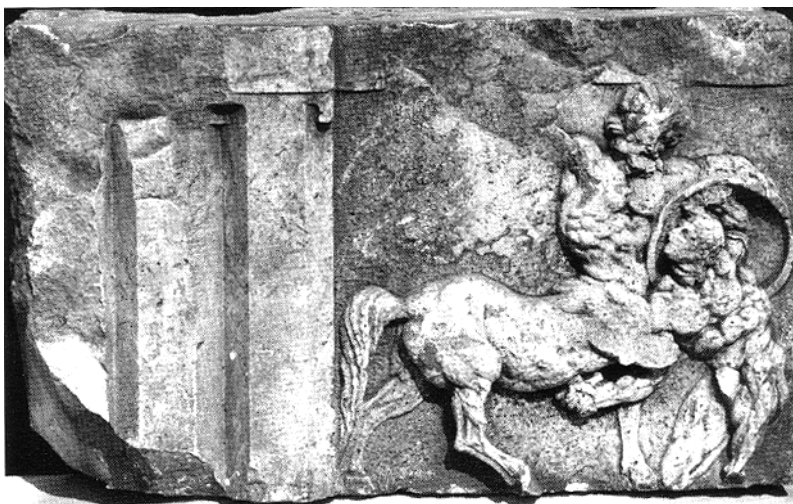
⁸² Webb 1996, 12, 125.

⁸³ Stanzl 1993, 184-185; Rumscheid 1994, 36; Webb 1996, 125.

⁸⁴ Borchhardt 1992, 113-115; Webb 1996, 35, 125-126.

⁸⁵ Borchhardt 1992, 104-108, 112; Webb 1996, 125.

⁸⁶ Borchhardt 1992, 110-113; Stanzl 1993, 184-190; Webb 1996, 125-126.

33. Triglyff og metope fra Ptolemaion dekorert med kentaurekamper.

Til tross for manglende gravkammer, er det ikke utelukket at Ptolemaion kan ha fungert som et heroon. Den avdødes levninger utgjorde ikke en nødvendighet for en gravkult, spesielt i forbindelse med guddommeliggjorte herskere. Bestemmelse av monumentets funksjon avhenger av om det ble bygget før eller etter kongeparets død, henholdsvis i 270 og 246 f. Kr.⁸⁷ Uavhengig av dette viser bygningen klar innflytelse fra tidens monumentale gravtradisjon, både via mausoleumstyper i andre områder og direkte fra eldre lykiske bygninger. Monumentet er antageligvis fra omtrent samme tid som Belevimausoleet og framviser mange av de samme strukturelle elementene og lignende symbolikk.

Karisk gravtradisjon

Karisk historie

Karia ligger vest for Lykia og har mye av det samme fjellrike, kuperte landskapet. Under den doriske bølgen av innvandrere fra Hellas til Lilleasia på 900-tallet f. Kr. ble det anlagt flere byer, blant annet Halikarnassos og Knidos, sørvest i Lilleasia. Lokalbefolkningen og grekerne hadde en ujevn grad av integrering, men resultatet var en utpreget blandingskultur.⁸⁸

Karia var blant områdene som ble underlagt det lydiske riket i løpet av 6-500-tallet, og endte under perserne da Krösus ble slått i 546 f. Kr. Kariene deltok i opprøret mot perserne på begynnelsen av 400-tallet og var medlemmer av det deliske forbund til slutten av Peloponneserkrigen i 404 f. Kr.⁸⁹ Ikke lenge etter kom hele Lilleasia igjen under perserne og

⁸⁷ Stanzl 1993, 188-189; Webb 1996, 12, 125.

⁸⁸ Bean 1971, 20; Carstens 1999, 176.

⁸⁹ Bean 1971, 21-22; 1989, 5; Mellaart 1978, 104-106; Root 1979, 37; Akurgal 1980, 43.

det første kariske satrapi ble opprettet. Dette ble ledet av Hekatomnidene. Den mest kjente av disse var Mausolos som tok over etter sin far i 377 f. Kr. og utnyttet avstanden til det persiske kjerneområdet til å gjøre seg til en nærmest uavhengig hersker. Den gamle hovedstaden i Mylasa ble flyttet til kystbyen Halikarnassos som ble drastisk utbygget i tråd med Mausolos nye helleniserende byggeprogram.⁹⁰

Halikarnassos var et av de få områdene som forsvarte seg iherdig mot Alexanders hær i 334 f. Kr., men byen måtte tilslutt gi seg og Mausolos' lillesøster Ada ble innsatt som herskerinne.⁹¹

Karisk gravtradisjon

Fra arkaisk tid var det hovedsakelig to gravskikker som dominerte det kariske området: steintumuli og den såkalte kariske gravtypen (sjaktgraver) bestående av en uthulning i klippen dekket av et lokk. Det er funnet likhetstrekk mellom de kariske tumulusgravene og tumuli i blant annet Lydia og Lykia.⁹² I klassisk tid dukket det i tillegg opp en form for kariske kammergraver. Kammergravene kunne være frittstående, ofte dekket av en tumulus med krepismur, eller klippegraver med enkel eller arkitektonisk utformet fasade.⁹³ Et av de mer kjente eksemplene på den frittstående typen uten tumulus er den store kammergraven ved Labraunda fra 300-tallet f. Kr. Denne ligger høyt plassert over en helligdom, og de sakrale forbindelsene tyder på at det må ha vært en herskergrav hvor det foregikk en form for gravkult.⁹⁴

Det ser ut til å ha vært en stor grad av utveksling av ideer og impulser på tvers av regionsgrensene. De kariske og lykiske klippegravene har flere fellestrekk, og de lykiske gravformene var en tydelig forutsetning for utviklingen av den nye mausoleumstypen i Karia.

Mausoleet i Halikarnassos

Gravmonumentet som ble bygget i Halikarnassos for satrapen Mausolos må ha vært et overveldende syn. Det ble regnet som et av den antikke verdens syv underverker og var plassert godt synlig et stykke oppe i siden på byens naturlige amfi. Monumentet lå ikke langt fra *agora* med god utsikt ut over havnebassenget, og beliggenheten fulgte byplanen til den

---

⁹⁰ Bean 1971, 22-23, 105; Jeppesen 1977/8, 206; 1993, 5; Pedersen 1991a, 27; Ridgway 1997, 112.

⁹¹ Bean 1971, 24, 107-108; Ridgway 1997, 112.

⁹² Bean 1971, 175; Carstens 1999, 49-50, 54, 58-59, 72-75, 106, 163-168.

⁹³ Roos 1989, 63-68; Carstens 1999, 61-69, 163-166, 172.

⁹⁴ Fedak 1990, 74; Carstens 1999, 76-77, 207.

nye helleniserte hovedstaden.⁹⁵ Under utgravning av lokaliteten ble det funnet en del eldre strukturer som ble jevnet med jorden for å gjøre plass for mausoleet. Disse kan ha tilhørt en arkaisk gravplass med kammergraver beregnet på et lokalt aristokrati, men deres sepulkrale karakter er ikke bevist. Området kan eventuelt ha hatt en alternativ kultisk funksjon.⁹⁶

Plasseringen av monumentet var tydelig gjennomtenkt, ikke bare på grunn av utsikt og synlighet. Gravleggelse i nærheten av en bys agora var som regel en heder forbundet med heroer,⁹⁷ og tidligere benyttelse av lokaliteten kan ha skapt en forbindelse til lokale tradisjoner og eldre dynastier. Herodot forteller blant annet at Artemisia fra Halikarnassos, navnesøster av den senere hekatomnidiske Artemisia, deltok i slaget ved Salamis i 480 f. Kr. som rådgiver for perserkongen Xerxes.⁹⁸ Herskerne i Halikarnassos på den tiden, Lygdamidene, var altså forbundet både med heltemot og gode relasjoner til perserne; assosiasjoner Mausolos utvilsomt ønsket i tilknytning til sin egen person. Mausolos døde i 353 f. Kr., og hans kone og søster Artemisia overtok makten og fullførte monumentet til hans ære.⁹⁹

Hvor lenge mausoleet sto inntakt er umulig å si, men det var i alle fall ødelagt på 1400-tallet. Da fant Johanitteriddere ruinene og benyttet seg av restene til å bygge St. Petersborgen, en festning for å forsvare byen mot angripende tyrkere. Store mengder marmor ble brent til mørtel mens noe utsmykning ble brukt som dekor i borgen. En del større blokker er også bevart i murene.¹⁰⁰ Engelskmennenes ankomst i området på 1800-tallet sikret en del av det bevarte materiale en plass i British museum. Av selve strukturen var det imidlertid lite som besto. I moderne tid har det blitt foreslått utallige rekonstruksjoner basert på funn samt mer eller mindre nøyaktige beskrivelser fra antikken.¹⁰¹ De danske undersøkelsene på 1960 og 70-tallet bidro til å oppklare mange misforståelser.

Mausoleets totalhøyde er angitt av Plinius den eldre til 140 fot, dvs. 40-50 m. Monumentet sto i hjørnet av en ca 106 x 242 m stor terrasse omgitt av en *peribolos*-mur med et *propylon* i øst.¹⁰² Selv om muren ikke nødvendigvis hadde funksjon som en temenosmur,

---

⁹⁵ Jeppesen 1977/8, 206; Pedersen 1991b, 95-97; Ridgway 1997, 113; Sturgeon 2000, 61-62.

⁹⁶ Voigtländer 1989, 52; Carstens 1999, 107-112, 209; Zahle og Kjeldsen 2004, 81-111, 169-179.

⁹⁷ Ridgway 1997, 113.

⁹⁸ Carstens 1999, 112; Jeppesen 2002 171-173.

⁹⁹ Bean 1971, 25-26, 105; Jeppesen 1993, 20-21.

¹⁰⁰ Jeppesen 1958; 16-20; 1993; 21; Bean 1971, 106; Asmole 1972, 152-153; Luttrell 1986, 119-122, 143-168, 204-209; Waywell 1988, 102-107; Cook 2005, 2-4.

¹⁰¹ Bygget ble beskrevet av blant annet Vitruvius (ca 30 f. Kr.) og Plinius den eldre (ca 75 e. Kr.), som oppga endel mål og detaljer, samt navnga de mest berømte kunstnerne og arkitektene involvert i prosjektet. Se Jeppesen 1958; 2-10; 1977/78, 172-191, 1986, 13-101; 2002, 29-42; Ashmole 1972, 149-151, 157-159.

¹⁰² Bean 1971, 106; Jeppesen 1980, 80; 1992, 61-62; 1998; 196; Fedak 1990, 73; Pedersen 1991b, 11-39, 45-71, 79-85, 93-95.

satte den et effektivt skille mellom mausoleets omgivelser og omverdenen, både fysisk og symbolsk.

Strukturelt omfattet graven et høyt rektangulært podium i lykisk stil, en gresk cella med jonisk peristyl og et tak formet som en trinnpyramide kronet av et firspann i marmor. Fundamentet og podiet var konstruert av grønn vulkanstein og dekket av mørk kalkstein og hvit marmor.¹⁰³ Gravkammeranlegget (fig. 37) var skjult fra utsiden og var plassert litt nordvest for podiets midtakse. Det besto av en monumental trapp ned til en dromos som førte til et forkammer skilt fra hovedkammeret (ca 7 x 6 m) med en dobbelt marmordør.¹⁰⁴ Dette tilsvarer arrangementet brukt i flere av de lokale kariske kammergravene.¹⁰⁵ Det er også funnet en monumental trapp, som sannsynligvis ble brukt til ofringer, i forbindelse med de premausoleiske strukturene på lokaliteten. Under de danske utgravningene ble det avdekket et stort gravoffer under steindekket ved foten av trappen ned til mausoleets gravkammer.¹⁰⁶ Parallellene mellom mausoleet og de kariske kammergravene kan ha bidratt til å gi et inntrykk av kontinuitet og dermed legitimitet for det nye kariske dynastiet.

34. Gravkammeret og trappen ned *in situ*.

Gangen inn til forkammeret var stengt av en massiv blokk av grønn lavastein, som kan ha blitt funnet *in situ* av Newton på 1800-tallet. Det har også blitt funnet fragmenter av en sarkofag i forkammeret som kan ha tilhørt Artemisa¹⁰⁷ og en alabastvase innskrevet med

¹⁰³ Jeppesen 1980, 81; 1993, 10; 2002, 194; Waywell 1988, 104-107, 119-122; Isager 1991, 147, 157, 187-189; Ridgway 1997, 114.

¹⁰⁴ Jeppesen 1976, 48-52; 1992, 63-64; 1993, 18; Waywell 1988, 115-119; Carstens 1999, 70-72.

¹⁰⁵ Waywell 1980, 8; Jeppesen 1989, 15-19; Voigtländer 1989, 58; Carstens 1999, 67-72; 2002, 400-404.

¹⁰⁶ Jeppesen 1980, 81; 1992, 65-66, 96-97; 1993, 18; Højlund 1981, 53-59, 81-82, 83-87; Waywell 1988, 115-119; Carstens 1999, 70-72, 108-110; Zahle og Kjeldsen 2004, 48-51, 84-86, 171.

¹⁰⁷ Newton 1862, 138-141; Jeppesen 1976, 48; 1980, 81; 1992, 66; 1993, 18; Waywell 1988, 115-119; Carstens 1999, 70-72.

navnet Xerxes i kileskrift og hieroglyfer.¹⁰⁸ Gravkammeret var allerede plyndret da britene undersøkte det, men det er usikkert når dette skjedde.¹⁰⁹

Podiet var ca 19,2 m høyt og hadde en grunnflate på ca 32,5 x 38,25 m.¹¹⁰ Det er funnet en del fragmenter av blåaktig marmor fra minst to avsatser med innkutt for skulptur, men det er svært omdiskutert hvor disse var plassert og hvordan skulpturene var oppsatt (fig. 38a/b).¹¹¹ Det er bevart store mengder skulpturfragmenter fra mausoleet; både fra utgravninger og blant materialet korsfarerridderne benyttet under konstruksjonen av St. Petersborgen. De frittstående skulpturene er i tre størrelser: Naturlig, heroisk og kolossal. Sannsynligvis har skulpturene vært plassert i ulike høyder ut fra størrelse.¹¹² En del av de kolossale og heroiske figurene var trolig plassert i forbindelse med peristylet i overetasjen. Jeppesen foreslår at de kolossale kan ha stått på en avsats inntil veggen og de heroiske i søylemellomrommene. Dette stemmer med funnkontekst for mye av materialet fra de øvre delene av bygget som også inneholdt en del skulptur av heroisk og kolossal størrelse.¹¹³ Det antas at en del av dette skulpturmaterialet forestilte medlemmer av Hekatomnidedyastiet, mer eller mindre mytiske forfedre og muligens også medlemmer av det lokale Lygdamidedynastiet. Dette var i så fall mer enn en gravkonstruksjon som glorifiserte Mausolos og legitimerte hans makt og posisjon; det var et monument som hedret hele den herskende familie.¹¹⁴

En del av de kolossale figurene ser ut til å ha tilhørt scener i tilknytning til jakt til hest og en prosesjon med offerdyr. Disse er rekonstruert til en av avsatsene på podiet med jaktscener langs vestsiden og en offerprosesjon i nord, sør og øst. Prosesjonen var trolig

---

¹⁰⁸ Det er foreslått at vassen kan være hentet fra en av de eldre strukturene på stedet, kanskje til og med graven til den berømte Artemisia, og plassert ved gravkammeret i mausoleet. Se Jeppesen 1976, 52; 2002, 180-181; Højlund 1981, 41; Voigtländer 1989, 52; Carstens 1999, 112-113.

¹⁰⁹ Det er bevart en beskrivelse av riddernes oppdagelse av gravkammeret, skrevet av Claude Guichard i 1581. Det hevdes her at kammeret var uberørt da det ble åpnet, men at gravrøvere plyndret verdisakene i løpet av natten. Det er funnet en del biter av edelt metall som kan stamme fra kostbare likkleider eller lignende, men de danske utgravningene tyder på at dette ble fjernet allerede før riddernes oppdagelse av kammeret, da lignende funn er gjort i en gravrøversjakt rett ved hovedkammeret. Det beskrives også at veggene i gravkammeret var utsmykket med malt stukk og friser, men ridderne ødela hele anlegget, og det er ikke funnet noen rester av dette under de moderne utgravningene. Se Jeppesen 1976, 56; 1992, 67-70; Luttrell 1986, 170-174; Waywell 1988; Fedak 1990, 200 n. 20; Carstens 1999, 70-72.

¹¹⁰ Waywell 1978, 55; Fedak 1990, 72; Jeppesen 1992, 71.

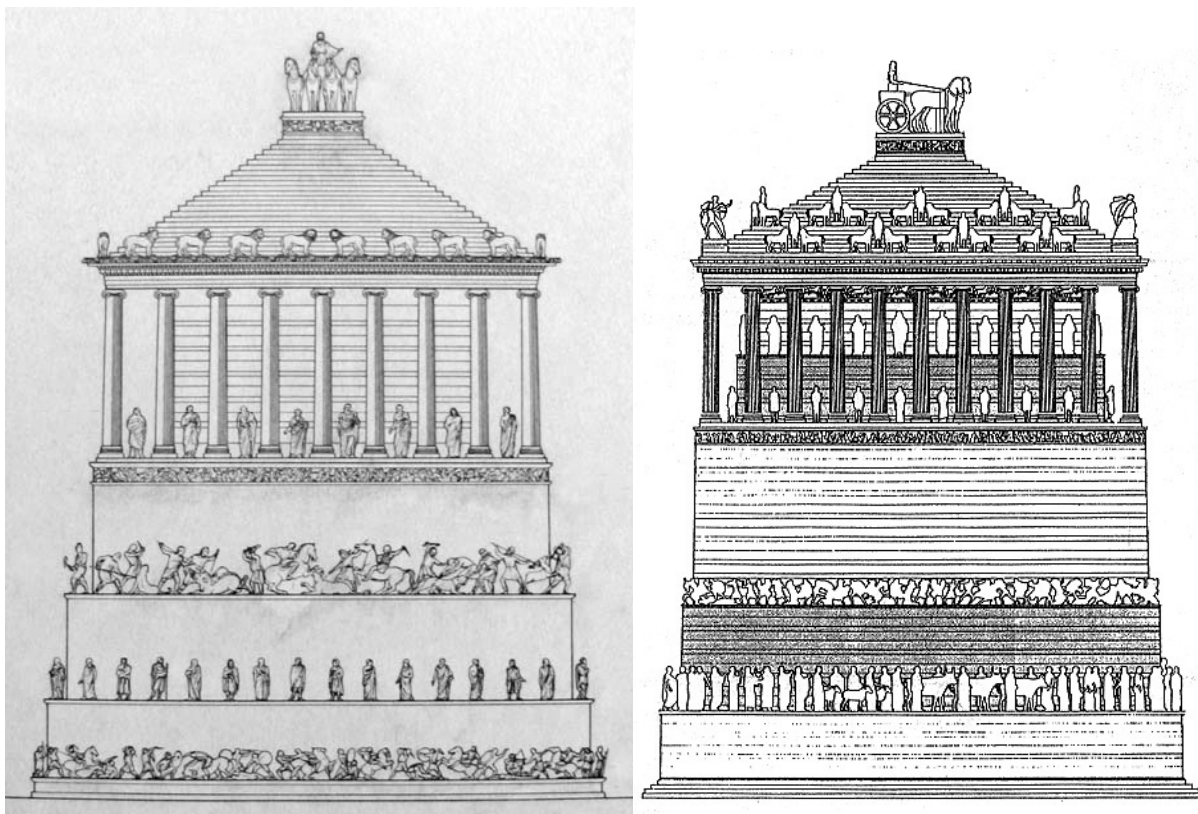
¹¹¹ Waywell rekonstruerer tre skulpturavsatser langs podiet, mens Jeppesen mener det er mer sannsynlig at monumentet benyttet den klassiske konstruksjonen med tretrinns krepidoma. Det er også uenighet om hvor høyt over bakken avsatsene var plassert. Waywell mener skulpturenes funnsted beviser at den nederste avsatsen var så lav at den ikke var synlig over *peribolos*-muren som stedvis gikk veldig nære selve monumentet. Jeppesen mener dette er særdeles usannsynlig og plasserer den høyere. Se Waywell 1978, 44-62; 1989, 25-26, 29-30; Jeppesen 1992, 90-92; 1997, 42-45; 1998, 183-186; 2002, 16-17, 155-160.

¹¹² Waywell 1978, 35; Fedak 1990, 72.

¹¹³ Waywell 1978, 42-43; 1989, 29; 1997, 60; Jeppesen 1997; 1998, 167-174; 44-46; 2002, 174-182.

¹¹⁴ Waywell 1978, 43, 77; Jeppesen 1980, 82; 2002, 170-171, 178-182; Ridgway 1997, 128; Carstens 2002, 403.

sentrert rundt en sittende figur som flere tolker som Mausolos selv, kanskje plassert i en nisje foran en falsk dør. Det legemsstore skulpturmaterialet er også rekonstruert langs podiet og ser ut til å ha utgjort skulpturgrupper som framstilte episke kamper mellom grekere og barbarer i sterk bevegelse. Både prosesjoner og kampscener er motiver som også var framstilt på lykiske gravmonumenter, blant annet Nereidemonumentet.¹¹⁵

35a/b. Rekonstruksjonstegninger av Halikarnassosmausoleet. Til venstre (a) forslag av G. Waywell; til høyre (b) forslag av K. Jeppesen.

Det er funnet deler av tre friser med ulike motiver, stiler og materiale.¹¹⁶ Den best bevarte viser scener fra heroiske amasonekamper (fig. 39a/b) og er rekonstruert høyt oppe på podiet.¹¹⁷ En av figurene er identifisert som Herakles (fig. 39b). Dette bestemmer motivet mer nøyaktig til ekspedisjonen mot amasonedronningen Hippolyte hvor også Theseus skal ha deltatt. Øksen Herakles tok fra Hippolyte sies å ha endt opp i helligdommen i Labraunda.¹¹⁸ Dette kan forklare valget av motivet som vanligvis tolkes som den greske sivilisasjons seier

¹¹⁵ Waywell 1978, 44-46, 50-52; Jeppesen 1992, 80-83; 1997, 42; 2002, 194-199; Ridgway 1997, 124-125; Sturgeon 2000, 61-62.

¹¹⁶ Walker og Matthews 1997, 50-53, 56; Cook 2005, 29, 37-40.

¹¹⁷ Jeppesen 1958; 21-26; 1989, 19-22; 1992, 88; 1993, 9; 1997, 47; 2002, 183-187; Ridgway 1997, 114; Sturgeon 2000, 61-62; Cook 2005, 31.

¹¹⁸ Newton 1862, 235-236; Smith 1900, 96; Ashmole 1972, 164-165; Ridgway 1997, 131; Cook 2005, 34, 44.

over orientalsk barbarisme.¹¹⁹ En frise som viser et vognløp med firspann i full galopp er plassert under taket øverst på cellaveggen. Frisen er av fin pentelisk marmor og har et repeterende motiv som kan henspille på begravellesleker.¹²⁰ Den siste og dårligst bevarte frisen framstilte kentaurkamper. Denne har trolig dekorert basen for firspannet som kronet monumentet. Kentaurkamper hadde en lignende symbolikk som amasonekamper, men det er foreslått at også denne frisen inneholdt en representasjon av Theseus. Dette ville gitt tematikken en viss rød tråd.¹²¹ Rekonstruksjonen av friser og skulptur er i stor grad basert på funnsted, innkutt i arkitekturblokker og forvittringsgrad, selvfølgelig med forbehold om ulik behandling i moderne tid.

36a/b. Scener fra amasonekampene fra Halikarnassosmausoleet, i British Museum. Scenen til høyre (b) viser Herakles med løveskinn og klubbe.

De joniske søylene sto på attisk-joniske søylebaser plassert på plinter av blåaktig kalkstein. Søylene sto trolig 9 x 11 rundt den rektangulære cellabygningen.¹²² Det har vært foreslått at cella inneholdt et kultkammer, men mest sannsynlig var hele monumentet kompakt med unntak av kammeranlegget under podiet.¹²³ Taket over peristyl og cella hadde skulpturerte kassetter som trolig også forestilte heltedåder av Herakles og Theseus. Kassettrammene besto av tre nivåer dekorert med eggstaver og lesbisk kyma.¹²⁴

Arkitraven over peristylet var toppet av dentiler og sima, dekorert av en lotuspalmtrifrise med løvehoder som vannspyere. Arkitravens tredje og øverste fase var

¹¹⁹ Ridgway 1997, 120-121, 129; Cook 2005, 34.

¹²⁰ Fedak 1990, 73; Jeppesen 1992, 86-87; 1993, 9; 1997, 47; 1998, 167-168; 2002, 78-86, 153-154; Ridgway 1997, 114, 123-124, 129-130; Sturgeon 2000, 61-62; Cook 2005, 32-35.

¹²¹ Jeppesen 1993, 9; 2002, 68-70; Ridgway 1997, 114, 123; Sturgeon 2000, 61-62; Cook 2005, 32, 35.

¹²² Bean 1971, 105; Waywell 1978, 43; Fedak 1990, 72; Jeppesen 2002, 55, 146, 155.

¹²³ Cahill 1988, 487; Jeppesen 1998, 196-203; 2002, 55-57.

¹²⁴ Jeppesen 1977/8, 210-211; 2002, 87-95; Fedak 1990, 73; Ridgway 1997, 77, 124; Sturgeon 2000, 61-62.

dekorert med en eggstavbord, og det er funnet fragmenter av flere andre profillister plassert ulike steder på monumentet, både utskårete og malte eksemplarer.¹²⁵ Over sima tronet pyramidetaket med 24 trinn. Bruk av en trinnpamide som takkonstruksjon er ikke attestert tidligere i forbindelse med monumentalgraver.¹²⁶ Pyramideformen kom østfra og forbindes spesielt med Egypt, hvor den fungerte som gravmonument for den guddommeliggjorte herskerklassen. Formen var kjent både i Lilleasia og Hellas og var tidligere benyttet i trinnbaser for en del monumenter.¹²⁷ Plasseringen øverst på monumentet ville trolig øke den opphøyende symbolikken.¹²⁸

Langs takkanten, og muligens også oppover avsatsene på trinnpamiden, var det plassert store marmorløver (fig. 40). Disse sto sannsynligvis i par med hodet vendt bort fra hverandre og er inndelt i to hovedtyper på bakgrunn av dreiningen på hodet.¹²⁹ En sammenligning med løvegriffene på Belevimausoleet har ført til Jeppesens teori om at løvene opprinnelig kan ha flankert en form for pilarer eller statuer.¹³⁰ Løvene er av en ikke-gresk type. De er ikke av de standardiserte typene som var normalen i orientalsk kunst, men er ganske livaktig og individuelt gjengitt.¹³¹ Løvenes årvåkne holdning passer godt med deres typiske funksjon som gravvoktere og symbolsk henspeiling til mot og kongelighet.¹³²

37. Marmorløve fra Halikarnassosmausoleet, i British Museum.

¹²⁵ Jeppesen 1992, 86; 1997, 44-45, 2002, 20-22, 70-71, 125-131, 136.

¹²⁶ Jeppesen 1976, 76-77; 2002, 105; Fedak 1990, 36, 71.

¹²⁷ Neuerburg 1969, 108; Colvin 1991, 36; Pedersen 1991b, 112-114.

¹²⁸ Fedak 1990, 35-36; Cormack 2004, 57.

¹²⁹ Jeppesen 1958, 42; 1992, 93; 1997, 47; 2002, 118-124; Waywell 1978, 27-32, 180-188; Ridgway 1997, 127.

¹³⁰ Jeppesen 1992, 93; 1998, 171; 2002, 120-124; Ridgway 1997, 127.

¹³¹ Jeppesen 1958, 42-46; 2002, 119-120; Waywell 1978, 27-29.

¹³² Ridgway 1997, 130; Sturgeon 2000, 61-62.

Det er også funnet deler av baser med innkutt til hjørneakroteria som altså flankerte løvene på trinns pyramidens nederste trinn. Disse er antatt å ha forestilt figurgrupper i heroisk eller kolossal størrelse med motiver antatt å være fra mytologien.¹³³

Den eneste skulpturgruppen med sikker plassering på bakgrunn av Plinius' beskrivelser, er vogngruppen som kronet mausoleet. Newton fant deler av firspannets hester (fig. 41) og et vognhjul, men rekonstruerte vognen med to figurer han mente forestilte Mausolos og Artemisia. Denne sammensetningen regnes i dag som veldig usannsynlig, uten at dette betyr at vognen nødvendigvis var tom.¹³⁴

Symbolikken rundt en tom vogn ville trolig reflektere herskerens død, mens en

representasjon av herskeren i vognen heller ville fokusere på hans videre liv i det hinsidige.¹³⁵

Monumentets grunnleggende struktur viser tydelig påvirkning fra Lykia, spesielt Nereidemonumentet. Uavhengig av om det høye podiet var hentet direkte fra Persia eller via lykisk tradisjon understreket forbindelsen Mausolos' legitime makt,¹³⁶ spesielt i kombinasjon med tilknytningen til lokal karisk gravskikk. Mausoleet skilte seg likevel drastisk fra sine forgjengere, noe som skyldes både økt hellenisering og en ny grad av monumentalitet og utsmykning. Det er antatt at det opprinnelig var mellom 314 og 410 frittstående skulpturer på monumentet totalt.¹³⁷ Det er funnet rester etter maling på mange bevarte blokker¹³⁸ hvilket trolig forsterket helhetsinntrykket av et monument fylt av bevegelse og farger.

Det episke motivvalget i kassetene, frisene og deler av skulpturutsmykningen gir assosiasjoner til gresk mytologi, men trolig med fokus på det heroiske aspektet heller enn

38. Hest fra vogngruppen, i British Museum.

¹³³ Jeppesen 1992, 81-82; 1997, 46; 2002, 109-117, 120; Ridgway 1997, 127-128.

¹³⁴ Waywell 1978, 16-21, 22-25; Ridgway 1997, 126-128; Jeppesen 2002, 68, 174.

¹³⁵ Ridgway 1997, 128.

¹³⁶ Neuerburg, 1969, 108; Cahill 1988, 487; Ridgway 1997, 115, 128-130; Keen 1998, 173.

¹³⁷ Ridgway 1997, 125; Sturgeon 2000, 61-62.

¹³⁸ Newton 1862, 238; Waywell 1978, 66; Jenkins 1997, 35-39; Jeppesen 1997, 44-45; 2002, 154; Cook 2005, 29-30.

grekernes seier over barbarene. Bakgrunnen for motivvalget er altså i essens ikke-gresk, samtidig som utføringen stort sett er gjennomført gresk, om ikke stilmessig enhetlig.¹³⁹ Antikke kilder nevner de mest prominente kunstnerne og arkitektene som arbeidet på mausoleet, og flere av disse hadde gresk bakgrunn. De enkeltstående statuene var iført både gresk-kariske og persiske klesdrakter; alt i alt ser det ut til at både Mausolos' greske, kariske og persiske tilknytning var fremhevet.¹⁴⁰ Bygningen kan brytes ned til enheter med essensielt forskjellig bakgrunn, men utgjorde likevel en meningsfull helhet med en omfattende symbolsk dimensjon.

Selv om det må tas forbehold om at monumentets ulike elementer kan ha vært rent dekorativt begrunnet, virker det påfallende at både plassering, motivvalg i dekor og arkitektonisk form har symbolske konnotasjoner til forherligelse og heroisering. Det er umulig å si om monumentet ble betraktet som en helligdom, men helhetsuttrykket er representert som et tempel.¹⁴¹ Gravofferet ved kammeranlegget var partert, men ikke brent, og tilsvarer dermed ikke et tradisjonelt hellig offer. Likevel tyder omfanget og nedleggelsen på en vedvarende kultisk aktivitet i stor målestokk.¹⁴² Som grunnlegger av det nye Halikarnassos kan Mausolos ha vært hyllet som en grunnleggerhero. Den store åpne plassen som var avgrenset fra ytterverdenen skilte mausoleet ut som noe ekstraordinært og var trolig tiltenkt rituell aktivitet også etter selve begravelsen.¹⁴³

Løvegraven i Knidos

Løvegraven (fig. 42) ligger iøynefallende plassert ytterst på en smal odde rett øst for det nye Knidos, som ble flyttet til tuppen av den lange Resadiye halvøya på midten av 300-tallet f. Kr. Gravens beliggenhet på kanten av et klippestup må ha vært godt synlig, og den har trolig vært et landemerke spesielt for sjøfolk.¹⁴⁴

Det kvadratiske podiet hvilte på en tretrinns krepidoma, 12 x 12 m i grunnflate. Kalksteinskjernen som fortsatt befinner seg *in situ*, var dekket av gråhvit lokal marmor og inneholdt et sirkulært gravkammer med elleve til tolv rektangulære nisjer. Cella hvilte på podiet og var utsmykket med fire doriske halvsøyler på hver side og en enkel dorisk frise. Taket var formet som en trinppyramide med en kolossal liggende løve (fig. 43) i pentelisk

¹³⁹ Waywell 1978, 22, 77; Ridgway 1997, 130.

¹⁴⁰ Hanfmann 1975, 37; Waywell 1978, 41, 47-49.

¹⁴¹ Jeppesen 1980, 82; Fedak 1990, 74; Sturgeon 2000, 61-62; Carstens 2002, 403.

¹⁴² Højlund 1981, 83-87; Jeppesen 1992, 96-98; Carstens 2002, 403.

¹⁴³ Jeppesen 1992, 98; 1993, 204-207; Ridgway 1997, 112; Sturgeon 2000, 61-62; Cook 2005, 2.

¹⁴⁴ Bean 1971, 135; Fedak 1990, 76-78.

marmor på en høy base som det kronende element. Rundt monumentet er det funnet rester etter en peribolosmur.¹⁴⁵

39. Løvegraven *in situ*.

Løvegraven ble tidligere assosiert med sjøslaget ved Knidos i 394 f. Kr., men dateres i dag til overgangen mellom 300- og 200-tallet f. Kr. Gravkammeret og peribolosmuren tyder på at graven har fungert som et familiegravsted for en høytstående slekt,¹⁴⁶ trolig med en rituell dimensjon.

Gravmonumentet er en typisk representant for monumentalgraver med tydelig inspirasjon fra det berømte mausoleet i Halikarnassos. Også Belevimausoleet befinner seg i denne tradisjonen, men har i større grad enn løvegraven omformet lånte elementer og symbolikk til et eget uttrykk. Løvegraven har samme grunnstruktur som Halikarnassosmausoleet og selv om det er sterkt nedtonet i størrelse og dekor har det beholdt assosiasjonene

40. Marmorløven fra Løvegraven i Knidos, i British Museum.

¹⁴⁵ Waywell 1980, 7; Fedak 1990, 76-78; Webb 1996, 12, 121; Ridgway 1997, 144.

¹⁴⁶ Waywell 1980, 7; Fedak 1990, 76-78; Webb 1996, 12, 121; Ridgway 1997, 144.

til det heroiske gjennom arkitektoniske tempelementer, pyramidetaket og løvefiguren.

Relevant gresk tradisjon

Fastlands-Hellas spilte tilsynelatende en ubetydelig rolle under utviklingen av den hellenistiske monumentalgraven.¹⁴⁷ Likevel var den greske kunsttradisjonen generelt, og en del enkeltmonumenter spesielt, avgjørende for mange av leddene i prosessen som etter hvert skulle føre fram til denne monumenttypen. Særlig den joniske stilen som oppsto i de greske byene i Lilleasia på 500-tallet f. Kr. ble en viktig inspirasjonsfaktor for utvikling av kunst og arkitektur i både greske og ikke-greske naboområder. Samtidig ble greske håndverkere ofte benyttet ved større prosjekter i hele den antikke verden.

Innflytelsen fra gresk tradisjon ble i de fleste tilfeller omformet i møtet med et fremmed formuttrykk i en ny kontekst. Dette begynte allerede under perserne og skjedde igjen både i lykisk og karisk tradisjon. Mausoleumsgravene var dermed både direkte påvirket av gresk formspråk og indirekte ved inspirasjon via andre tradisjoner.

Samotrake

Helligdommen for De Store Gudene på Samotrake omfattet et større område, omgitt av en *temenos*. Hieron var den største og mest dekorerte av bygningene og ble trolig brukt til innvielsesriter for den lokale mysteriekulten.¹⁴⁸ Den hellenistiske Hieron erstattet et eldre bygg i 325 f. Kr., men ble reparert og endret flere ganger, og datering av enkeltelementer kan derfor være vanskelig.¹⁴⁹ Taket i *pronaos* var dekorert med et kassetak med kassetter av ulik størrelse. De største viste kentaurer (fig. 44) i relieff, trolig datert i overgangen mellom 300-tallet og 200-tallet f. Kr. Kentaurene er utformet på en måte som minner om kentaurene fra Belevi. De har dyreskinn knyttet rundt halsen og er framstilt med brede flate ansikter, buskete skrånende øyenbryn, spisse dyreører og langt flokete hår.¹⁵⁰

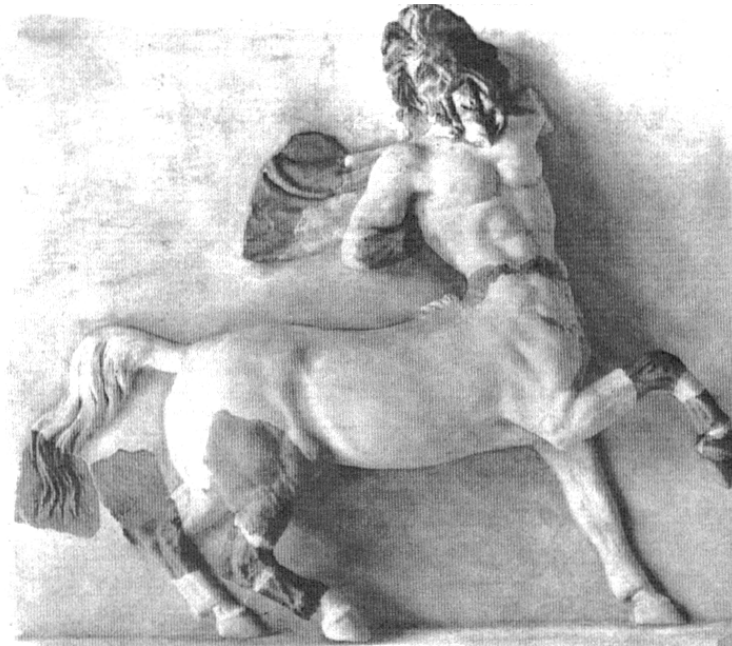
---

¹⁴⁷ Fedak 1990, 29.

¹⁴⁸ Lehmann 1969a, 34; Lehmann, K 1969, 4-17; Webb 1996, 144.

¹⁴⁹ Lehmann 1969a, 36-37, 84-93, 215, 234-236; 1969b, 70, 74-83; Webb 1996, 144.

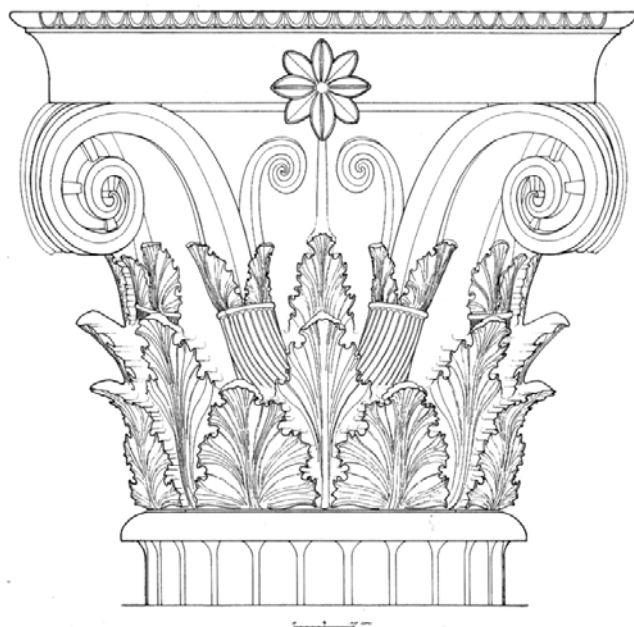
¹⁵⁰ Lehmann 1969a, 110-116, 237-238, 244-247; Webb 1996, 145.

41. Rekonstruksjon av kentaur fra kassettaket i Hieron.

Under Ptolemaios II ble det konstruert et propylon inn til helligdommen, sikkert datert fra en innskrift til 285-275 f. Kr. Bygningen er rekonstruert med to inngangshaller atskilt av en dobbel vegg med seks joniske søyler på fasaden mot byen og seks korintiske søyler på fasaden inn mot helligdommen.¹⁵¹ Søylenes plassering på attisk-joniske baser, og de korintiske kapitelenes (fig. 45) er foreløpig de nærmeste parallellene til kapitelenes fra Belevimausoleet. Med to rader av akantusblader, høy abakus og høysittende abakusblomst oppviser de stor detaljlikhet og lignende strukturelle proporsjoner.¹⁵²

Helligdommens *rotunda* ble dedikert av dronning Arsinoe tidlig på 200-tallet f. Kr., enten mens hun var Lysimakos' kone eller etter at hun giftet seg med sin bror Ptolemaios II. Denne har indre korintiske søyler med kapiteler som virker noe mindre utviklet enn kapitelenes på propylon, men også disse har en del fellestrekk med

42. Rekonstruksjonstegning av et korintisk kapitel fra propylon på Samotrake.

¹⁵¹ Frazer 1990, 87-88, 231; Webb 1996, 149; Ridgway 1999, 48.

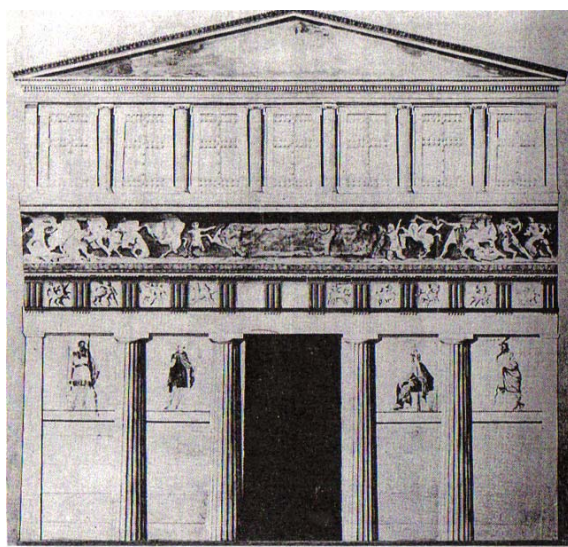
¹⁵² Frazer 1990, 76, 88-90, 152, 178-179.

Belevikapitelene. Rotundaen kan altså dateres til etter Arsinoes første giftemål i 299 f. Kr. og var sannsynligvis eldre enn propylon.¹⁵³

Makedonske fasadegraver

En særegen gravtype utviklet seg i Makedonia på 300-tallet. Tumulusgraver var vanlige i Makedonia allerede fra ca 1000 f. Kr. Den nyere typen besto imidlertid av en tumulus som dekket over gravkamre frontet av ofte imponerende fasader av malt stukk (fig. 46). Vanligvis leder en dromos inn til et hovedkammer møblert med kliner og ofte med malt dekor på veggene. Disse gravkamrene ser ut til å ha hatt innflytelse på flere senere kammeranlegg blant annet i Lilleasia.¹⁵⁴

De mest forseggjorte fasadene minner om tempelfasader. De har påmalte søyler, friser og statuer, hvilket kan være påvirkning fra de anatoliske tempel- og klippegravene.¹⁵⁵ Den helhetlige strukturen med dekoren skjult under bakken uttrykker likevel en sterk motsetning til de glorifiserende lilleasiatiske monumentalgravene.

43. Makedonsk grav i Lefkadia.

Annet relevant materiale

Anatolia var i hele den aktuelle perioden utsatt for tallrike kilder til påvirkning og det fantes mengder av ulike tradisjoner og kombinasjoner. Jeg har trukket fram de tradisjonene som ser

¹⁵³ Alzinger 1979, 180; Frazer 1990, 153, 178, 225-228, 232; Shaw 1992, 29; Roux og Lehmann 1992, 231-239.

¹⁵⁴ Kurtz og Boardman 1971, 273-277; Andronikos 1989, 25, 86-91, 97-100; Fedak 1990, 104-109.

¹⁵⁵ Kurtz og Boardman 1971, 273-277, 288-289; Andronikos 1989, 32-37, 65-69, 100-106; Fedak 1990, 104-109; Cormack 2004, 54.

ut til å ha spilt hovedrollene i utviklingen av de monumentale mausoleumsgravene, men det fantes utvilsomt også mange biroller hvorav noen fortjener å nevnes. I noen tilfeller gjelder dette spesifikke monumenter eller kunstverk, i andre tilfeller tradisjoner forut for eller parallelt med tempelgravtradisjonen.

Manisarelieffene

Relieffblokk 6226 ble innlevert til museet i Manisa, i det nordøstlige Jonia, i 1982, uten at funnstedet ble oppgitt. Relieffet er datert til midten av 300-tallet og viser kamper mellom nakne greske fotsoldater og persiskkleddede ryttere; perserne ser ut til å ha overtaket. Gurcan Polat antar at det gjengir et historisk slag, nærmere bestemt slaget mellom den lydiske satrapen Autophradates og utfordreren Orontes i 360 f. Kr. Dette slaget kan være det samme som er avbildet på den lykiske Pavajagraven.¹⁵⁶ Lignende slag er også framstilt på andre lykiske gravmonumenter.

Relieff 172 fra samme museum har store stilistiske likheter med blokk 6226, har ukjent funnsted og er datert til omtrent samme tid. Motivet er en bankettscene med en mannsfigur som ligger på en kline. Han ligger lent på venstre albue som er støttet mot to puter. En del detaljer er forsvunnet, men trolig holdt mannen opprinnelig noe i begge hender. Til høyre for klinien står en mannlig figur med en kortermet tunika bundet i livet og en vifte. Holdning og klesdrakt er nærmest identisk med mannsfiguren funnet i gravkammeret i Belevi.¹⁵⁷ Lignende bankettscener var populært i gravikonografi i Anatolia under Achaemenidene.¹⁵⁸

Begge blokkene er fragmenterte, men tilhørte trolig opprinnelig lengre friser. De er av ulik marmortype, men Polat argumenterer for at de likevel kan ha tilhørt samme monument. Bevarte friser i lignende persiskpregete stil stammer stort sett fra gravmonumenter; det er derfor ikke umulig at disse kan ha vært plassert på en større monumentalgrav. Polat mener frisene mest sannsynlig tilhørte et gravmonument bygget for Autophradates selv og anser Belevimausoleet som den mest sannsynlige kandidaten.¹⁵⁹ Det er ikke funnet spor etter noen podiumfriser ved Belevi, et trekk som går igjen på de fleste andre gravene av samme type og monumentalitet, og Belevi ligger langs hovedveien mellom Sardis og Efesos. Polat antar at grunnen til at det ikke er funnet rester etter frisen ved Belevi, er at

---

¹⁵⁶ Polat 2001, 123-125, 128-130; 2005, 63.

¹⁵⁷ Polat 2005, 57-59, 61-62, 65, 68.

¹⁵⁸ Polat 2005, 57-59; Dusinger 2003, 92-95.

¹⁵⁹ Polat 2001, 57-59, 128-131; 2005, 57, 63.

den ble fjernet i hellenistisk tid som en del av en hellenisering av monumentet. Tidsmessig plasserer han dermed Belevi mellom 360 f. Kr. og Autophradates' død i 350 f. Kr., dvs. tidligere eller omtrent samtidig med mausoleet i Halikarnassos.¹⁶⁰

Sidonsarkofagene

Litt på siden av utviklingen av de store gravmonumentene fantes det også en variert sarkofagtradisjon i Vestanatolia. Flere tilfeller viser monumentale sarkofager under tydelig påvirkning fra andre gravtradisjoner. De mest relevante eksemplene i denne sammenhengen er marmorsarkofagene som ble funnet i den kongelige nekropolen i Sidon. Disse inkluderer Den lykiske sarkofag fra før 400 f. Kr., Satrapsarkofagen fra 4-300-tallet, De Sørgende Kvinners sarkofag (fig. 47a) fra midten av 300-tallet og Alexandersarkofagen (fig. 47b) fra overgangen til 200-tallet f. Kr. Alle disse etterligner monumentalbygg på en eller annen måte; spesielt De Sørgende Kvinners sarkofag og Alexandersarkofagen har store likheter med de samtidige tempelgravene.¹⁶¹ Begge er utformet som et rikt dekorert tempel på et podium og har pedimenter, akroteria og friser. De Sørgende Kvinners sarkofag er mest gjennomført med en jonisk søylegang, hvor det er plassert kvinnefigurer i søylemellomrommene. Alexandersarkofagen oppviser usedvanlig velbevart polykromi med naturalistisk fargete figurer med skygger og nyanser mot en umalt bakgrunn.¹⁶²

44a/b. Til venstre (a) De Sørgende Kvinners sarkofag; til høyre (b) detalj fra kampscenene på Alexandersarkofagen. Arkeologisk museum i Istanbul.

¹⁶⁰ Polat 2001, 129-130; 2005, 67-68.

¹⁶¹ Süssenbach 1971, 21-34; Waelkens 1982, 437; Fedak 1990, 174-177; Ridgway 1997, 173-176; 1999, 119.

¹⁶² Ridgway 1997, 174-176; 1999, 123.

Trolig var sarkofager av denne typen en bevisst etterligning av de populære tempelgravene. Det er vanskelig å utelukke at det kan ha foregått en gjensidig påvirkning, men mest sannsynlig har sarkofagene etterlatt få spor i monumentalarkitekturen.

Oppsummering

Allerede under perserne, men spesielt i kjølevannet av Alexander den stores felttog, foregikk det en kraftig spredning av gresk språk og kultur parallelt med økt utveksling av ideer mellom ulike regioner ved Middelhavet. Lokale gravtradisjoner forble som regel dominerende, men inspirasjon fra andre konstruksjoner førte til større formvariasjon.¹⁶³

Utviklingen fra graver som etterlignet de levendes boliger til monumenter basert på helligdommer for guder og helter begynte i Lykia på 500-tallet f. Kr.¹⁶⁴ Bruk av arkitektoniske og kunstneriske elementer som vanligvis ble brukt i religiøse kontekster ble kombinert med mer utpreget dekorativ utfoldelse. ”The temple tomb constituted a mosaic of architectural components which, when viewed singly, brought particular resonances to the burial space.”¹⁶⁵ De ulike elementene utgjorde en lett gjenkjennelig kombinasjon med konnotasjoner knyttet både til gravkonteksten og monumentets individuelle utforming. Graver med iøynefallende dekor fungerte som et sted for begravelse, ofring og eventuell tilbedelse av den avdøde, men også et monument over makt og rikdom tilknyttet den avdøde og hans assosierte.¹⁶⁶

Flere av de frittstående monumentalgravene var omgitt av en sone som på en eller annen måte skilte de ut fra omverden. Dette kunne være en fysisk barriere eller en symbolsk avgrensing i form av for eksempel en åpen plass. Peribolos murene som omga en del graver minner sterkt om temenosmurene rundt helligdommer, men markerte trolig et beskyttet område heller enn et religiøst.¹⁶⁷

---

¹⁶³ Colledge 1987, 134-140; Fedak 1990, 102-103; Ridgway 1997, 4.

¹⁶⁴ Waelkens 1980, 9; 1982, 433-436.

¹⁶⁵ Cormack 2004, 51.

¹⁶⁶ Fedak 1990, 160.

¹⁶⁷ Cormack 2004, 29-30.

Analyse

For å sammenfatte undersøkelsene relateres Belevimausoleet her til ulike materielle og symbolske tradisjoner. På bakgrunn av materialet vil jeg først gå inn på dateringsspørsmålet, før dette videreføres til en historisk kontekst med mulige individer som kan ha stått bak konstruksjonen av monumentet. Selv om det ikke finnes noen sikre svar, vil analysen imidlertid kunne danne et fundament for en sammenligning av Belevi med andre relevante materielle uttrykk. Avslutningsvis knyttes undersøkelsene opp mot det teoretiske rammeverket. Hvordan kan Belevis materielle rester og nåtidige kontekst forstås som uttrykk for en viss fortidig identitet?

Datering

Den store diversiteten i tradisjoner og stiler i hellenistisk tid har skapt et komplekst uttrykk som vanskeliggjør datering på bakgrunn av stil spesielt fordi det finnes få sikkert tidfestede verk og bygninger. Det finnes likevel typiske hellenistiske tendenser¹ og en del særtrekk i kombinasjoner og utforming av helhet og enkeltelementer. Dette danner grunnlag for en analyse som i det minste kan sannsynliggjøre en relativ datering. Dateringsdiskusjonen rundt Belevi har stort sett vært basert på arkitektoniske detaljer, ettersom skulpturmaterialet er vanskelig å datere.²

Den første kjente korintiske søyle sto inne i Apollontempelet i Bassai, som er datert til 429-400 f. Kr.³ Belevikapitelene viser en ganske fremskreden stilutvikling i forhold til denne, med høye helikser og en abakusblomst som delvis overlapper abakusplaten. På samme tid har de imidlertid en del alderdommelige elementer med høy abakus, tett dekor og flatt senter i heliksspiralene.⁴ De nærmeste parallellene til Belevikapitelene er de korintiske kapitelene fra rotunda- og propylonbygningen (se fig. 45) på Samotrake som er ganske sikkert datert til begynnelsen av 200-tallet f. Kr. På bakgrunn av kapitelene virker propylonet og Belevi noenlunde samtidige, og en av disse kan ha vært den første monumentalbygningen som benyttet korintiske søyler som et selvstendig ytre strukturelement.⁵

---

¹ Chamoux 1981, 378-381.

² Ridgway 1990, 189.

³ Bauer 1973, 14-65; Williams 1974, 410-411; Ridgway 1997, 15-17.

⁴ Bauer 1973, 114-115, 120-121; Williams 1974, 407-412; Alzinger 1979, 177-180; Frazer 1990, 178.

⁵ Alzinger 1979, 180; Frazer 1990, 178-179, 225.

Søylene på Belevi var plassert på attisk-joniske baser på en kvadratisk plint. Dette var først veletablert i Lilleasia på 100-tallet f. Kr.⁶

Belevi's triglyffer (se fig. 8) har en spesiell utforming med avrunding i innsnittende og hengende tapper på sidene, som var vanligst i arkaisk og klassisk tid. Disse kan ha vært brukt her som en bevisst arkaisering. Lignende former er også funnet i noen strukturer datert mellom 325 og 261 f. Kr., deriblant Hieron på Samotrake.⁷ Dekorlistene og lotuspalmettfrisen finner mulige paralleller fra spesielt 300- og 200-tallet f. Kr., blant annet fra rotundaen og propylonet på Samotrake, samt Athenatempel i Priene som ble påbegynt mellom 350 og 330 f. Kr.⁸

Kassetter med figurrepresentasjoner var vanligst på 300-tallet f. Kr. med mausoleet i Halikarnassos' kassetter som det eldste eksempel på separate lokk med figurer i relieff. Mausoleet i Belevi og Hieron på Samotrake er de eneste kjente eksemplene fra hellenistisk tid.⁹ Den stilistiske utformingen synes klassisk eller klassiserende og har noe varierende skildring av positurer og perspektiv.¹⁰ Relieffstilen minner mest om stilen fra mausoleet i Halikarnassos og Athenatempel i Priene, mens kentaurframstillingenes (se fig. 22a/b) nærmeste paralleller er kassetene fra Hieron på Samotrake (se fig. 44) og metopene fra Ptolemaion i Limyra (se fig. 36).¹¹ En del av grekerne er framstilt med rustninger som var vanlige tidlig på 200-tallet f. Kr.¹²

Tjenerstatuens (se fig. 12) utforming passer stilistisk til den karakteristiske stilen fra begynnelsen til midten av 200-tallet f. Kr. Dette kan også stemme med hypotesen om en tredimensjonal bankettframstilling i gravkammeret.¹³ Tjenerfigurens likhet med tjeneren på Pavajasarkofagen (se fig. 29b) kan tolkes som en samtidighet,¹⁴ men kan også være utslag for tradisjonalisme eller framstilling av en type. Lokkfiguren (se fig. 10) ser rett framover, et trekk som først ble vanlig fra midten av 300-tallet f. Kr. Inngravingen rundt hodet kan ha vært ment for et herobånd eller en gylden krans assosiert med avdøde hellenistiske herskere.¹⁵

---

⁶ Williams 1974, 408.

⁷ Alzinger 1979, 181; Fedak 1990, 79.

⁸ Lehmann 1969a, 163, 213-214; Süßenbach 1971, 54; Buluc 1978, 1086-1088; Alzinger 1979, 182-185; Ganzert 1983 145-147; Fedak 1990, 207 n. 77; Krinzinger *et al.* 2001, 165; Ferla 2005, 86.

⁹ Carter 1983, 56-59; Webb 1996, 22, 145.

¹⁰ Praschniker 1979a, 88; Ridgway 1990, 182, 195.

¹¹ Fleischer 1979, 136-137; Carter 1983, 66-68; Hoepfner 1993, 120.

¹² Webb 1996, 35; Ridgway 1999, 155.

¹³ Alzinger 1979, 188; Fleischer 1979, 147-148; Krinzinger *et al.* 2001, 165; Ruggendorfer 2005, 288.

¹⁴ Polat 2005, 66.

¹⁵ Fleischer 1979, 154-155.

Sammenligningsbare sarkofager er vanskelig å datere, men stilen på sirenene tyder på senklassisk tid.¹⁶

Løvegriffene er tydelig senere enn løvehodene på Halikarnassos og er datert til tidlig hellenistisk tid.¹⁷

De registrerte fargesporene viser at mausoleets bemaling fulgte det tradisjonelle uttrykket med lyse figurer i kontrast mot mørke bakgrunner. Bare kapitelene oppviste et større og mer utradisjonelt fargespekter som tilsynelatende stemmer bedre overens med mer realistiske farger og nyanseringer i arkitektonisk maling observert ved overgangen til 200-tallet f. Kr.¹⁸ Dette kommer godt til syne i Alexandersarkofagen fra Sidons (se fig. 47b) livaktige og velbevarte farger. Ved siden av denne er det lite materiale fra denne tiden med bevarte fargespor som kan brukes til å etablere et bra sammenligningsgrunnlag.

Innskriftrestene funnet på cellaarkitraven er datert til sent på 300-tallet f. Kr. Dateringen er basert på blant annet den rette streken på alfa, og omegas størrelse og plassering.¹⁹

På vestsiden av monumentet ble det funnet en ansamling av potteskår. De fleste er datert mellom 350 og 300 f. Kr., i tillegg til noen fra begynnelsen av 200-tallet f. Kr.²⁰ Skårene besto stort sett av brukskeramikk og ble funnet i et tykt lag med marmor- og kalksteinssplinter. Dette er tolket som rester etter steinhoggerarbeid utført på selve monumentet. Dette er ikke blitt ryddet bort så den nedre dateringen kan sammenfalle med tidspunktet da byggearbeidet ble avbrutt.²¹

Publikasjonen fra 1979 framla hypotesen om at mausoleet var resultat av to byggefaser. Denne var basert på en tilsynelatende uoverensstemmelse mellom datering og utarbeiding av visse elementer, mest framtrede i sarkofagkisten og lokket.²² De nyere undersøkelsene har nå tilbakevist ulik datering på de to delene av sarkofagen og påvist at de begge var del av mausoleets opprinnelige konstruksjon. To byggeperioder kan ikke utelukkes, men det er heller ingen elementer som ikke kan forklares på bakgrunn av en enkelt konstruksjonsfase. Hellenistisk tid var karakterisert av nettopp kombinasjoner av stiluttrykk; både tradisjonelle og framoverskuende.

---

¹⁶ Schmaltz 1968-71, 66-67; Praschniker 1979a, 103.

¹⁷ Alzinger 1979, 188.

¹⁸ Ridgway 1999, 120-122.

¹⁹ Fleischer 1979, 140-142; Fedak 1990, 207 n. 77; Ridgway 1990, 189.

²⁰ Mitsopoulos-Leon 1979, 161-166; Praschniker 1979b, 106-108; Ridgway 1990, 189; Krinzinger *et al.* 2001, 164.

²¹ Mitsopoulos-Leon 1979, 166.

²² Bammer *et al.* 1974, 135; Fleischer 1979, 150; Martini 1981, 74; Pinkwart 1983, 765-767, 770-771; Heinz og Ruggendorfer 2002, 153.

Selv om denne gjennomgangen ikke har resultert i en entydig tidfesting, anser jeg Belevimausoleets mest sannsynlige datering til begynnelsen av 200-tallet f. Kr. Flere trekk har paralleller til spesielt propylonet på Samotrake, og en datering på omtrent samme tid virker trolig. Den usedvanlige kombinasjonen av elementer gjør også en tidligere datering usannsynlig.²³

Attribusjon av mausoleet

Det finnes ingen sikre indikasjoner på hvem som sto bak konstruksjonen av Belevimausoleet og heller ikke hvem som ble begravd der. En sikker tilegnelse ville forenklet både datering og tolkning av formidling og kulturelle og sosiale uttrykk, men foreløpig må vi klare oss med hypoteser. Det er framsatt flere hypoteser basert på historiske omstendigheter.

Den mest anerkjente hypotesen har vært knyttet til tofaseteorien. Den går ut på at mausoleet opprinnelig var ment for Lysimakos, men ble liggende uferdig da han døde i 281 f. Kr. I forbindelse med Antiochus II Theos' plutselige død i Efesos i 246 f. Kr., kan så konstruksjonsarbeidet ha blitt gjenopptatt og delvis fullført.²⁴ Det er ikke umulig at det kan ha foregått på denne måten, selv om hovedkonstruksjonen av monumentet ble fullført i én etappe. Aldersanalysen av skjelettrestene fra sarkofagen passer overens med Antiochus' alder, mens Lysimakos derimot var 80 år da han døde ved Korupedion.²⁵

Lysimakos hadde tilknytning til Efesos etter at han flyttet og grunnla byen på nytt ca 290 f. Kr.²⁶ Han kan derfor ha planlagt et gravmæle langs hovedveien inn mot byen, rett ved gravhaugen til den lokale heroen Pixodarus. Uforutsette omstendigheter førte til at han falt på slagmarken, og det fortelles at liket ble brakt til Lysimacheia og begravd der.²⁷ I etterkant av Lysimakos' død kom Efesos og området rundt under selevkidisk overherredømme. Lysimakos virker plausibel som opprinnelig byggherre med tanke på den utpregete blandingen av helleniserte og orientaliserende elementer. Han reiste med Alexander i Østen i mange år, hadde kontroll over Halikarnassos i 280-årene²⁸ og var påvirket av både greske og makedonske tradisjoner.

---

²³ Ruggendorfer 2005, 294.

²⁴ Ridgway 1990, 187.

²⁵ Davis og Kraay 1973, 188; Ridgway 1990, 192.

²⁶ Cook 1965, 171; Chamoux 1981, 178-179, 203, 252; Bean 1989, 130; Scherrer 1995, 3; Krinzinger *et al* 2001, 166.

²⁷ Krinzinger *et al.* 2001, 166 n. 88.

²⁸ Fedak 1990, 206 n. 73.

Antiochus II ville sannsynligvis ikke ha konstruert noe eget mausoleum i Efesosområdet; hans rike var sentrert lenger øst, og Efesos var trolig bare et midlertidig oppholdssted. Konfliktene med Ptolemaierne i tiden rundt hans død kan ha nødvendiggjort en mer improvisert begravellesløsning i nærområdet, framfor å frakte liket tilbake til Antiokia.

Alternative dateringsforslag plasserer mausoleet til siste del av 300-tallet f. Kr. og forbinder konstruksjonen med den persiske satrapen Mentor eller broren Memnon fra Rhodos; disse døde i henholdsvis 338 og 333 f. Kr.²⁹

Det har også vært foreslått at mausoleet ble gjenbrukt i senhellenistisk tid og kanskje også under romerne på bakgrunn av de romerskdaterte småfunnene fra gravkammeret.³⁰ Det kan ikke motbevises at dette har skjedd; skjelettlevningene fra sarkofagen er ikke datert,³¹ men funnene fra romertid kan like gjerne stamme fra gravrøvere.

Gurcan Polats dateringsteori er basert på tilegnelsen av mausoleet til den lydiske satrapen Autophradates som døde rundt 350 f. Kr. Denne attribusjonen har han foreslått på bakgrunn av de to relieffene i Manisa. Han mener de mange persiske trekkene best kan forklares ved at konstruksjonen skjedde mens området var under Perserriket og bortforklarer de hellenistiske trekkene som et resultat av at mausoleet gjennomgikk en senere helleniseringsprosess. En omarbeidning av lokket skal også forklare ulikhetene mellom sarkofagdelene samt lokkfigurens hellenistiske klesdrakt og mangel på skjegg.³² Polats analyse har ikke tatt stilling til de nyere undersøkelsene av Belevilokaliteten og står og faller på en hypotetisk sammenheng mellom Manisarelieffene og Belevi. Det er ingenting som tyder på at Belevi noen gang har hatt en podiumsfrise. Selv om det kan sees likheter mellom den mulige bankettscenen i gravkammeret i Belevi og bankettscenen fra Manisa, øker ikke dette sannsynligheten for at de tilhører samme monument.

Belevis forhold til ulike materielle og symbolske tradisjoner

Belevimausoleet befinner seg i en heterogen tradisjon av monumentalgraver som avspeiler samtidens ustabile politiske omstendigheter i Anatolia. Hellenistisk tid omfattet mange stilistiske tendenser som eksisterte side om side og i kombinasjon; både nyskapende og tradisjonelle.³³ Belevi binder tilsynelatende forskjellige kulturelle uttrykk sammen til et nytt

²⁹ Hanfmann 1975, 38; Ridgway 1990, 192; Krinzinger *et al.* 2001, 165; Polat 2005, 68.

³⁰ Praschniker 1979b, 105-106; Fedak 1990, 206 n. 73.

³¹ Reuer 1979, 201.

³² Polat 2005, 67.

³³ Chamoux 1981, 378-379, 393; Ridgway 1997, 19.

hele; en del elementer følger presedens fra eldre monumentalgraver mens en del ikke er registrert i lignende kontekster tidligere. Alle valg er meningsbærende og kan henspille på eldre monumenter eller assosiasjoner tilknyttet stil eller ikonografi. Sannsynligvis kommer de mest bevisste beslutningene til syne i elementene som skiller seg ut i forhold til monumentets mest nærliggende forgjengere.

Eldre forskning la spesielt stor vekt på Belevis avhengighet av mausoleet i Halikarnassos. Det ble gjort i så stor grad at mange gikk ut fra at også Belevis cellabygning opprinnelig var, eller skulle ha vært, kronet av et pyramidetak (se fig. 18a). Dette til tross for at det ikke fantes materielle indikasjoner på eksistensen av et slikt tak. I løpet av de senere årene har det oppstått en mer kritisk innstilling til forholdet mellom de to mausoleene, men det er likevel ingen tvil om at Belevi var påvirket av mausoleet i Halikarnassos.

Belevis grunnstruktur følger Halikarnassosmausoleets, men også i stor grad de lykiske tempelgravene. Det kan være vanskelig å skille direkte lykisk kulturell innflytelse fra inspirasjon via Halikarnassosmausoleet. Begge mausoleene bruker et tydelig gresk arkitektonisk formspråk, men med ulik søyleorden rundt den cellalignende overbygningen. Selv om mengden av skulpturutsmykning fra Halikarnassos langt overgår Belevis, kan man se visse fellestrekk; spesielt i motivvalg og symbolbruk.

Belevis kassetter er trolig en fortsettelse av tradisjonen fra Halikarnassosmausoleet, muligens også med inspirasjon fra Nereidemonumentets malte kassetter.³⁴ Motivvalget på kassettriserne har en episk overtone som vi finner igjen hos flere av de eldre monumentalgravene, mest utpreget på Halikarnassosmausoleet.

Kentaurkamper er en av de eldste greske mytiske framstillingene, men ble sjeldnere utover i hellenistisk tid.³⁵ En kentaur kombinerer menneskelige og dyriske trekk og var dermed å regne som et monster, selv om de også finnes i representasjoner tilknyttet Dionysos.³⁶ Nakne grekere i kamp var normalt et tegn på heroisering og dannet en tydelig opposisjon til kentaurenes dyriske natur. På samme måte som amasonekamper var kentaurkamper forbundet med sivilisasjonens seier over barbari,³⁷ men denne tilknytningen kan ha avtatt med tiden og etterlatt en mer generell assosiasjon til myter og heltedåder. En alternativ tolkning er at kampscenene var knyttet til sivilisasjon generelt; en sivilisasjon som ikke lenger ble sett primært i tilknytning til den greske verden.

---

³⁴ Webb 1996, 22.

³⁵ Thomas 1976, 48.

³⁶ Webb 1996, 35.

³⁷ Cormack 2004, 97.

Den eldste bruken av mytiske kampscener i forbindelse med graver var muligens det lykiske heroonet i Trysa hvor både kentaur- og amasonekamper er representert. Motivet er også velkjent fra annen gresk og greskinspirert lilleasiatisk gravkunst med eksempler fra den makedonske graven i Lefkadia (se fig. 46) fra ca 300 f. Kr., den lykiske sarkofag fra Sidon og mausoleet i Halikarnassos.³⁸

Relieffenes plassering høyt oppe i dype kassetinnsnitt innenfor søylegangen må ha gitt begrenset synlighet til tross for relieffhøyde og maling. Mausoleets generelt konservative fargebruk kan skyldes tradisjonsbundethet, men også et behov for å framheve former på grunn av plassering.³⁹ Det samme problemet finner vi i flere av relieffene fra mausoleet i Halikarnassos, hvor spesielt kentaurfrisen, vognfrisen og kassetene må ha vært nærmest umulige å skjelne fra bakkenivå. Sannsynligvis ble de mest synlige elementene vektlagt tyngst i opplevelsen av monumentet, mens mindre synlige detaljer ville ha utfylt den umiddelbare forståelsen og dermed bidratt til helhetsuttrykket. Farger, lys- og skyggeeffekter har i seg selv en dekorativ funksjon, men hvis frisene var ment rent dekorativt, ville de da framvist detaljrike figurerte scener? Motivene var velkjente og kan ha vært gjenkjennelige selv på lang avstand. Den lite framhevede plasseringen forsterker likevel antagelsen om at kentaurkampene her henspiller på generell mytisk symbolikk heller enn spesifikt som opphøyelse av gresk sivilisasjon.

Kassetrelieffene som viser idrettscener var bare plassert langs én av monumentets fire sider, men nordsiden var til gjengjeld den mest prominente. På lik linje med avbildninger av vognløp på gravmonumenter regnes atletiske scener som en framstilling av faktiske eller mulige hendelser fra det virkelige liv. På den ene siden kan de vise reelle eller idealiserte scener fra begravelsesleker som var planlagt eller hadde blitt holdt til ære for den avdøde. På den annen side kan scenen referere til aktiviteter den avdøde faktisk deltok i mens han levde, eller også aktiviteter med spesifikke assosiasjoner det var ønskelig å knytte til den avdøde. Homer har en utførlig beskrivelse av begravelseslekene holdt til Patroklos' ære i *Illiaden*,⁴⁰ så også dette motivet kan altså være episk motivert. Det er foreslått at den avdøde selv er representert i disse framstillingene, muligens som figuren i sentrum av scenen der en seirende atlet krones (se fig. 21).⁴¹ I så fall er han ikke framstilt som en atlet, men som den som utfører bekransningen; en slags dommerfigur. Relieffets nærmeste parallell er en scene fra den

---

³⁸ Fleischer 1979, 135, 139; Ridgway 1999, 155, 160.

³⁹ Ridgway 1999, 122-123.

⁴⁰ Homer 1987, 365-388.

⁴¹ Fleischer 1979, 130; Praschniker 1979a, 76; Krinzinger *et al.* 2001, 156.

lykiske Pavajasarkofagen (se fig. 29a), hvor også den bekransende dommeren danner midtpunktet i scenen.

Ordet *heliades* fra cellabygningens indre arkitrav er et svakt fundament for å komme med kvalifiserte antagelser. Det er imidlertid ikke umulig at det kan ha tilhørt en nå tapt utsmykning hvor Faiton-myten var framstilt. Dette er en myte om legitimering og overmot, men først og fremst guddommelig tilknytning. Helios, Faitons far, kan assosieres med guddommeliggjøring og oppstandelse.⁴²

Orientaliske motiver og stiluttrykk fikk innpass i gravarkitekturen spesielt via perserne, og ser ut til å ha blitt inkludert i det lilleasiatiske formspråket i større eller mindre grad. Belevi viser utpregete orientalske trekk i palmebladkapitelene⁴³ og en del skulpturmateriale; klinesarkofagen, mannsfiguren fra gravkammeret og løvegriffene på taket.

En løvegriff er et fabeldyr som blander løve og griff, altså en griff der løveskikkelsen er sterkt framtredd i forhold til ørnen. Løven har tradisjonelt vært forbundet med maskuline og noble dyder assosiert med prestisje og beskyttelse, blant annet mot, kongelighet og verdighet.⁴⁴ Konnotasjoner til kongelighet kan være en direkte henspeiling på gravherrens status, men var også et symbol på stabilitet, kontinuitet og beskyttelse, en garantist for orden over kaos under guddommelig beskyttelse.⁴⁵ Ørnen hadde også assosiasjoner til kongelighet, makt, mot og beskyttelse.⁴⁶ Løvegriffer er et motiv som forbindes med Østen, men som ble hentet inn som en del av det greske formspråket på 300-tallet f. Kr. Løvegriffen var en persisk kongelig figur og fungerte som vokter over skatter og rikdommer.⁴⁷

Løven og griffen var også kjente figurer i gravsymbolikk, vanligvis representert som ondtaavergende voktere over graven. Ideen om graven som noe verdifullt med behov for beskyttelse skaper også assosiasjoner til et hellig sted.⁴⁸ Belevi løvegriffer (se fig. 23 og 24) er utført i orientaliserende stil som minner om skulpturstilen fra Persepolis, med ornamentalt stiliserte kropper og sigdformede vinger.⁴⁹ Oppstillingen av løvegriffene atskilt av urner langs takranden virker også ugresk og kan ha røtter i orientalsk byggekunst. Urnene kan ha framhevet monumentets gravfunksjon.⁵⁰ Løvegriffene kan også være inspirert av marmorløvene (se fig. 40) på taket av Halikarnasosmausoleet. Dyrenes holdning og plassering

---

⁴² Fleischer 1979, 148; Webb 1996, 37; Krinzinger *et al.* 2001, 151-152.

⁴³ Borchhardt 2004, 50.

⁴⁴ Dusinberre 2003, 103; Cormack 2004, 89.

⁴⁵ Lund 1992, 158-161.

⁴⁶ Dusinberre 2003, 26, 103.

⁴⁷ Flagge 1975, 10-11, 122; Praschniker 1979a, 98; Webb 1996, 30; Ridgway 1999, 38; Sturgeon 2000, 62-63.

⁴⁸ Flagge 1975, 27-36, 123-125; Fedak 1990, 99; Cormack 2004, 91.

⁴⁹ Bammer *et al.* 1974, 137; Ridgway 1990, 193; Stucky 1993, 267; Sturgeon 2000, 62-63.

⁵⁰ Bammer *et al.* 1974, 137; Praschniker 1979a, 96-97; Ridgway 1990, 193.

tyder på en lignende symbolsk funksjon. I denne forbindelse er det imidlertid viktig å framheve at rekonstruksjonen av løvenes plassering i Halikarnassos til en viss grad er basert på Belevis løvegriffer.

Hester var også dyr assosiert med adelighet og heroisme. Hestenes plassering på hjørnene av taket minner om akroteria, et bygningselement hovedsakelig forbundet med templer.⁵¹

Belevisarkofagen (se fig. 10) er det eneste kjente eksempel på en førromersk sarkofag med en liggende lokkfigur i den greskspråklige verden⁵² og utgjør dermed en særegen kombinasjon av stilistiske uttrykk. Lokkfiguren er en greskinspirert utføring. Mannen har på seg usedvanlige klær som verken var vanlig i avbildning av grekere eller persere, og det er foreslått at det kan være en framstilling av en hellenistisk herskerdrakt.⁵³ Dette tydeliggjøres hvis klesdrakten ses i sammenheng med den opprinnelige hodepynten, trolig en form for krans, bånd eller diadem.

Klinen som er utført i relieff på sarkofagkisten har likheter med den makedonske klinetyper.⁵⁴ Sirenene som er avbildet langs klinekanten er et ikke uvanlig motiv i gravkontekster og kan forbindes både med gresk og persisk ikonografi. Praschniker hevder at sirener framstilt med lange klesdrakter bare forbindes med framstillinger av Odysseus eventyr.⁵⁵ Belevi har den eldste kjente framstillingen av slike sirener, men Praschniker mener det kan ha eksistert et eldre eksempel brukt som forbilde for sirenene fra Belevi. Uavhengig av om Praschnikers antagelse er korrekt har sirenene en tydelig mytologisk tilknytning.⁵⁶ De kvinnelige figurene på skammelen under klinen er utformet på en helt annerledes måte; de forestiller muligens sfinkser med orientalsk formete sigdvinger. Skammelens føtter er formet som dyrepoter, et typisk østlig trekk.⁵⁷ Den polstrete benken har føtter av persisk type med klokkebaser, tungemønster og trekanter. Persiske møbelbein har vanligvis også en flat skive over et spoleformet ledd; uten dette mangler derfor det persiske helhetsuttrykket.⁵⁸

Statuen (se fig. 12) som ble funnet i gravkammeret er ikledd en tydelig persisk klesdrakt. Dette betyr ikke at det nødvendigvis er en framstilling av en perser, men heller av en ikke-greker. Den samme klesdrakten er representert på flere lykiske gravmonumenter,

---

⁵¹ Cormack 2004, 54.

⁵² Fleischer 1979, 150; Praschniker 1979a, 103; Heinz og Ruggendorfer 2002, 152.

⁵³ Fleischer 1979, 154; Frazer 1990, 223; Ridgway 1990, 195; Krinzinger *et al.* 2001, 164.

⁵⁴ Schmaltz 1968-71, 65-66; Andronikos 1989, 123-124; Heinz og Ruggendorfer 2002, 158-160; Ruggendorfer 2005, 287.

⁵⁵ Praschniker 1979a, 103-104; Polat 2005, 67.

⁵⁶ Nock 1946, 158; Fleischer 1979, 152.

⁵⁷ Fleischer 1979, 152; Polat 2005, 66.

⁵⁸ Fleischer 1979, 152; Borchhardt 2004, 51.

blant annet Pavajasarkofagen. Statuens holdning har blitt tolket som en sørgende eller avventende gestus, noe som tyder på at han kan ha hatt en funksjon som tjener eller vokter over den døde.⁵⁹ Holdningen er også den samme som hos tjenerstatuen som er avbildet på audiensscenen på Pavayasarkofagen (se fig. 29b). I sammenheng med figuren på sarkofaglokket kan statuen ha utgjort en del av en tredimensjonal skildring av et dødsmåltid. Avbildninger av den døde liggende på en kline med en skål i hånden kan indikere hans deltagelse i banketter holdt til hans ære.⁶⁰ Tilsvarende tredimensjonale fremstillinger av en bankett er ikke kjent, men det finnes heller ingen presedens for Belevis sarkofaglokkfigur.

Bankettscener av denne typen forbindes hovedsakelig med persisk kunst, men finnes også i lykisk gravikonografi. Den typiske framstillingen av en slik bankett viser en høytstående perser liggende på en kline med en drikkeskål i høyre hånd, en tjenerfigur, samt en kvinneskikkelse til venstre for klinien.⁶¹ I likhet med Belevis framstilling finnes det flere eksempler hvor kvinnefiguren er utelatt. Nereidemonumentets bankettfrise (se fig. 30) viser en typisk persisk herskerskikkelse i klær og skjegg, men som del av en større forsamling heller enn i en mer intim scene. Manisafriksen er mer ødelagt, men ser ut til å ha hatt store likheter med framstillingen i Belevis gravkammer.⁶² Lokkfiguren kan dermed antas å personifisere de samme symbolske assosiasjonene som den persiske herskertypen, men i et mer moderne uttrykk. Andre detaljer ved sarkofagen og den tjenende mannsstatuen viser til gjengjeld persiserende trekk og trekker dermed forbindelseslinjer tilbake til eldre tradisjoner.

Det høye podiet var trolig opprinnelig en påvirkning fra Kyros' grav (se fig. 26) i Pasargadae, men var sannsynligvis blitt en ubevisst del av den monumentale gravarkitekturen gjennom lang tids integrert bruk. Det doriske bjelkeverket, arkitraven, dekorlistene, dentilene og løvehodene langs sima var alle velkjente trekk fra gresk monumentalarkitektur. Overetasjens videre utforming med den åpne takløsningen over cellabygningen er ukjent fra lignende monumenter.

Belevimausoleets plassering i landskapet var tydeligvis godt gjennomtenkt. Selv om den ikke kommer opp mot den iøynefallende og imponerende beliggenheten til Halikarnassosmausoleet, Løvegraven ved Knidos og flere av de lykiske gravene, ga nærheten til en stor gjennomfartsåre nesten enda større grad av synlighet for mange mennesker, også folk med ulik kulturell bakgrunn. Terrassen som ble påbegynt rundt monumentet kan ha vært

---

⁵⁹ Praschniker 1979a, 95; Ridgway 1990, 193; Krinzinger *et al.* 2001, 154; Ruggendorfer 2005, 287.

⁶⁰ Alzinger 1979, 175; Fleischer 1979, 147, 153; Krinzinger *et al.* 2001, 152, 164; Cormack 2004, 119; Krinzinger 2005, 344; Polat 2005, 64; Ruggendorfer 2005, 288.

⁶¹ Alzinger 1979, 173-174; Dusinberre 2003, 86-88; Polat 2005, 57-59.

⁶² Polat 2005, 57-59, 68.

en påvirkning fra tidligere monumentalgraver som Halikarnassosmausoleet, men det er vanskelig å fastslå siden den aldri ble fullført. Med unntak av støttemuren i øst, er det ingenting som tyder på at det var planlagt noen fysisk avgrensning av platået. Det er heller ingen indikasjon på hvilken funksjon det var ment å utføre. En planert terrasse utgjør imidlertid et tydelig atskilt sted i landskapet, og kan dermed omfatte de samme symbolske dimensjonene som et inngjerdet område. En avgrenset sone fra omverdenen er et av Renfrew og Bahns kriterier som kan indikere et rituellet eller hellig sted.⁶³

Selve det hvelvete gravkammeret har verken likheter med kamrene fra Halikarnassos eller lykiske monumentalgraver, men har vært ansett for kompatibelt med flere ulike tradisjoner, deriblant den makedonske.⁶⁴ Den falske døren kan være uttrykk for persisk påvirkning; falske dører var en viktig bestanddel i persiske gravmæler. En falsk dør kan tolkes som en symbolsk inngang til graven i forbindelse med ofringer; en åpning for den døde sjel og en forbindelse mellom liv og død.⁶⁵

Hvordan uttrykker Belevi-mausoleet sosial og kulturell identitet?

Den umiddelbare forståelsen av Belevimausoleet, både i samtiden og senere, hang sammen med dets helhetlige framtoning. Mausoleets plassering langs en stor gjennomfartsåre ville ha sikret et stort antall fortolkende iakttakere. Hvor stort samsvar som fantes mellom intendert og faktisk tolkning var imidlertid avhengig av avstanden mellom mottakernes og den avdøde kulturelle og sosiale identitet. Uttrykket var trolig hovedsakelig beregnet på medlemmer av en bestemt kulturell sfære med visse forutsetninger for tolkning og forståelse. Mausoleet må regnes som et bevisst uttrykk for utvalgte aspekter ved den avdøde personlige identitet, men var samtidig en integrert del av en bredere kulturell og sosial sfære. Begge disse aspektene kommer til syne i den materielle framstillingen og representerer egentlig to sider av samme sak. Både passive og aktive uttrykk har betydning for monumentets plassering i samfunnets sosiale relasjoner. Aktiv formidling viser imidlertid et mer gjennomtenkt og manipulert uttrykk, intendert til å mottas på en bestemt måte av medlemmer av en bestemt kulturell sfære. Monumentet kan dermed framvise like mye en tenkt som en reell identitet. Det viktigste er likevel ikke en faktisk individuell identitet, men mulighetene og variasjonene i en bredere sosial kontekst.

---

⁶³ Renfrew og Bahn 1996, 391.

⁶⁴ Kurtz og Boardman 1971, 282; Ridgway 1990, 192; Heinz og Ruggendorfer 2002, 168.

⁶⁵ Tritsch, 1943, 115; Cahill 1988, 495-498; Polat 2005, 64-65.

Den politiske situasjonen rundt mausoleets sannsynlige konstruksjonstidspunkt var i høy grad ustabil. Gjentakende utskifting av politisk overherredømme og stor grad av menneskelig bevegelse gjennom krigføring og utveksling av arbeidskraft hadde en klar innvirkning på identitet og referanserammer. Radikalt forandrete samfunnsforhold bringer ikke bare endringer i sosial og kulturell identitet, men også i dens betydning og hvordan den vektlegges i materielle uttrykk. Belevi er et sammensatt arkitektonisk uttrykk med en mengde assosiasjonsskapende elementer, men i essens er det først og fremst et gravmonument. Dets funksjon som grav gjennomsyrrer enhver forståelse og fortolkning av det arkitektoniske og symbolske uttrykket. Gravmonumenter er kanskje den bygningstradisjonen med størst muligheter for en bevisst formidling av et bestemt budskap.

Ethvert monument inneholder både bevisste og ubevisste former for identitetsformidling, og generelt anses uttrykk som skiller seg mest fra det konvensjonelle som de mest gjennomtenkte. Belevi avviker fra normalen på flere plan, men er likevel et logisk uttrykk ut fra sin kontekstuelle situasjon. Valget av et monumentalt gravuttrykk forbundet med mektige, høytstående individer, tyder på at det ble bygget for en herskerfigur, ikke en typisk representant for en lokal overklasse. Tempelgravene utgjorde et relativt fåtallig og sjeldent fenomen, men den unike kombinasjonen av monumentalitet, dekor og symbolikk sikret trolig et vidtrekkende omdømme. Enhver representant for denne tradisjonen står dermed som et ganske unikt uttrykk, og Belevi skiller seg ut både i datering og plassering. Individet bak Belevimausoleet har tydelig gjort et bevisst valg av den uttrykksformen han mente best kunne framvise de ønskete aspektene ved hans sosiale og kulturelle identitet. Går man mer i detalj, viser det arkitektoniske uttrykket stort sett god overensstemmelse med hva vi ville kunne forvente av et nytt tilskudd til monumentalgravene, fra det høye podiet til de greskinspirerte elementene og det tempelaktige overbygget. Enkeltelementene var opprinnelig hentet fra vanlig arkitektur, hovedsakelig helligdommer og andre offentlige bygg. Integrering av symboler fra de levendes verden bidro til å sette døden i en kjent og trygg sammenheng. Kombinasjonen av elementer er derimot et særtrekk som karakteriserer nettopp grav- eller minnemonumenter.

Generelt viser symbolikk og framstilling gjennomtenkte variasjoner rundt kjente temaer. Det som skiller seg mest ut er den åpne takstrukturen og den innovative bruken av den korintiske søyleordenen. Taket framhevet takskulpturen, som ble stående i silhuett mot bakgrunnen, lignende effekt kan vi finne igjen på en del heroa.⁶⁶ Belevi kan ha vært det første

---

⁶⁶ Webb 1996, 25; Ridgway 1999, 73.

tilfellet der korintiske søyler ble benyttet med en ytre, frittstående plassering. Eldre strukturer med korintiske søyler var stort sett tilknyttet helligdommer. Dette indikerer at ordenen på denne tiden hadde religiøse konnotasjoner,⁶⁷ som den trolig brakte med seg også inn i sin nye kontekst.

Motivmessig følger også skulpturmaterialet stort sett normen for monumentalgraver. Takskulpturene omfatter først og fremst en episk dimensjon med henspeilinger til heroisme, kongelighet, beskyttelse og det guddommelige. Tablået i gravkammeret har mange av de samme assosiasjonene, men viser et kjent motiv på en ny måte. Gravkammeret var skjult for tilfeldige forbipasserende og hadde trolig ingen reell funksjon etter selve begravelsen. Det er likevel mye som tyder på at kamrene var utformet for levende tilskuere/betraktere, ikke bare som en bolig for den døde i det neste liv. Baksiden av både sarkofag og statue er bare grovt bearbeidet; det samme gjelder døren inn til hovedkammeret. Døren ville derfor sett flott ut mens den sto åpen, altså under begravelsen, men ville vendt den grove siden inn mot kammeret når den ble lukket igjen. Det betyr ikke at kamrenes utforming ikke kan fortelle oss noe om troen på livet etter døden, men i denne forbindelse er det mer relevant å se at det ønsket å uttrykke noe også i de levendes verden.

Den skulpturelle utføringen følger også stort sett forventet praksis med stor grad av greskinspirerte stiluttrykk iblandet noe persisk og lykisk. Alle disse må kunne regnes som meningsfulle og gjenkjennbare for individer med tilknytning til den kulturelle identiteten mausoleet tilhørte. Persiske og østlige trekk påvirket de lykiske monumentalgravene allerede i sine første kjente eksemplarer. Belevi viser imidlertid påfallende sterke østlige tendenser som overgår monumentets nærmeste forgjengere. Hva var et slikt bevisst valg ment å uttrykke såpass lang tid etter Perserrikets undergang? Assimilasjon av opprinnelig fremmede trekk i en kulturell identitet innebærer samtidig en endring både i måten de uttrykkes på og i tillegging av mening. Området var under persisk styre fram til Alexanders erobring, persiserende uttrykk kan derfor ha vært forbundet med konservatisme, tradisjoner og det fortidige. På samme måte som Halikarnassosmausoleet framviste høytstående aner og tilknytning til eldre lokale tradisjoner, kan dette handle om røtter og legitimering. En annen mulighet er at dette ble benyttet for å vise en mer spesifikk tilknytning til Østen, gjennom avstamning eller erfaringer. Det ene utelukker imidlertid ikke det andre. Selv om for eksempel Lysimakos kan ha ønsket å formidle sitt personlige forhold til Østen, er det lite trolig at han ville ha benyttet uttrykk som var meningsløse for andre.

---

⁶⁷ Cormack 2004, 52.

Stilistisk framviser Belevimausoleet en heterogen kombinasjon av innovative uttrykk side om side med tradisjonelle og tilbakesøkende. Den multikulturelle sammensetningen viser en fusjon av kulturelle impulser som trolig gjennomsyret alle lag av samfunnet. Alt i alt viser monumentet likevel et samstemt symbolsk uttrykk. Hovedtanken bak konstruksjonen var tydeligvis å skape et legitimerende grunnlag for en hersker, som trolig hadde et usikkert fundament og/eller svak lokal tilknytning i utgangspunktet. Flere momenter ved de materielle restene etter mausoleet styrker denne antagelsen. Monumentet er forseggjort og gjennomført i det ytre uttrykket, men oppviser likevel et sparsommelig forhold til bygningsmateriale og tidsbruk. De mange eksemplene på ufullendthet og den tilsynelatende plutselige avslutningen av arbeidet⁶⁸ var trolig også forårsaket av uforutsette politiske endringer.

Et gravmonument er i seg selv et forsøk på å kontrollere tiden. Tid, både som en legitim fortid og et reelt eller symbolsk krav om udødelighet, dannet en betydningsfull faktor i framvisning av makt. Gravherren valgte et monumentalt gravuttrykk som framviser høy sosial status og tilknytning til det multikulturelle og overmenneskelige, en symbolikk som ble ytterligere forsterket gjennom stil og motivvalg i utformingen. Belevi kombinerer hentydninger til et virkelig liv med et mangfoldig mytisk repertoar. Tradisjoner, røtter og forbindelser til det fortidige blir framhevet, men byggets hellige konnotasjoner er likevel de som blir sterkest vektlagt i mausoleet som helhet. Nærheten til Belevitumulusen og herokulten som sannsynligvis var aktiv gjennom hele mausoleets levetid forsterket trolig forbindelser både til fortiden, det religiøse og til lokale tradisjoner. Skillet mellom rike monumentalgraver og heroa i hellenistisk tid kan være vanskelig å definere i praksis. Det er ikke funnet spor etter ofringer i tilknytning til mausoleet, men det kan likevel ikke utelukkes at det foregikk, eller var planlagt, en form for kultisk aktivitet. Både den planlagte terrassen og overetasjen er foreslått som mulige kultiske rom.⁶⁹ Det er altså umulig å fastslå hvorvidt mausoleet opprinnelig var planlagt å fungere som et heroon. De bevisste assosiasjonslinjene mellom et individ og den guddommelige verden viser uansett at dette var et legitimt uttrykk i en bestemt sosial og kulturell sfære, uavhengig av om hensikten var en sosial eller guddommelig opphøyelse.

Monumentale gravbygg ble ofte påbegynt under gravherrens egen levetid og kunne dermed assosieres direkte til han. Et gravmonument var imidlertid minst like viktig for den

---

⁶⁸ Flere steder ble splinter og rester etter konstruksjonsarbeid funnet etterlatt ved og på mausoleet. Se Theuer 1979, 14.

⁶⁹ Det er ikke funnet noe som tyder på at det var, eller var planlagt, tilgang til *cella* fra bakkenivå. Faktisk er det usikkert om *cella* i det hele tatt kunne fylt en praktisk funksjon på grunn av den sterke gulvhellingen. Se Theuer 1979, 44; Pinkwart 1983, 771; Hoepfner 1993, 111-115; Webb 1996, 79 n. 3; Heinz og Ruggendorfer 2002, 167.

videre kretsen rundt vedkommende som ble begravd der, slekt, venner og medlemmer av samme identitetsfære. Graven som et slags propagandamonument var med på å skape et bestemt syn på fortiden og felles sosiale minner. Parallelt med enkeltelementenes innvirkning på helheten påvirket deres nye kontekst den videre forståelsen av enkeltelementene, også i andre situasjoner. På denne måten ble Belevi gradvis en aktiv del av en felles kulturell referanseramme og videre identitetsutvikling. Mausoleets betydning i denne utviklingen var avhengig av dets synlighet og formidling. Det viktigste i en identitet er ikke de reelle variasjonene, men forestillingen om hvordan noe er eller kan være. Som et uttrykk for makt og status ble mausoleet selv legitimerende for makten den i utgangspunktet søkte å underbygge og kunne dermed bidra til konstruksjon eller vedlikehold av denne realiteten.

Avsluttende kommentarer

Utgangspunktet for denne undersøkelsen var å belyse forholdet mellom gravmonumenter og sosial og kulturell identitet. Manglende skriftlige kilder gjør en sikker attribusjon av mausoleet nærmest umulig. I hvilken grad har rammeverket rundt denne undersøkelsen bidratt til å sette monumentet inn i en kontekst som likevel kan rimeliggjøre en tolkning av monumentets sosiale og kulturelle tilhørighet?

Bruk av komparativ metode har bidratt til en sannsynlig relativ datering. Sammenligningen demonstrerer også Belevimausoleets plass i en tradisjon av monumentalgraver som begynte sin utvikling i Lykia under persisk overherredømme på 500- og 400-tallet f. Kr. Disse monumentene viser typisk en kombinasjon av elementer hentet fra ulike arkitektoniske og stilistiske uttrykk, integrert til et nytt og meningsfullt hele.

Valget av denne monumentale grunnformen indikerer at mausoleet ble konstruert for en hersker. Det framtrede symbolske fokuset på heroisering og legitimering tyder på en manglende overensstemmelse mellom budskap og virkelighet. Gravherren tilhørte trolig et øvre sosialt sjikt med liten eller ingen lokal tilknytning. Plasseringen og utformingen av gravmonumentet kan derfor ha vært et forsøk på å forme fortiden og felles sosiale minner for å skape et fundament for en ennå lite konsolidert maktbasis. Mausoleet var altså en betydningsfull del av sosial og kulturell identitet både for gravherren og hans sosiale krets, samt den kulturelle sfære monumentet ble plassert inn i.

Kombinasjonen av teori og materiale har ikke gitt revolusjonerende resultater. Dette skyldes både lite sikker kunnskap om monumentet og mangel på lignende fokus i tidligere forskning. Undersøkelsen har likevel bidratt til en utvidet forståelse av gravmonumenters, og spesielt Belevimausoleets, plass i en bredere sosial virkelighet. Bruken av et multikulturelt kombinasjonsuttrykk viser en kosmopolitisk bakgrunn som tydeligvis også hadde gjenklang i den lokale konteksten. Blandingstradisjoner og utbredte felles tendenser på tvers av regionsgrensene stemmer overens med områdets turbulente, men ensartete politiske historikk. Dette gir en indikasjon på hvordan monumenter kunne benyttes som del av sosiale relasjoner og hvordan slike uttrykk og relasjoner var avhengig av bredere kontekstuelle forhold.

En del teoretiske prinsipper kan i stor grad benyttes på tvers av materiale, territorier og historisk sammenheng. Det er imidlertid nødvendig med dypere kontekstuell forståelse for å få mest mulig ut av teori i forhold til materialet. Økt spesifikk kunnskap om tendenser og formidlingsuttrykk kan bidra til å løse opp de tradisjonelle typologiske mønstrene i materiell

tolkning og tydeliggjøre alternative sammenhenger. Dette kan igjen danne et bedre analytisk grunnlag for framtidige undersøkelser av sosiale og kulturelle forhold i lignende kontekster.

Hovedfokus i dette studiet ligger i et øvre sosialt sjikt. Et av premissene er likevel at kulturell identitet til en viss grad er hevet over sosiale skiller, slik at den identiteten Belevi var en del av omfattet et bredere lag av befolkningen. Et mer utfyllende bilde av alternative identitetssfærer og relasjoner mellom sosial og kulturell identitet krever videre forskning. Gravmateriale har en særstilling som kilde gjennom sine bevisste og ofte manipulerte uttrykk med en aktiv tilstedeværelse i de levendes sfære. Undersøkelser på bakgrunn av symbolikk og utforming i mer folkelige gravmarkører og andre materielle uttrykk vil kunne bidra til en mer omfattende forståelse av sosiale relasjoner, valg og formidling av identitet i en hellenistisk realitet i Lilleasia.

Kilder

Akurgal, Ekrem 1970. *Ancient civilizations and ruins of Turkey, from prehistoric times until the end of the Roman Empire*. Istanbul.

Akurgal, Ekrem 1980. *The art and architecture of Turkey*. Oxford University press, Oxford.

Alcock, Susan E. 1991. "Tomb cult and the post-classical polis." *American journal of archaeology* 95, 447-467.

Alcock, Susan E. 2002. *Archaeologies of the Greek past. Landscape, monuments and memories*. Cambridge University press, Cambridge.

Alzinger, Wilhelm 1972. *Die ruinen von Ephesos*. Verlag A. F. Koska, Berlin og Wien.

Alzinger, Wilhelm 1979. "Die Altertümer von Belevi. Versuch einer topographischen archäologischen und historischen Einordnung." I Praschniker og Theuer, 167-200.

Andronikos, Manoles 1989. *Vergina, the royal tombs and the ancient city*. Ekdotike Athenon S. A., Athen.

Antonaccio, Carla 2003. "Hybridity and the cultures within Greek cultures." I Dougherty og Kurke 2003b, 57-74.

Ashmole, Bernard 1972. *Architect and sculptor in classical Greece*. New York University press, New York.

Bammer, A., Fleischer, R. og Knibbe, D. 1974. *Führer durch das archäologische Museum in Selcuk-Ephesos*. Österreichisches archäologisches Institut, Wien.

Barth, Fredrik 1969. "Introduction." I *Ethnic groups and boundaries; the social organization of culture difference*, redigert av Fredrik Barth, Universitetsforlaget, Oslo, (gjenoptrykk 1994), 9-38.

Bauer, Heinrich 1973. *Korinthische Kapitelle des 4. und 3. Jahrhunderts v. Chr.* Gebr. Mann Verlag, Berlin.

Bean, George E. 1971. *Turkey beyond the Maeander, an archaeological guide*. Ernest Benn Limited, London.

Bean, George E. 1978. *Lycian Turkey, an archaeological guide*. Ernest Benn Limited, London.

Bean, George E. 1989. *Aegean Turkey*. John Murray, London.

- Bender, Barbara 1993. "Introduction: Landscape – meaning and action." I *Landscape – politics and perspectives*, redigert av Barbara Bender, Berg publishers, Providence, 1-17.
- Bern, Christof 1996. *ΣΗΜΑΤΑ, Untersuchungen zu den Grab- und Memorialbauten des späten Hellenismus und den frühen Kaiserzeit in Kleinasien*. Doktoravhandling ved det Filosofiske Institut ved Universitetet i Köln, Köln.
- Blake, Emma 2003. "The familiar honeycomb: Byzantine era reuse of Sicily's prehistoric rock-cut tombs." I Van Dyke og Alcock, 203-220.
- Borchhardt, Jürgen 1976. *Die Bauskulptur des Heroons von Limyra*. Gebr. Mann Verlag, Berlin.
- Borchhardt, Jürgen 2004. "Sarkophage der Klassik und ihre Aufstellung in Lykien und Karien." I *Bildergeschichte, Festschrift Klaus Stähler*, redigert av Gebauer *et al.*, Bibliopolis, 29-58.
- Borchhardt, J. og Borchhardt-Birbaumer, B. 1992. "Zum Kult der Heroen, Herrscher und Kaiser in Lykien" *Antike Welt* 23/2, 99-115.
- Borchhardt, J. og Dobesch, G. (red.) 1993. *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Bourdieu, Pierre 1984. *Distinction; A social critique of the judgement of taste*. (oversatt av Richard Nice) Harvard University press, Cambridge.
- Bradley, Richard 2003. "The translation of time." I Van Dyke og Alcock, 221-227.
- Brandt, B., Gassner, V. og Ladstätter, S. (red.) 2005. *Synergia – Festschrift für Friedrich Krinzinger, bind I*. Phoibos Verlag, Wien.
- Braund, David 1998. "Cohors; The governor and his entourage in the self-image of the Roman republic." I Laurence og Berry, 10-24.
- Bryce, Trevor 1996. "The gods and oracles of ancient Lycia." I Dillon, 41-50.
- Bryce, Trevor R. 1986. *The Lycians in literary and epigraphic sources*. Museum Tusulanum press, København.
- Buluc, Sevim 1978. "The tomb monument at Belevi near Ephesos." I *The proceedings of the Xth International congress of classical archaeology* (vol. II, Ankara- Izmir 23-30.09. 1973), Ankara, 1085-1092.
- Cahill, Nicholas 1988. "Taş Kule: A Persian-period tomb near Phokaia." *American journal of archaeology* 92, 481-501.

- Carstens, Anne Marie 1999. *Death Matters. Funerary architecture on the Halikarnassos peninsula*. Doktoravhandling, avdeling for arkeologi og etnologi, Universitetet i København, København.
- Carstens, Anne Marie 2002. "Tomb cult on the Halikarnassos Peninsula." *American journal of archaeology*, nr. 106/3, 391-409.
- Carter, Joseph Coleman 1983. *The sculpture of the sanctuary of Athena Polias at Priene*. The Society of Antiquaries of London og British Museum Publications, London.
- Chamoux, Francois 1981. *Hellenistic civilization*. Blackwell publishing (oversatt av Michel Roussel), Malden.
- Childs, William A. P. 1977. Anmeldelse av "Die bauskulptur des Heroons von Limyra. Das Grabmal des Lykischen Königs Perikles." Av Jürgen Borchhardt 1976, *American Journal of Archaeology* 81, 399-400.
- Childs, William A. P. 1978. *The city-reliefs of Lycia*. Princeton University press, New Jersey.
- Childs, William A. P. 1981. "Lycian relations with Persians and Greeks in the fifth and fourth centuries re-examined." *Anatolian studies*, nr. 31.
- Cole, Susan Guettel 2004. *Landscapes, gender, and ritual space – the ancient Greek experience*. University of California Press, Berkeley.
- Colledge, Malcolm 1987. "Greek and non-Greek interaction in art and architecture of the Hellenistic East." I *Hellenism in the east – the interaction of Greek and non-Greek civilizations from Syria to Central Asia after Alexander*, redigert av Kuhrt og Sherwin-White, Duckworth, London, 134-162.
- Colvin, Howard 1991. *Architecture and the after-life*. Yale University press, New Haven og London.
- Cook, Brian F. 1997. "Sir Charles Newton, KCB (1816-1894)." I Jenkins og Waywell, 10-19.
- Cook, Brian F. 2005. *Relief sculpture of the mausoleum at Halicarnassus*. Oxford University press, Oxford.
- Cook, J. M. 1965. *The Greeks in Ionia and the east*. Thames and Hudson, London.
- Cormack, Sarah 2004. *The space of death in Roman Asia Minor*. Phoibos Verlag, Wien.
- Coulton, J. J. 1993. "North Lycia before the Romans." I Borchhardt og Dobesch, 80-85
- Davis, N. og Kraay, C. 1973. *The hellenistic kingdoms, portrait coins and history*. Thames and Hudson, London.
- Dillon, Matthew (red.) 1996. *Religion in the ancient world – new themes and approaches*. Adolf M. Hakkert publisher, Amsterdam.

- Dougherty, C. og Kurke, L. 2003 a. "Introduction – the cultures within Greek culture." I Dougherty og Kurke 2003b, 1-19.
- Dougherty, C. og Kurke, L. (red.) 2003 b. *The cultures within ancient Greek culture – contact, conflict, collaboration*. Cambridge University press, Cambridge.
- Dusinberre, Elspeth R. M. 2003. *Aspect of empire in Achaemenid Sardis*. Cambridge University press, Cambridge.
- Eriksen, Thomas Hylland (red.) 2001 a. *Flerkulturell forståelse*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Eriksen, Thomas Hylland 2001 b. "Identitet." I Eriksen 2001a, 36-56.
- Eriksen, Thomas Hylland 2001 c. "Kultur, kommunikasjon og makt." I Eriksen 2001a, 57-72.
- Farkas, Ann 1974. *Achaemenid sculpture*. Nederlands historisch-archaeologisch Instituut in het Nabije Oosten, Istanbul.
- Fedak, Janos 1990. *Monumental tombs of the Hellenistic age: a study of selected tombs from the pre-classical to the early imperial era*. University of Toronto press, Toronto.
- Ferla, Kleopatra (red.) 2005. *Priene*. Foundation of the Hellenic world og Center for Hellenic studies, Athen.
- Flagge, Ingeborg 1975. *Untersuchungen zur Bedeutung des Greifen*. Verlag Hans Richarz, Sankt Augustin.
- Fleischer, Robert 1979. "Ergänzungen zum Abschnitt 'Der figürliche Schmuck'." I Praschniker og Teuer, 121-160.
- Frazer, Alfred 1990. *Samothrace vol. 3 – The Propylon of Ptolemy II*. Princeton university press, Princeton.
- Friedman, Jonathan 1992. "The past in the future: history and the politics of identity." *American anthropologist*, nr. 94/4, 837-859.
- Friedman, Jonathan 1994. *Cultural identity and global process*. Sage publications, London.
- Ganzert, Joachim 1983. "Zur Entwicklung lesbischer Kymationformen." I *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 98, 123-202.
- Giovannini, Adalberto 1993. "Greek cities and Greek commonwealth." I Bulloch *et al.*, 265-286.
- Graves-Brown, P., Jones, S. og Gamble, C. 1996. *Cultural identity and archaeology, The construction of European communities*. Routledge, London.

- Hall, Jonathan M. 1997. *Ethnic identity in Greek antiquity*. Cambridge University press.
- Hall, Jonathan M. 2003. "‘Culture’ or ‘cultures’? Hellenism in the late sixth century." I Dougherty og Kurke 2003b, 23-34.
- Hanfmann, George M. A. 1961. "The third campaign at Sardis (1960)." *Bulletin of the American schools of oriental research* 162, 8-48.
- Hanfmann, George M. A. 1975. *From Croesus to Constantine, the cities of western Asia Minor and their arts in Greek and Roman times*. The University of Michigan press, Ann Arbor.
- Hanfmann, G. og Waldbaum, J. 1970. "The eleventh and twelfth campaigns at Sardis (1968, 1969)." *Bulletin of the American schools of oriental research* 199, 7-58.
- Heinz, R. og Ruggendorfer, P. 2002. "Forschungen am mausoleum von Belevi." *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen institutes in Wien* 71, 149-176.
- Heinz, Reinhard 2005. "Bau- und Versatztechnik in der Grabkammer des Mausoleums von Belevi." I Brandt *et al.*, 99-112.
- Hides, Shaun 1996. "The genealogy of material culture and cultural identity." I Graves-Brown *et al.*, 25-47.
- Hoepfner, Wolfram 1993. "Zum mausoleum von Belevi." *Archäologischer anzeiger. Beiblatt zum Deutsches archäologisches Institut*, 111-123.
- Homer. *The Illiad*. Oversatt av Martin Hammond 1987, Penguin books, London.
- Hope, Valerie M. 1998. "Negotiating identity and status, the gladiators of Roman Nimes." I Laurence og Berry, 179-195.
- Howard, Douglas A. 2001. *The history of Turkey*. Greenwood Press, London.
- Huskinson, Janet 2000 a. *Experiencing Rome, Culture, identity and power in the Roman Empire*. Routledge, London.
- Huskinson, Janet 2000 b. "Looking for culture, identity and power." I Huskinson 2000a, 3-26.
- Højlund, Flemming 1981. "The deposit of sacrificed animals at the entrance to the tomb chamber." i *The sacrificial deposit. The maussolleion at Halikarnassos, reports of the Danish archaeological expedition to Bodrum, volume 1*, Jeppesen, Højlund og Aaris-Sørensen, Aarhus University press, Aarhus, 21-89.
- Isager, Jacob 1991. *Pliny on art and society. The elder Pliny's chapters on the history of art*. Odense University press, Odense.

- Jenkins, Ian 1992. *Archaeologists and aesthetes in the sculpture galleries of the British museum 1800-1939*. British museum press, London.
- Jenkins, Gratziu og Middleton 1997. "The polychromy of the Mausoleum." I Jenkins og Waywell, 35-41.
- Jenkins og Waywell (red.) 1997. *Sculptors and sculpture of Caria and the Dodecanese*. British museum press, London.
- Jeppesen, Kristian 1958. *Paradeigmata, Three mid-fourth century main works of Hellenic architecture, reconsidered*. Aarhus University press, Aarhus.
- Jeppesen, Kristian 1976. "Neue ergebnisse zur Wiederherstellung des Maussolleions von Halikarnassos." *Istanbuler Mitteilungen* 26, 47-99.
- Jeppesen, Kristian 1977/78. "Zur Gründung und Baugeschichte des Maussolleions von Halikarnassos." *Istanbuler Mitteilungen* 27/28, 169-211.
- Jeppesen, Kristian 1980. "Mausolæet i Halikarnassos." *Sfinx* 3, 78-82.
- Jeppesen, Kristian 1989. "What did the Maussolleion look like?" I Linders og Hellström, 15-22.
- Jeppesen, Kristian 1992. "Tot operum opus, Ergebnisse der dänischen Forshungen zum Maussolleion von Halikarnass seit 1966." *Jahrbuch des Deutschen archäologischen instituts*, 107, 59-102.
- Jeppesen, Kristian 1993. *The Maussolleion at ancient Halicarnassus*. Dönmez Yayınları, Ankara.
- Jeppesen, Kristian 1997. "The Mausoleum at Halicarnassus, sculptural decoration and architectural background." I Jenkins og Waywell, 42-48.
- Jeppesen, Kristian 1998. "Das Maussolleion von Halikarnass, Forschungsbericht 1997." *Proceedings of the Danish institute at Athens II*, Athen.
- Jeppesen, Kristian 2002. *The Superstructure. The Maussolleion at Halikarnassos. Reports of the Danish archaeological expedition to Bodrum, Volume 5*. Aarhus University press, Aarhus.
- Jones, S. og Graves-Brown, P. 1996. "Introduction; archaeology and cultural identity in Europe." I Graves-Brown *et al.*, 1-24.
- Jones, Sian 1996. "Discourses of identity in the interpretation of the past." I Graves-Brown *et al.*, 62-80.
- Jones, Sian 1997. *The archaeology of ethnicity: Constructing identities in the past and present*. Routledge, London.

- Kasper, Sandor 1975. "Der Tumulus von Belevi." *Archäologischer Anzeiger. Beiblatt zum Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 90, 223-232.
- Kearns, Emily 1992. "Between God and man: Status and function of heroes and their sanctuaries." I *Le sanctuaire grec* redigert av Albert Schachter, Foundation Hardt, Geneve.
- Keen, Antony 1995. "The tombs of Lycia evidence for social stratification?" I *The archaeology of death in the ancient Near East*, redigert av Stuart Campbell og Anthony Green, Oxbow books, Oxford, 221-225.
- Keen, Antony 1996. "The identification of a hero-cult centre in Lycia." I *Dillon*, 229-243.
- Keen, Antony 1998. *Dynastic Lycia – A political history of the Lycians and their relations with foreign powers c. 545-362 B.C.* Brill, Leiden.
- Knibbe, D. 1978/9. "Die österreichischen Ausgrabungen und Arbeiten in Ephesos und Belevi 1971 bis 1977," I *Archiv für Orientforschung* 26, 214-216.
- Krinzinger, Friedrich 2000 a. "Bericht Ephesos 1998." I *21. kazı sanuçları toplantısı, 24-28 mayıs 1999*, Z. Cilt, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Krinzinger, Friedrich (red.) 2000 b. "Jahresbericht 1999 des Österreichischen Archäologischen Instituts, Ephesos (Türkei)." *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 69, 371-382.
- Krinzinger, Friedrich (red.) 2001. "Jahresbericht 2000 des Österreichischen Archäologischen Instituts, Ephesos (Türkei)." *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 70, 254-270.
- Krinzinger, Friedrich (red.) 2002. "Jahresbericht 2001 des Österreichischen Archäologischen Instituts, Ephesos (Türkei)." *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 71, 359-381.
- Krinzinger, Friedrich (red.) 2003. "Jahresbericht 2002 des Österreichischen Archäologischen Instituts, Ephesos (Türkei)." *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 72, 302-322.
- Krinzinger, Friedrich (red.) 2004. "Jahresbericht 2003 des Österreichischen Archäologischen Instituts, Ephesos (Türkei)." *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 73, 349-380.
- Krinzinger, Friedrich (red.) 2005. "Jahresbericht 2004 des Österreichischen Archäologischen Instituts, Ephesos (Türkei)." *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 74, 327-359.
- Krinzinger, F., Ruggendorfer, P. og Heinz, R. 2001. "Das Mausoleum von Belevi." *Anzeiger der Österreichische Akademie der Wissenschaften* 136, 146-167.
- Kristiansen, Kristian 1996. "European origins – 'civilisation' and 'barbarism'." I *Graves-Brown et al.*, 138-144.

- Kuhrt, Amelie 1995. *The ancient near east c. 3000-330 BC*. Vol. 2, Routledge, London.
- Kurtz, D. og Boardman, J. 1971. *Greek burial customs*. Thames and Hudson, London.
- Laurence, Ray 1998. "Introduction." I Laurence og Berry, 1-10.
- Laurence, R. og Berry, J. (red.) 1998. *Cultural identity in the Roman Empire*. Routledge, London.
- Lehmann, Karl 1969. "The epopteia and the function of the Hieron." I Lehmann 1969b, 3-50.
- Lehmann, Phyllis Williams (red.) 1969 a. *Samothrace vol. 3 – the Hieron*. Vol. 1, Princeton University press, New York.
- Lehmann, Phyllis Williams (red.) 1969 b. *Samothrace vol. 3 – the Hieron*. Vol 2, Princeton University press, New York.
- Lessing, E. og Oberleitner, W. 1978. *Ephesos – Weltstadt der Antike*. Verlag Carl Ueberreuter, Wien.
- Lifton, R. og Olson, E. 2004. "Symbolic immortality." I *Death, mourning and burial; a cross-cultural reader*, redigert av Antonius C. G. M. Robben, Blackwell publishing, Malden, 32-39.
- Linders, T. og Hellström, P. 1989. *Architecture and society in hecatomnid Caria, Proceedings of the Uppsala symposium 1987*. Almqvist og Wiksell, Uppsala.
- Lund, Helen S. 1992. *Lysimachus – a study in early Hellenistic kingship*. Routledge, London.
- Luttrell, Anthony 1986. "The later history of the maussoleion and its utilization in the hospitaller castle at Bodrum." I *The written sources and their archaeological background. The maussoleion at Halikarnassos, Reports of the Danish archaeological expedition to Bodrum, volume 2*, av Luttrell og Jeppesen, Aarhus University press, Aarhus.
- L'vov-Basirov, Oric P.V. 2001. "Achaemenian funerary practices in western Asia Minor." I *Achaemenid Anatolia (proceedings of the first international symposium on Anatolia in the Achaemenid period, Bandirma 15-18 August 1997)*, redigert av Bakir *et al.*, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden, 101-107.
- Martini, Wolfram 1981. Anmeldelse av "Forschungen in Ephesos. Band 6. Das Mausoleum von Belevi." Redigert av Praschniker *et al.*, *Gymnasium* 88, 72-75.
- McCredie, J., Roux, G., Shaw, S. og Kurtich, J. 1992. *Samothrace vol. 7 – the Rotunda of Arsinoe*. Princeton University press, Princeton.
- Mellaart, James 1978. *The archaeology of ancient Turkey*. The Bodley head, London.

- Miles, Richard 2000. "Communicating culture, identity and power." I Huskinson 2000a, 29-60.
- Mitsopoulos-Leon, Veronika 1979. "Zu den Einzelfunden." I Praschniker og Theuer, 161-166.
- Morris, Ian 1992. *Death-ritual and social structure in classical antiquity*. Cambridge University press, Cambridge.
- Neuerburg, Norman 1969. "Greek and roman pyramids." I *Archaeology* 22, 106-115.
- Newton, Charles Thomas 1862. *A history of discoveries at Halicarnassus, Cnidus, and Branchidae*. Vol. 1 og 2, Day & son, Lithographers to the Queen.
- Nock, Arthur Darby 1946. "Sarcophagi and symbolism." *American Journal of Archaeology*, 140-170.
- Nylander, Carl 1970. *Ionians in Pasargadae – studies in Old Persian architecture*. Doktoravhandling ved Universitetet i Uppsala, Uppsala.
- Papenfuss, D. og Strocka, V. (red.) 1982. *Palast und Hütte, Beiträge zum Bauen und Wohnen im Altertum von Archäologen, Vor- und Frühgeschichtlern. Tagungsbeiträge eines Symposiums der Alexander von Humboldt-Stiftung Bonn-Bad Godesberg veranstaltet vom 25.-30. November 1979 in Berlin*. Verlag Philipp von Zabern, Mainz an Rhein.
- Pearson, Michael Parker 1982. "Mortuary practises, society and ideology: an ethnoarchaeological study." I *Symbolic and structural archaeology*, redigert av Ian Hodder, Cambridge University press, 99-112.
- Pearson, Michael Parker 1999. *The archaeology of death and burial*. Sutton publishing, Stroud.
- Pedersen, Poul 1991 a. "Halikarnassos – nye udgravninger i Maussollos' by." *Sfinx* 14, 25-30.
- Pedersen, Poul 1991 b. *The maussolleion terrace and accessory structures. The maussolleion at Halikarnassos, reports of the Danish archaeological expedition to Bodrum, volume 3:1*. Aarhus university press, Aarhus.
- Pedersen, Poul 1992. "Nyt fra Halikarnassos." *Sfinx* 15, 3-8.
- Petts, David 1998. "Landscape and cultural identity in Roman Britain." I Laurence og Berry, 79-94.
- Pinkwart, Doris 1983. Anmeldelse av "Forschungen in Ephesos. Band 6. Das Mausoleum von Belevi." Redigert av Praschniker *et al.*, *Bonner Jahrbücher* 83, 764-772.
- Polat, Gurcan 2001. "Das Grabdenkmal des Autophradates." *Achaemenid Anatolia (proceedings of the first international symposium on Anatolia in the Achaemenid period, Bandirma 15-18 August 1997)*, Nederlands Instituut voor het nabije Oosten, Leiden, 123-131.

Polat, Gurcan 2005. "War der persische Satrap Autophradates von Sardeis der ursprüngliche Grabherr des Mausoleums in Belevi?" I *Epigraphica Anatolica* 38, 57-72.

Praschniker, Camillo 1979 a. "Der figürliche Schmuck." I Praschniker og Theuer, 73-104.

Praschniker, Camillo 1979 b. "Die Einzelfunde." I Praschniker og Theuer, 105-108.

Praschniker, C. og Theuer, M. 1979. *Forschungen in Ephesos bind IV, das Mausoleum von Belevi*. Österreichischen Archäologischen Institut in Wien, Wien.

Prusac, Marina 2007. *South of the Naro, north of the Drilo, from the karst to the sea – cultural identities in South Dalmatia 500 BC – AD 500*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, (innlevert februar 2007) Oslo.

Ramage, A., Goldstein, S. og Mierse, W. 1983. "Lydian excavation sectors." I *Sardis from prehistoric to Roman times, results from the archaeological exploration of Sardis 1958-1975*, redigert av George M. A. Hanfmann, Harvard University press, Cambridge, 26-52.

Ravn, Mads 2003. *Death ritual and Germanic social structure (c. AD 200-600)*. BAR international series 1164, Archaeopress, Oxford.

Renfrew, C. og Bahn, P. 1991 (2. utgave 1996). *Archaeology – theories, methods and practice*. Thames and Hudson, London.

Reuer, Egon 1979. "Zwei Zähne aus dem Sarkophag von Belevi." I Praschniker og Theuer, 201-202.

Ridgway, Brunilde Sismondo 1964. Anmeldelse av "Fouilles de Xanthos II, L'Acropole lycienne." Av Henri Metzger, Det franske arkeologiske institutt i Istanbul, Paris 1963, i *American journal of archaeology* 68, 312-313.

Ridgway, Brunilde Sismondo 1990. *Hellenistic sculpture I, The styles of ca. 331-200 B.C.* University of Wisconsin press, Madison.

Ridgway, Brunilde Sismondo 1997. *Fourth century styles in Greek sculpture*. The University of Wisconsin press, Madison.

Ridgway, Brunilde Sismondo 1999. *Prayers in stone, Greek architectural sculpture ca. 600-100 B.C.E.* University of California press, Berkeley.

Roos, Paavo 1989. "Rock-tombs in Hecatomnid Caria and Greek architecture." I Linders og Hellström, 63-68.

Root, Margaret Cool 1979. *The king and kingship in Achaemenid art. Essays on the creation of an iconography of empire*. E. J. Brill, Leiden.

- Roux, G. og Lehmann, P. 1992. "The history of the Rotunda of Arsinoe." I McCredie *et al.*, 231-253.
- Ruggendorfer, Peter 2005. "Zum Fundkontext der Statue des Orientalen in der Grabkammer des Mausoleums von Belevi." I Brandt *et al.*, 287-294.
- Rumscheid, Frank 1994. *Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus*. Verlag Philipp von Zabern, Mainz.
- Saxe, Arthur Alan 1970. *Social dimensions of mortuary practices*. Doktoravhandling i antropologi, University of Michigan, Ann Arbor.
- Scherrer, Peter 1995. "The city of Ephesos, from the Roman period to late antiquity," I *Ephesos metropolis of Asia, an interdisciplinary approach to its archaeology, religion, and culture*, redigert av Helmut Koester, Trinity press international, Pennsylvania, 1-25.
- Schmaltz, Bernhard 1968-1971. "Zum Sarkophag des Mausoleums bei Belevi." I *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 49, 63-67.
- Serdaroğlu, Ümit 1982. "Bautätigkeit in Anatolien unter der persischen Herrschaft." I Papenfuss og Strocka, 347-357.
- Shack, William A. 1994. "The construction of antiquity and the egalitarian principle: social constructions of the past in the present." I *Social construction of the past – representation as power*, redigert av Bond og Gilliam, Routledge, London, 113-118.
- Shanks, Michael 1999. *Art and the Greek city state, an interpretive archaeology*. Cambridge University press, Cambridge.
- Shaw, Stuart M. 1992 (revidert og fullført av Lehmann og McCredie). "Description and reconstruction of the Rotunda of Arsinoe." I McCredie *et al.*, 29-91.
- Shipley, Graham 2000. *The Greek world after Alexander, 323-30 BC*. Routledge, London.
- Smith, A. H. 1900. *The mausoleum and sculptures of Halicarnassos and Priene in the British museum*. Printed by the order of the trustees, by William Clowes and sons, London.
- Stanzl, Günther 1993. "Das Sogenannte Ptolemaion in Limyra Ergebnisse der Ausgrabungen 1984-89." I Borchhardt og Dobesch, 183-190.
- Stronach, David 1978. *Pasargadae, a report on the excavations conducted by the British institute of Persian studies from 1961 to 1963*. The Clarendon press, Oxford.

Stucky, Rolf A. 1993. "Lykien – Karien – Phönizien, Kulturelle Kontakte zwischen Kleinasien und der Levante während der Perserherrschaft." I Borchhardt og Dobesch, 261-268.

Sturgeon, Mary C. 2000. "Pergamon to Hierapolis, from theatrical "altar" to religious theatre." I Grummond og Ridgway *From Pergamon to Sperlonga, sculpture and context*, University of California press, Berkeley, 58-77.

Süssenbach, Uwe 1971. *Der frühhellenismus im griechischen kampf-relief, Versuch einer rekonstruktion der stilentwicklung vom mausoleum von Halikarnassos bis zum grossen altarfries von Pergamon*. Bouvier verlag Herbert Grundmann, Bonn.

Sørensen, Øystein 2001. "Nasjon og nasjonalisme." I Eriksen 2001a, 119-133.

Theuer, Max 1979. "Das Bauwerk und seine Wiederherstellung." I Praschniker og Theuer, 11-72.

Thomas, Eberhard 1976. *Mythos und Geschichte*. Doktoravhandling ved det Filosofiske Institutt ved Universitetet i Köln, Köln.

Thomas, Julian 1996. *Time, culture and identity; an interpretive archaeology*. Routledge, London.

Tritsch, F. J. 1943. "False doors on tombs." *Journal of Hellenic studies* 63, 113-115.

Van Dyke og Alcock (red.) 2003. *Archaeologies of memory*. Blackwell publishing, Malden.

Van Dyke og Alcock 2003. "Archaeologies of memory: An introduction." I Van Dyke og Alcock, 1-13.

Vetters, Herman 1979. "Vorwort." I Praschniker og Theuer, 5-7.

Voigtländer, Walter 1989. "Vorläufer des Maussoleion in Halikarnassos." I Linders og Hellström, 52-62.

Waelkens, Marc 1980. "Das totenhaus in Kleinasien." *Antike Welt* 11, 3-12.

Waelkens, Marc 1982. "Hausähnliche Gräber in Anatolien vom 3. Jht. v. Chr. bis in die Römerzeit." I Papenfuss og Strocka, 421-445.

Walker, S. og Matthews, K. 1997. "The marbles of the Mausoleum." I Jenkins og Waywell, 49-59.

Waywell, Geoffrey B. 1978. *The free-standing sculptures of the Mausoleum at Halicarnassus in the British museum*. Published for the trustees of the British museum by British museum publications, London.

Waywell, Geoffrey B. 1980. "Mausolea in south-west Asia minor." *Yayla* 3, 4-11.

Waywell, Geoffrey B. 1988. "The mausoleum at Halicarnassus." I *The seven wonders of the ancient world*, redigert av Clayton og Price, Routledge, London, 100-123.

Waywell, Geoffrey B. 1997. "The sculptors of the mausoleum at Halicarnassus." I Jenkins og Waywell, 60-65.

Webb, Pamela A. 1996. *Hellenistic architectural sculpture. Figural motifs in western Anatolia and the Aegean islands*. University of Wisconsin press, Madison.

Williams, Caroline 1974. "The Corinthian temple of Zeus Olbios at Uzuncaburç: A reconsideration of the date." *The American journal of archaeology* 78, 405-414.

Zahle, Jan 1980. "Om lykiens udforskning." *Sfinx* 3/3, 71-77.

Zahle, Jan 1983. *Arkæologiske studier i lykiske klippegrave og deres relieffer fra ca. 550-300 f. Kr.; sociale og religiøse aspekter*. Museum Tusulanums forlag, København.

Zahle, J. og Kjeldsen, K. 1975. "Lykische Gräber." *Archäologischer anzeiger. Beiblatt zum Jahrbuch des deutschen archäologischen instituts* 90, 312-350.

Zahle, J. og Kjeldsen, K. 2004. *Subterranean and pre-maussollan structures on the site of the maussolleion. The maussolleion at Halikarnassos, reports of the Danish archaeological expedition to Bodrum , volume 6*. Aarhus University press, Aarhus.